

Інформаційно-аналітичний вісник

Київ, жовтень — листопад, 2003

ДІАЛОГ

**Культурна політика:
міжнародний досвід,
теорія, практика**

Випуск 3

Культурна політика в Європі

Видання здійснюється Інформаційно-аналітичним центром
«Демократія через культуру» за фінансової підтримки
Міжнародного фонду «Відродження» в межах проекту «Культурна
політика України в інформаційному проекті Ради Європи»,
за сприяння Комітету Верховної Ради України з питань культури
та духовності, Міністерства закордонних справ України
та Міністерства культури і мистецтв України

*Окрема подяка за підтримку цього випуску
Швейцарській культурній програмі в Україні*

Р е д а к ц і й н а г р у п а :

Олександр Буценко
Раїса Логвиненко
Сауле Ільїних
Олена Решетова

П е р е к л а д и :

Олександр Буценко
Олена Решетова
Юрій Олійник

Демократія через культуру _____

ДІАЛОГ

Інформаційно-аналітичний вісник

Київ, жовтень — листопад, 2003

Випуск 3

Культурна політика в Європі

Будучи одним із елементів соціальної політики держави, культура посідає виняткове місце. Розвиток культури тісно залежить від рівня забезпечення інших складових — освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, — але водночас є метою, до якої й спрямовані всі зусилля в царині соціальної політики. Адже саме культура творить те середовище, в якому освічені, здорові та соціально захищені громадяни здатні отримати гарантоване право і можливість до самореалізації. Що, власне, є основною метою демократичного розвитку як окремого суспільства, так і світової спільноти. Творення цього середовища відбувається постійно, і сьогоденні проблеми української культури, нехтування необхідністю прищеплювати інтерес до культури змалку можуть вилитися в справжню «озонову дірку» в цьому тонкому, але життєво необхідному для суспільства середовищі. Назріла потреба чітко визначити орієнтири державної політики в галузі культури, сформулювати концепцію культурного розвитку на найближчі роки передбачає широкий суспільний діалог, який дозволить реально оцінити становище, в якому ми перебуваємо, і врахувати інтереси всіх і кожного.

Метою пропонованого видання, що здійснюється в рамках широкого проекту «Демократія через культуру», є обговорення як загальних питань культурної політики, так і вузьких, що стосуються окремих галузей культури, а також механізмів управління і сучасного менеджменту, фінансування та економічної ефективності, прибутковості та цінності, творчості та захисту митців, ролі державного та недержавного секторів тощо.

Діалог — це зміна способу мислення — від монополюючого до суспільно діалогічного.

Досвід інших країн у розв'язанні схожих проблем, світові тенденції розвитку культури як одного з ключових елементів державної політики, всебічний аналіз власної культурної діяльності — все це, на нашу думку, сприятиме глибшому і ґрунтовнішому діалогу в суспільстві та активній участі громадськості у виробленні концепції національного культурного розвитку.

З м і с т

5	Культурна політика в Європі, головні факти та тенденції: Компендіум
7	Лист п. О.Буценку від Віри Болто, Голови Департаменту культурної політики та культурної діяльності Ради Європи
	<i>Профілі окремих країн</i>
9	Швейцарія
28	Швейцарська культурна програма у Південно-Східній Європі та Україні
31	<i>Івет Яррі. Десяток політичних підходів чи єдина філософія?</i>
33	<i>Кристоф Векерле, Крістіан Баер. Огляд лотерейної справи у Швейцарії в плані підтримки культури і мистецтва</i>
37	Польща
54	Огляд пріоритетів культурної політики останніх п'яти років окремих країн
57	Маніфест про співпрацю в галузі культури і освіти між розширеним ЄС і його новими країнами-сусідами
59	<i>Пол Гілеспай. ЄС: уникнути історичних пасток при розширенні кордонів</i>
	<i>Деякі європейські документи в галузі культури</i>
61	Європейська культурна конвенція
64	Європейська декларація стосовно завдань у галузі культури
66	Про стратегію Ради Європи в галузі культури
68	Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи
74	Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини
80	Про сприяння транскордонному співробітництву в галузі культури між територіальними громадами або владами
84	Декларація про культурну різноманітність
86	Україна
106	<i>Наталія Беліцер. До питання про національно-культурну автономію</i>
112	Проект Концепції державної політики в галузі культури на 2004 – 2006 роки

**Культурне процвітання Європи вимагає дотримання двох умов:
щоб культура кожної країни була самобутньою і щоб різні
культури розуміли їхній взаємозв'язок.**

Т. С. Еліот

Культурна політика в Європі, головні факти та тенденції: Компендіум

«Компендіум» — це постійно оновлювана інформаційна та моніторингова електронна система з питань культурної політики в Європі, доступна за адресою:

<http://www.culturalpolicies.net>

Компендіум народився з програми Ради Європи «Огляди національної культурної політики». Проект був ініційований Комісією з питань культури і Секретаріатом Ради Європи та здійснюється в партнерстві з Європейським інститутом порівняльних досліджень з питань культури (ERICarts) з 1998 року.

Замислений як динамічна і легка в користування публічна інформаційна система, проект *Компендіум* представляє найновішу інформацію та статистичні дані для широкого загалу політиків та керівників, культурних організацій та мереж, дослідників та документалістів, журналістів і студентів, щоб полегшити процес ухвалення політичних рішень, проведення порівняльного аналізу та підтримання бази даних. Інформація, представлена в профілях країн у *Компендіумі*, ставить такі складні проблеми сучасності перед культурною політикою та політичними діями у країнах Європи, як:

- Роль нових суб'єктів у системі управління, що змінюється
- Культурна ідентичність, розмаїття та діалог між культурами
- Підтримка творчості
- Участь у культурному житті
- Економічний, правовий та освітній виміри культурної політики

З метою регулярного моніторингу політичних кроків та накопичення взірців позитивного досвіду запроваджуються нові показники.

Огляд країн

Компендіум дозволяє користувачам порівняти проблеми культурної політики в більшості з 48 країн, що приєдналися до Європейської культурної конвенції¹. Щороку додаються нові профілі країн². У кінцевому підсумку метою *Компендіуму* є представлення таких країн, як:

Австрія, Азербайджан, Албанія, Андорра, Бельгія, Білорусь, Болгарія, Боснія-Герцоговина, Греція, Грузія, Ватикан, Велика Британія, Вірменія, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Кіпр, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Македонія, Мальта, Молдова, Монако, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Росія, Румунія, Сан-Марино, Сербія і Чорногорія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Угорщина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швейцарія, Швеція.

¹ Див. нижче у цьому числі

² Долучення України 2003 р. співпало з проведення Року культури в Україні, що є символічним, хоч стало наслідком виключно зусиль громадськості

Партнери

Створення *Компендіуму* стало можливим завдяки надійній партнерській мережі, яку складають урядові структури, експерти з питань культурної політики та дослідницькі інституції країн Європи. Завдяки постійній співпраці, спілкуванню та використанню новаторської методики ця мережа розвинулася в нову «практичну спільність» культурної політики в Європі.

Спонсори

Окрім підтримки з боку Ради Європи та ERICarts, *Компендіум* отримує фінансування від інших спонсорів. Зокрема:

- Кількох міністерств культури європейських країн
- Європейського культурного фонду

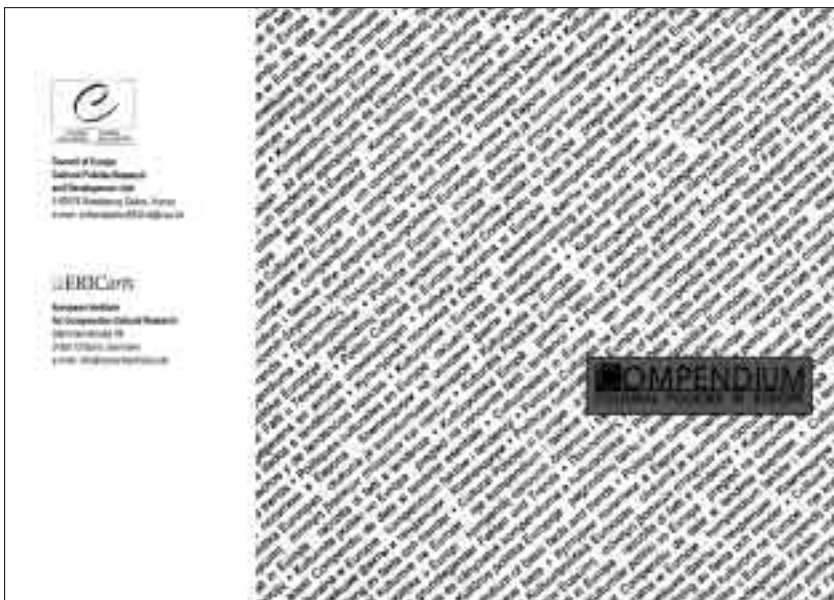
Оновлений список спонсорів можна знайти на сайті:

<http://culturpolicies.net/sponsors.htm>

Структура профілів країн

Профілі країн — це дослідження та звіти національних експертів на основі використання спільної структури, що складається з 9 головних розділів:

1. Історичний ракурс: культурна політика та інструменти
2. Повноваження, ухвалення рішень і управління
3. Загальні цілі та принципи культурної політики
4. Поточні проблеми формування та обговорення культурної політики
5. Основні законодавчі положення у сфері культури
6. Фінансування культури
7. Культурні інститути та нові партнерські зв'язки
8. Підтримка творчості та участі
9. Джерела та лінії зв'язку

Оперативні можливості

- Навігація по країнах
- Порівняльний огляд обраних тем
- Підготовка звітів, що об'єднують розділи вибраних країн
- Інформація від користувачів щодо окремих розділів
- Механізм пошуку по всьому тексту
- Завантаження профілів англійською мовою, а також дедалі більше — мовою оригіналу

Рада Європи, Відділ досліджень з питань культурної політики

Європейський інститут порівняльних досліджень з питань культури

SECRETARIAT GENERAL

DIRECTORATE OF CULTURE AND
CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

CULTURAL POLICY AND ACTION DEPARTMENT

Please quote: KM/gb

Strasbourg, 2 June 2003

Страсбург,
2 червня 2002

п. Олександру Буценку,
виконавчому директору
Інформаційно-аналітичного центру
«Демократія через культуру»

Шановний п. Буценку,

Ми отримали Вашого листа з проханням надати дозвіл Генерального секретаріату Ради Європи на переклад і відтворення окремих частин електронного **Компендіуму культурної політики в Європі**.

Ми охоче погоджуємося на вказані переклад і публікацію, розуміючи, що джерело буде адекватно названо, включаючи такі дані:

Рада Європи/ERICarts, «Культурна політика в Європі, головні факти та тенденції: Компендіум», 2003. Електронна адреса: <http://www.culturalpolicies.net>.

Окрім того, просимо Вас надіслати два примірники Вашого бюлетеня після його виходу в світ.

Дякуємо за інтерес до діяльності Ради Європи і бажаємо успіху у випуску Вашого бюлетеня.

Щиро

Вера Болто,
Голова Департаменту культурної політики
та культурної діяльності
Ради Європи

SECRETARIAT GENERAL

DIRECTORATE OF CULTURE AND
CULTURAL AND NATURAL HERITAGE
CULTURAL POLICY AND ACTION DEPARTMENT

Please quote: KM/gb

Strasbourg, 2 June 2003

Dear Mr Butsenko,

We acknowledge receipt of your correspondence requesting authorisation from the Secretariat General of the Council of Europe to have translated and reproduced some parts of the web-based Compendium of cultural policies in Europe.

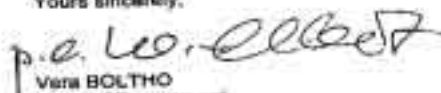
It is with pleasure that we consent to such a translation and reproduction, being understood that the source should be adequately quoted including the date:

Council of Europe/ERICarts, "Cultural policies in Europe: a compendium of basic facts and trends", 2002. Available from World Wide Web: <<http://www.culturalpolicies.net>>

Also, we would like to receive two copies of your bulletin, once it is published.

We thank you for your interest in the Council of Europe's work and wish you every success with the publication of your bulletin.

Yours sincerely,

Vera BOLTHO
Head of Department

Mr Olexandr Butsenko
Informational – Analytical Center
"Democracy through Culture"
Donatka str.5, № 1
Kiev 03151
Ukraine

Council of Europe
Directorate General IV
Education, Culture and Heritage,
Youth and Sport
F-67075 Strasbourg Cedex

Tel: +33 (0) 3 86 41 21 73 (direct line)
32 37 (secretariat)
+33 (0) 3 86 41 20 00 (switchboard)
Fax: +33 (0) 3 86 41 37 62

E-mail: vera.boltho@coe.int
<http://www.coe.int>
<http://culture.coe.int>

Профілі окремих країн¹

Швейцарія²

У кожному з наступних чисел ми представлятимемо профіль тієї чи іншої країни. У цьому спеціальному числі пропонуємо Вашій увазі три повні профілі — федеративної Швейцарії, унітарної (і співставної з нами) Польщі та України, а також порівняльний огляд політичних пріоритетів останніх років у галузі культури окремих європейських країн.

1. Історичний ракурс: культурна політика та інструменти

Відколи 1949 р. «Про Гельвеція» (або інакше Рада з питань культури Швейцарії) стала державним фондом, участь федеративного уряду в розвитку швейцарської культурної політики одержала новий, більш сучасний імпульс. Доти видатки на культуру здійснювалися переважно за рахунок кантонів і міст. Підтримка культурної діяльності з федерального бюджету була мінімальною, за винятком коштів, виділених на будівництво Національної бібліотеки Швейцарії та Національного музею. Та хоч сьогодні частка федерального бюджету у фінансуванні культури зросла, більша частина коштів на підтримку культурної діяльності так само надходить з кантонів та міст.

1950-і роки в Швейцарії позначені покращанням якості життя. Так, збільшився загальний відсоток участі в культурному житті поряд із підвищенням рівня освіти, поширенням ЗМІ та скороченням тривалості робочого дня. Водночас традиційні структури, зокрема родина розпадалися, а урбанізація стрімко поширювалась. Мистецтво намагалося розглянути ці соціальні проблеми на різних рівнях, що призвело до розширення повноважень і визначення власне поняття «культура».

Дискусії з питань культурної політики набули розмаху наприкінці 1960-х років, що вилилося в:

- підведення законодавчої бази та визначення державної місії Фонду «Про Гельвеція»;
- створення тимчасової Федеральної експертної комісії з питань культурної політики Швейцарії (Комісія Клотту, 1969);
- конференцію швейцарських міст з питань культури (KSK, 1970 р.);
- створення 1975 р. окремого Федерального управління культурних зв'язків

Деякі проблеми, порушені Комісією Клотту (1969), не втратили актуальності й досі, скажімо, розширення зобов'язань федерального уряду (зокрема, інформація і охорона) щодо культури та створення конституційної бази забезпечення культурної діяльності. Принцип *подвійної субсидіарності* у швейцарській культурній політиці так само діє, і його доцільність жодного разу не піддавалася сумніву.

¹Рада Європи, ERICarts «Культурна політика в Європі: головні факти та тенденції: Компендіум», 2002 (www.culturalpolicies.net).

²Профіль складений 2000 року Кристофом Векерле і Карен Вайк (оновлений К.Векерле 2002 р.) з Інституту теорії мистецтва і дизайну (Цюрих) при Університеті мистецтва і дизайну (Цюрих). Одним із головних інформаційних джерел при цьому послужила праця К. Векерле і А. Фолька «Роль культури і культурної політики в зовнішній політиці Швейцарії» (1999), написана в рамках Національної дослідницької програми «42 фонди і можливості зовнішньої політики Швейцарії».

Розширення поняття «культура» супроводжувалось розглядом культури як важливого елемента різних секторів політики. Головними питаннями при цьому стали національна злагода (ідентичність) і розмаїття, а також дедалі більший розрив між містом та селом.

Протягом 1980-х років була розроблена низка стратегічних документів у галузі культурної політики, щоб визначити основні засади культури на різних політичних рівнях, а також бути покладеними в основу державних програм. Так, 1980 р. уряд представив у парламенті першу розроблену культурну програму, а 1984 р. Конференція швейцарських міст з питань культури представила перший документ щодо культурної політики на місцевому рівні. У 1986 р. громадська ініціатива і наступний (щоправда невдалий) референдум сприяли включенню загальних засад культурної політики у Федеральну конституцію. Той період позначений посиленням уваги до культурного обміну з іноземними країнами.

У 1980-і роки кантони і міста виявили зацікавленість до збільшення своєї частки підтримки культури. Ця зацікавленість виразилася як у практичній діяльності, так і в усвідомленні того факту, що для здійснення культурної політики на місцевому рівні необхідно мати більш комплексну структуру. Наприкінці 1980-х оцінка культурної політики увійшла до порядку денного політичних слухань, були створені Конференції представників кантонів з питань культури і Федеральне управління культурних зв'язків.

Використання принципу *подвійної субсидіарності* набуло навіть більшої ваги, коли на початку 1990-х рр. скоротилося державне фінансування культури. Необхідно було чіткіше визначити відповідальність різних рівнів влади в галузі культури, зокрема в таких питаннях, як підтримка установ культури національного значення, рівність різних територій і зовнішня політика. Відновився інтерес до наукових дискусій з питань культури і культурної політики, а також до громадських обговорень щодо створення конституційної бази повноважень у галузі культури.

Культура сьогодні є суттєвим елементом при обговоренні проблем глобалізації. І в цьому контексті швейцарський уряд розробив свою зовнішню культурну політику, тобто позиціонування Швейцарії у світі, як новий пріоритет культурної політики поряд із національною злагодою. При Федеральному департаменті зовнішніх справ було створено інституцію «Присутність Швейцарії» з метою просування іміджу Швейцарії за кордоном.

З минулого сторіччя в 21 сторіччя перейшли дискусії про створення конституційної бази культури і розробку федеральної моделі розвитку культурної політики. Новим на порядку денному став дискурс про культурні індустрії як напрямок розвитку. В цьому контексті провідну роль відіграють поправки до конституції (див. розділ 3.1). На перші наслідки очікують вже 2003 р. Робоча група під керівництвом Федерального управління культурних зв'язків працює над законом про підтримку культури, щоб подати його на розгляд парламентові.

2. Повноваження, ухвалення рішень і управління

2.1 Організаційна структура (органіграма)

Опис графіка

Верхня частина графіка демонструє розподіл коштів на культуру між різними рівнями влади і внесок приватного сектора. Тут показано також принцип подвійної субсидіарності (підхід «знизу — вгору»). Частка видатків на культуру з федерального бюджету досить скромна порівняно з іншими; у більшості випадків федеральні кошти спрямовуються лише на ті галузі, що, на думку міст і кантонів, виходять за межі їхньої відповідальності.

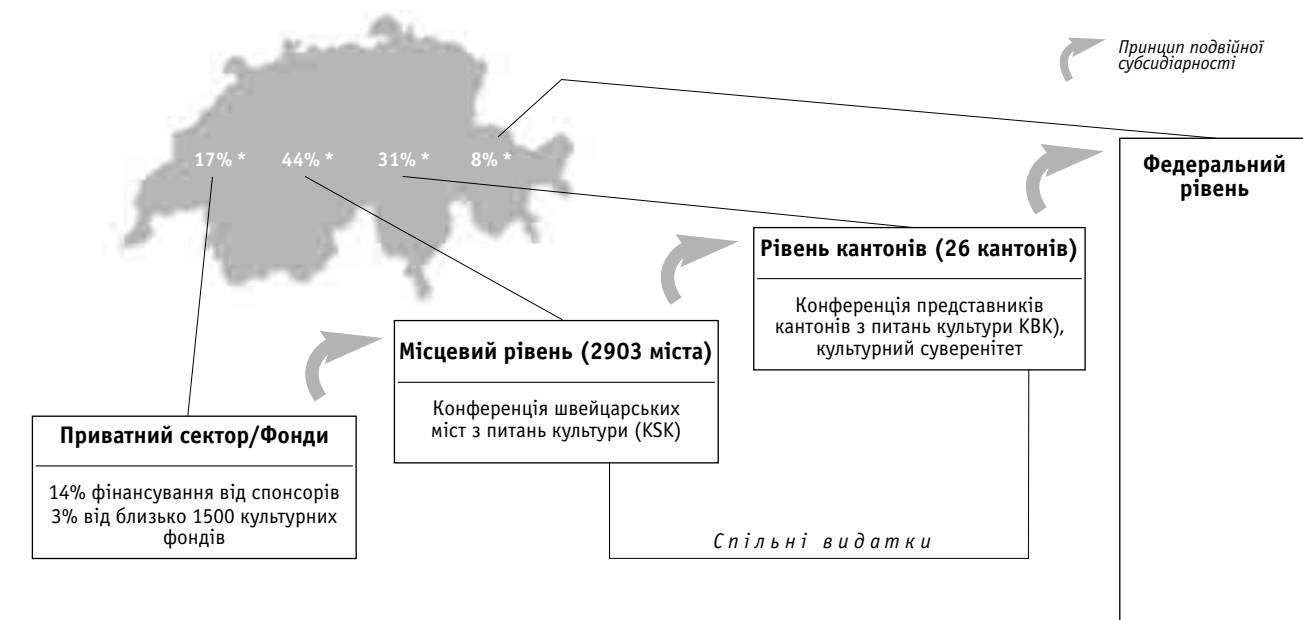
Нижня частина графіка представляє важливих гравців на федеральному рівні. Різноманітні структури підтримки культури на рівні міст і кантонів надто складні, щоб їх показати на цій загальній схемі: від функціонально незалежних культурних управлінь із дорадчими радами у більшості кантонів і великих міст до (спеціальних) комітетів у малих містах, які відповідають за освіту і культуру.

2.2 Загальний опис системи

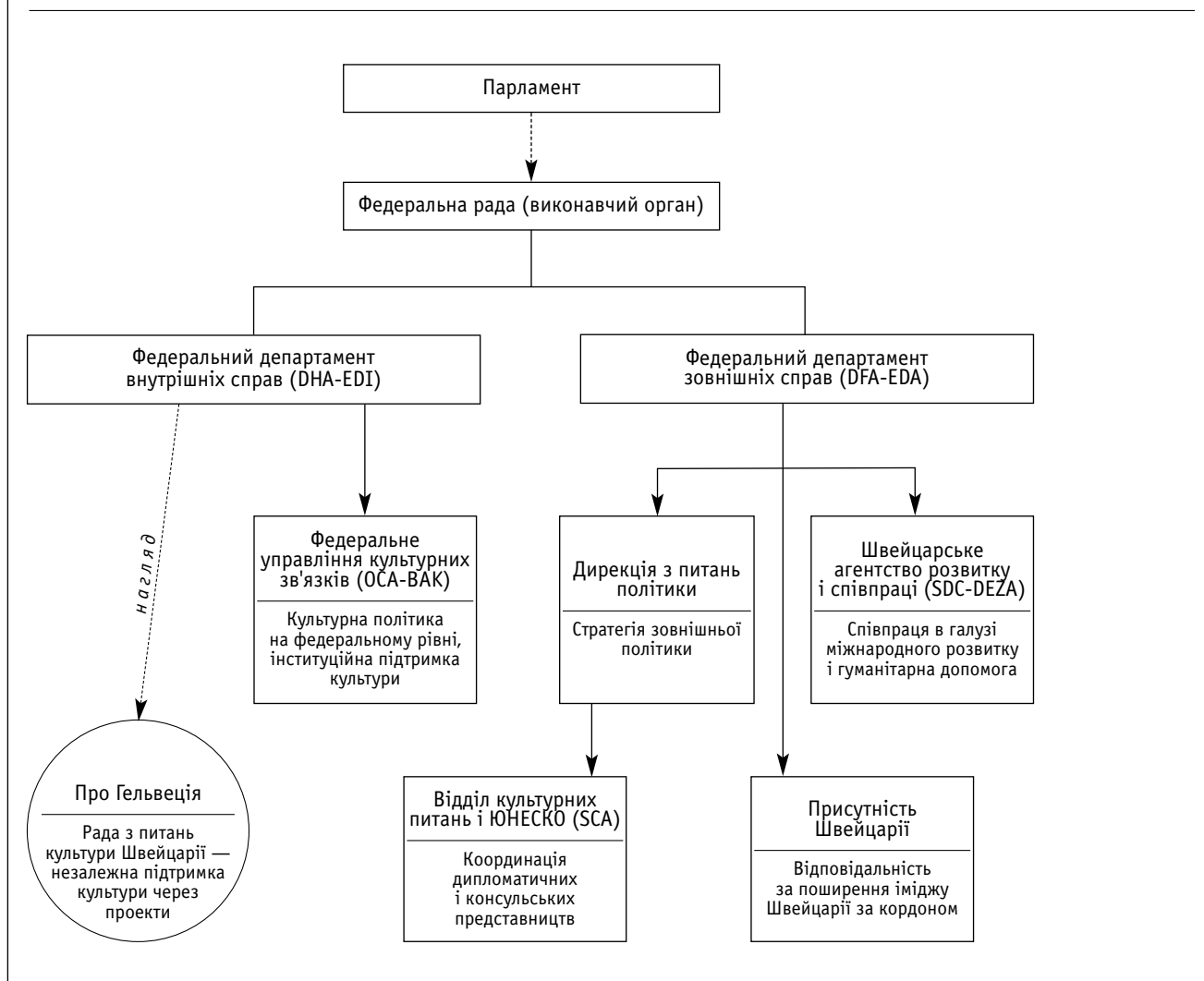
Федеральна система Швейцарії чітко визначає роль органів влади на федеральному, регіональному (кантони) і місцевому (міста) рівнях у галузі культури.

Головними суб'єктами культурної політики у Швейцарії є 26 **кантонів** і 2903 **міст/місцевих громад**. При цьому 5 головних/найбільших міст, зокрема Цюрих, Лозанна, Берн, Базель і Женева, відіграють особливо важливу роль і визначають культурний дискурс Швейцарії. Разом вони забезпечують 80 відсотків фінансування культури, незважаючи на те, що кожне з цих міст має свою власну культурну програму, управління і бюджет. Кантони і міста встановлюють власні пріоритети і діють самостійно.

Організаційна структура галузі культури у Швейцарії

Організаційна структура культури на федеральному рівні

* Джерело: Федеральне управління статистики Швейцарії

Конференція представників кантонів з питань культури і Конференція швейцарських міст з питань культури були створені як горизонтальні координаційні органи, що досі дуже мало співпрацюють між собою (див. також розділ 2.3).

Існуюча конституція обмежує **участь федерального уряду** в культурній політиці до кількох галузей, як-от підтримка кіновиробництва, збереження природного середовища і культурної спадщини, освіта і культурні заходи національного значення, включаючи міжнародні зв'язки. Фінансування культурних проектів здійснюється переважно незалежним державним фондом «Про Гельвеція», бюджет якого визначає на чотирирічний період парламент.

Головні суб'єкти на федеральному рівні:

Федеральне управління культурних зв'язків (ВАК) підзвітне Федеральному департаменту внутрішніх справ. Управління підтримує розвиток і провадження культурної політики на федеральному рівні, а також готує рішення на розгляд парламенту. Окрім того, управління відіграє важливу роль у збереженні історичних пам'яток та культурної спадщини, розвитку мовної політики, молодіжної політики та питань, пов'язаних з міжнародною торгівлею продуктами культури. Федеральне управління культурних зв'язків безпосередньо підтримує кіновиробництво, образотворче мистецтво і дизайн, надає гранти професійним творчим спілкам і об'єднанням.

Фонд «Про Гельвеція», або інакше — Рада з питань культури Швейцарії, підтримує культурний обмін та культурні зв'язки з іншими країнами і координує діяльність, що сприяє (мовному) розумінню між чотирма мовними регіонами Швейцарії. Фонд на 100% фінансується з бюджету, забезпечуючи інформаційну підтримку та публікації про культуру. Фонд проводить незалежну політику в таких галузях, як образотворче мистецтво, музика, література, гуманітарні науки, театр, танцювальне мистецтво і кінематограф шляхом підтримки і розробки проектів (пасивна і проактивна ролі). Фонд «Про Гельвеція» має 13 невеликих центрів в інших країнах. Протягом останніх років у фонді відбувається структурна реформа. Досі тривають дискусії щодо перегляду політики фонду.

Федеральний департамент зовнішніх справ підтримує культурну діяльність через свою мережу посольств за кордоном. Унаслідок недостатності ресурсів департамент може підтримувати тільки обмежену кількість нових проектів. Підпорядкована департаментові інституція «Присутність Швейцарії» поширює образ країни за кордоном. Швейцарське агентство розвитку і співпраці (в межах Департаменту зовнішніх справ) надає підтримку мистецтву і культурі країн, що розвиваються, як у самій Швейцарії, так і у відповідних країнах шляхом організації мистецьких виставок, концертів, кінофестивалів.

Приватний сектор, до складу якого входять спонсори, фонди тощо, відіграє істотну роль у культурному секторі Швейцарії порівняно з іншими європейськими країнами (див. розділи 2.1 і 7.3).

2.3 Співпраця між міністерствами та рівнями влади

Головні суб'єкти в галузі культури на федеральному рівні діють незалежно один від одного, за винятком окремих галузей, а саме представлення швейцарської культури за кордоном. З метою координування цієї діяльності було створено неофіційний «п'ятисторонній» комітет. До складу членів комітету входять місцеве управління культурних зв'язків ЮНЕСКО, «Присутність Швейцарії», Швейцарське агентство розвитку і співпраці, Федеральне управління культурних зв'язків і «Про Гельвеція». Докладна інформація про конкретні заходи, пріоритети тощо наразі відсутня.

Кантони, міста, приватні культурні установи, творчі організації і товариства захисту авторських прав тільки планується залучити до обговорення цієї діяльності з федеральною владою. Ці плани можуть бути здійснені під час громадських обговорень нового закону про культуру (стаття 69 нової конституції, див. розділ 3.1).

Департамент зовнішніх справ зазвичай представляє Швейцарію в таких міжнародних організаціях, як ЮНЕСКО і Рада Європи.

Федеральний уряд і кантони співпрацюють переважно в галузі освіти і культури (естетична освіта), що складає важливу передумову для полегшення діалогу між ними.

Конференція представників кантонів з питань культури збирається двічі на рік і запрошує в якості експертів представників Федерального управління культурних зв'язків і Фонду «Про Гельвеція». Такий самий орган існує і на рівні міст. На сьогодні 17 міст є членами Конференції швейцарських міст з питань культури, яка була заснована радше як дискусійний форум, а не координаційний орган. Представникам Федерального управління культурних зв'язків і фонду «Про Гельвеція» також дозволено брати участь як спостерігачам у робочих сесіях конференцій (див. також розділ 2.2).

2.4 Міжнародна співпраця в галузі культури

Міжнародна співпраця в галузі культури на всіх рівнях важлива для Швейцарії. Що Швейцарія не є членом ЄС, то має обмежений доступ до європейських програм. Так, метою швейцарського кінематографа є приєднання до програми Європейської Комісії *MEDIA III*. Тим часом уряд виділяє додаткові кошти на спільне виробництво європейських фільмів (див. розділ 5.3.3).

Кантони відповідають за закордонну співпрацю в межах програм *Interreg III* та *Euregios*. Міста також відіграють важливу роль у розвитку партнерських зв'язків з іншими європейськими містами, зокрема шляхом організації гастролей муніципальних оркестрів тощо.

«Про Гельвеція» безпосередньо працює з іноземними партнерами та відкриває невеликі, гнучкі представництва у різних країнах (на вимогу), якими керують переважно місцеві партнери. Діяльність цих представництв базується на принципі, що швейцарська зовнішня політика полягає не тільки в односторонніх зв'язках з іноземними країнами, а й в ознайомленні інших країн зі швейцарською культурою.

Федеральний департамент зовнішніх справ підтримує культурну діяльність через мережу посольств за кордоном, скажімо, використовуючи контакти, інфраструктуру посольств або належні їм транспортні засоби.

3. Загальні цілі та принципи культурної політики

Символом культурної політики Швейцарії є її відсутність. Культурний гобелен Швейцарії це скоріше строката мозаїка двадцяти шести підходів кантонів, ніж єдиний національний візерунок. Кантони відповідають як за освіту, так і за підтримку мистецтва. («Про Гельвеція»)

Двома головними компонентами моделі культурної політики Швейцарії є федералізм і подвійна субсидіарність.

Федералізм: заходи культурної політики ухвалюються і реалізуються на місцевому та регіональному рівнях, що вважаються ближчими до прагнень і потреб митців.

Подвійна субсидіарність: з одного боку, це означає, що в разі фінансової потреби (підхід знизу-вгору) бюджетні кошти на культуру надаються кантонам з федерального бюджету, а містам — з бюджету кантонів. З другого боку, підтримка з боку приватного сектора через фонди чи приватну спонсорську допомогу є майже обов'язковою передумовою для отримання державної субсидії з федерального бюджету. Приватний сектор виступає своєрідним гарантом забезпечення часткового фінансування, необхідного для отримання бюджетних коштів.

Наслідком цього є система з багатьма гравцями, пов'язаними різними формами співпраці на основі проектів. Хоч і повільно, відбувається створення спільної схеми культурної політики для федерального уряду, кантонів і міст.

Попри гнучкість швейцарської моделі, їй притаманні певні суперечності, зокрема дублювання або накладання зусиль. Так само досить складно сконцентрувати заходи культурної політики на якійсь спільній меті, нелегким завданням є також випрацювання середньо- і довготермінових планів (див. розділ 2.3).

Швейцарський федералізм набув нового спрямування протягом останніх років (див. розділ 4.2). Це пояснюється політикою європейського регіоналізму, принципами нового державного менеджменту, розподілом фінансового або економічного тягаря між федерацією, кантонами та містами, а також певними новими можливостями інформаційного суспільства.

Обговорення нового федерального закону про культуру на основі статті 69 нової конституції мають призвести до ефективнішої співпраці між різними гравцями (див. розділ 2.3) на федеральному рівні, а також між кантонами і містами. Метою цих зусиль є випрацювання більш послідовної федеральної політики підтримки культури і підвищення важливості культурної політики в загальному політичному дискурсі без порушення принципу подвійної субсидіарності.

Принцип федералізму і подвійної субсидіарності поряд із існуванням у Швейцарії чотирьох державних мов і великої кількості вихідців різних культур (20% швейцарського населення складають іноземці) роблять дуже складним формулювання національного визначення культури (див. розділи 4.2.3 і 4.2.1). Наведений нижче витяг зі Звіту (федерального уряду парламентові) про фінансування фонду «Про Гельвеція» у період 2000–2003 рр. ілюструє ці складнощі:

Швейцарія не має гомогенної культури ні ясної національної ідентичності. Спільна культура є радше питанням постійних зусиль зі збереження культурного розмаїття країни під спільним функціональним дахом. Головне спрямування цих зусиль — заходи зі сприяння

3.1 Головні елементи існуючої моделі національної культурної політики

3.2 Національне визначення культури

розумінню й солідарності між різними мовними регіонами і культурами Швейцарії. Таким чином, культурні проекти надзвичайно корисні для започаткування діалогу, організації практичних зустрічей та вироблення взаємоповаги. У цьому розумінні культура має зміцнити національну злагоду через чітко продумані проекти культурних обмінів.

3.3 Цілі культурної політики

За відсутності національного визначення культури важко означити цілі культурної політики, які б відбивали одночасно підходи головних гравців на цьому полі у Швейцарії (переважно міст і кантонів).

Тим не менш, культурна програма, ухвалена Федеральним управлінням культурних зв'язків, включає елементи, дієві для всієї Швейцарії. Згідно з програмою 1999–2003 рр., культурна політика має ґрунтуватися на таких чотирьох принципах:

- культурна політика повинна обстоювати державні інтереси (підтримувати зусилля з розмаїття та інтеграції, виступати проти сегментації громадського життя);
- вона повинна бути відкритою (представляти культуру як майстерню суспільних ідей);
- повинна сприяти процесу демократизації (робити культуру загальнодоступною);
- бути сталою (підтримувати довгострокові проекти).

Такі цілі узгоджуються з цілями Ради Європи, передбачаючи, зокрема, підтримку ідентичності, творчості, розмаїття та доступу до культурного життя. При цьому важливо зауважити, що завдання культурної політики Ради Європи не слід розглядати як керівні вказівки. Просто, враховуючи особливість швейцарської моделі, яка базується на федералізмі і подвійній субсидійності, такий результат є цілком логічним.

4. Поточні проблеми формування та обговорення культурної політики

4.1 Пріоритети культурної політики останніх п'яти років

Останні п'ять років були важливим періодом для розвитку культурної політики у Швейцарії. Після політичних подій 1989 р. та суперечок наприкінці 1990-х рр. щодо ролі Швейцарії у Другій світовій війні Швейцарії необхідно було створити позитивний образ у міжнародній спільноті. Наслідком широких дискусій про імідж Швейцарії у світі стало випрацювання нових аспектів зовнішньої політики (див. розділ 1). Водночас криза національної ідентичності вилилася у дебати про національну злагоду, зокрема, співіснування і взаєморозуміння різних культурних громад — і своїх, і чужих.

На будові культурної політики позначилися також загальні економічні кроки та ідеї, як-от *новий державний менеджмент* (що використовує підходи приватного сектора в державному управлінні). Окрім того, розвинулася тенденція до більш послідовної політики федеральної підтримки культури і посилення координації в діяльності культурних установ національного значення (див. розділ 2.3. і розділ 3.1). У цьому контексті можна розглядати розробку нового закону про мову і обговорення нового федерального закону про культуру, що ґрунтується на статті 69 нової конституції: В обох ініціативах провідна роль належить Федеральному управлінню культурних зв'язків.

Останніми роками частіше говорять про дедалі більше значення культурних індустрій — 2000 року у Швейцарії були опубліковані результати першого дослідження культури як сектора, що має потенціал економічного росту (див. розділ 4.2.5).

4.2 Актуальні політичні проблеми і питання

4.2.1 Положення про культурні меншини

Як багатомовна і полікультурна країна Швейцарія приділяє велику увагу інтеграції різних культурних груп, носіїв вітчизняної та чужих культур (див. розділ 4.2.3 і розділ 4.2.4).

Федеральне управління культурних зв'язків відіграє важливу роль в інтеграції культурних меншин у швейцарське суспільство. Стратегія розробленої управлінням програми 2003 року спрямована на підтримку співіснування різних мовних громад, зміцнення національної злагоди і закріплення образу Швейцарії як багатомовної країни. Перший крок (*Vernehmlassungsentwurf*) до нового закону про мову (його ще називають «законом порозуміння»), який ґрунтується на статті 70 конституції, було зроблено в січні 2002 р. (див. також розділ 4.2.3).

Відповідно до своєї законодавчо визначеної місії, «Про Гельвеція» *підтримує* діяльність із розвитку взаєморозуміння між різними культурними громадами в таких галузях:

- музика (включаючи підтримку концертних програм, що сприяють міжрегіональному культурному обміну, і значущих творів сучасних швейцарських композиторів);
- образотворче мистецтво (включаючи виставки);

- культурне посередництво (зокрема, здійснення і фінансування проектів у цільових регіонах з обмеженою культурною інфраструктурою та підтримка проектів, що допомагають іммігрантам у Швейцарії);
- література (субсидії на переклади з однієї національної мови на іншу або з однієї з національних мов на іноземну).

4.2.2 Гендерна рівність і культурна політика

Закон про рівність між жінками і чоловіками набув чинності 1996 року. У 1999 р. федеральний уряд схвалив план дій Швейцарії, що спирається на рішення, запропоновані Четвертою всесвітньою конференцією ООН з питань жінок у 1995 р. Метою плану був розвиток рівних можливостей у плані отримання влади і керівних посад на кожному рівні, практична реалізація професійної рівності, розробка програми запобігання насильству над жінками і гарантування рівних можливостей в освіті хлопцям і дівчатам. Окрім того, план дій закликає до збору, аналізу і оприлюднення гендерної статистики і якісних досліджень, а також до поширення нестереотипного образу жінок і чоловіків у ЗМІ.

4.2.3 Мовні проблеми і мовна політика

Мова — одне із центральних питань культурного ландшафту Швейцарії (див. розділи 4.2.1, 4.2.4 і 5.3.2). Застосування ст. 70 BV (стаття про мову «закону порозуміння») нової конституції Швейцарії під загальним наглядом Федерального управління культурних зв'язків має сприяти зміцненню і поширенню у світі образу Швейцарії як багатомовної країни.

До спеціальних заходів належить програма федерального уряду зі збереження і підтримки ретороманської та італійської мов і культур у Грісонсі та Тичіно. «Про Гельвецію» та інші організації підтримують окремі переклади з цих мов (див. розділ 8.1.3).

4.2.4 Зв'язок між ЗМІ та культурою

Мовне і культурне розмаїття Швейцарії ставлять складне завдання перед державними і комерційними *телерадіокомпаніями*. Швейцарська корпорація телебачення і радіомовлення (SRG, SSR, idée suisse) уповноважена готувати та транслювати радіо- і телепрограми чотирма національними мовами: німецькою, французькою, італійською та ретороманською. Виробничі потужності SRG використовуються в різних мовних регіонах (див. розділ 5.3.2), що свідчить про багатомовність і полікультурність Швейцарії. Завдяки додатковому фінансуванню франко- та італомовні регіони отримують можливість продукувати стільки програм відповідною мовою, скільки виробляє німецькомовний регіон Швейцарії.

Регулювання швейцарської системи теле-, радіомовлення розвивається в двох напрямках: залучення приватних телерадіокомпаній і водночас забезпечення структурами, необхідними для продуктивної системи державного мовлення, переважно для політичних і культурних потреб. Окрім того, простежуються чіткі тенденції до максимізації присутності Швейцарії в міжнародному теле- і радіомовленні поряд із зміцненням місцевих і регіональних ЗМІ.

Розмаїття *швейцарської преси* віддзеркалює федералізм і багатомовність Швейцарії. Але протягом останніх п'яти років тенденції щодо концентрації преси торкнулися й Швейцарії (згідно з даними Федерального управління статистики, у 1999 р. нараховувалося 73 щоденні газети; в той час як у 1985 р. — 106).

4.2.5 Культурні індустрії: програми розвитку і партнерство

Вичерпної інформації або наявних даних про культурні індустрії у Швейцарії на сьогодні немає, за винятком результатів, наведених у кількох галузевих дослідженнях, зокрема, кіновиробництва (2000) та індустрії дизайну (2002).

Очікується, що при обговоренні нового федерального закону про культуру, який ґрунтується на статті 69 нової конституції, увагу приділятимуть економічним аспектам культурних індустрій як сфері можливого розвитку і збільшення зайнятості.

Співпраця між університетами та промисловістю розпочалася через «Мережу швейцарського дизайну». Ця мережа створена університетами мистецтва і дизайну, які поставили за мету оптимізувати використання дизайнерського потенціалу Швейцарії на різних рівнях, включаючи поширення швейцарського дизайну у світі.

4.2.6 Політика зайнятості в культурному секторі

Протягом періоду від 1995-го по 1999 рр. темпи росту зайнятості в культурному секторі Швейцарії складала щороку 4,5%. Щонайменше 50 000 осіб працюють сьогодні в культурних індустріях у вузькому розумінні цього слова.

Стратегічні підходи до стимулювання зайнятості в культурному секторі є досить новими у Швейцарії. До зусиль, що стимулюють зайнятість, можна віднести: навчальні курси з видачею сертифікату в галузі культурного і музейного менеджменту. 1997 року федеральний уряд запровадив преміальну систему для кіновиробництва «Успішне кіно», надаючи додаткове фінансування тим виробникам (кіногрупі, студії, дистриб'ютерам, кінотеатру), чиї фільми зібрали найбільше глядачів.

На думку кількох федеральних управлінь, у цій галузі бракує інформації. Цюрихський університет мистецтва і дизайну провадить дослідження, щоб заповнити цю прогалину.

4.2.7 Нові технології і культурна політика

У 1996 р. швейцарський федеральний уряд створив незалежну групу експертів з метою підготовки національного звіту про інформаційне суспільство. Окрім іншого, група мала проаналізувати вплив мультимедійних засобів у цілому на економіку Швейцарії й запропонувати низку практичних заходів як для державного, так і приватного секторів.

У лютому 1998 р. Федеральний уряд Швейцарії представив національну стратегію розвитку інформаційного суспільства, що спиралася на результати цього незалежного дослідження. Були визначені такі пріоритети в галузі культури:

- наголос на початковому розвитку не тільки технічних навичок, а й тих, що сприяють створенню нових форм художнього вираження;
- переведення ресурсів бібліотек, архівів і музеїв на цифрові носії та їхня загальнодоступність через Інтернет;
- розробка заходів, які б гарантували авторам захист прав інтелектуальної власності і винагороду.

Для досягнення зазначених вище цілей уряд розробив чотири проекти:

Створення оперативного порталу «sitemapping.ch» з метою:

- сприяти створенню і поширенню творів, в яких використовуються новітні технології;
- створити оперативний архів художніх творів (різновид електронного каталогу);
- працювати як віртуальний форум, що об'єднує головних гравців у сфері культури, а саме митців, інституції, школи, дослідницькі установи, індустрію, архіви тощо;
- сприяти обміну ідеями, технологіями і творами;
- допомогти населенню розкрити художній світ, що залишається переважно невивченим і невідомим.

Проект здійснюється Департаментом кіно Федерального управління культурних зв'язків спільно з Фондом «Про Гельвеція», «Центром сучасного образу» Св. Жерве в Женеві, «Музеєм комунікації» в Берні і державною адміністрацією Базеля.

Об'єднання федеральних збірок Швейцарії: Федеральне управління культурних зв'язків і Федеральні архіви працюють над створенням мережі, яка б об'єднувала електронні колекції швейцарських музеїв, бібліотек і архівів.

Проект «Доступ для всіх»: проект здійснюється Фондом «Про Гельвеція» з метою підтримки соціокультурних проектів, що знайомлять громадян Швейцарії з новими інформаційними і комунікаційними технологіями.

Премія «Доступ для всіх»: премія, якою відзначають організації та/або приватних осіб за творчі ініціативи, що сприяли подоланню відірваності від електронної інформації. Премія надається Секретаріатом робочої групи проекту «Інформаційне суспільство» спільно з Федеральним управлінням культури.

4.2.8 Мистецька освіта: програми і моделі

Основну відповідальність за школи та освіту в цілому покладено на кантони. Відповідальність федерального уряду в галузі освіти обмежується переважно діяльністю федеральних університетів (Eidgenössische Hochschulen), розподілом дотацій університетам кантонів, програмами наукових досліджень і швейцарськими школами за кордоном.

Сьогодні у Швейцарії створюються університети прикладних наук (1996–2003). Однією з головних цілей цього процесу є інтеграція університетів мистецтва і дизайну в систему вищої освіти Швейцарії та сприяння кращому розподілу праці, зокрема в плані концентрації та встановлення тематичних пріоритетів.

Ст. 69 Конституції Швейцарії надає право державі фінансувати «культурну діяльність загально суспільного значення», а також підтримувати мистецтво і музику, особливо в галузі освіти. Згідно з розпорядженням федерального уряду, Інституту теорії мистецтва і дизайну при Університеті мистецтва і дизайну в Цюриху було доручено проаналізувати аспекти і тенденції в мистецтві та культурі, які лягли б в основу концепції міждисциплінарної співпраці з партнерами в політиці та бізнесі.

З-поміж пріоритетів Федерального управління культурних зв'язків слід назвати підтримку професійної мистецької освіти, офіційне визнання мистецьких професій і перекваліфікацію тих митців, які більше не можуть займатися своїм мистецтвом або ремеслом.

4.2.9 Проблеми культурної спадщини і політика

Галузь культурної спадщини у Швейцарії охоплює різних суб'єктів.

Відділ охорони і збереження історичних пам'яток і культурної спадщини Федерального управління культурних зв'язків відповідає за реставрацію та збереження історичних пам'яток, а також за вжиття заходів із захисту навколишнього середовища/ландшафту (див. розділ 5.5). У цих програмах беруть участь також місцеві управління кантонів.

Національна бібліотека Швейцарії відповідає за збереження текстів, зображень і фонограм національного значення. Цю роботу, яка частково або повністю фінансується федеральним урядом, виконують кілька підзвітних бібліотеки установ, серед яких:

- *MIKO* (Koordination der Mikroformen von schweizerischen Zeitungen) відповідає за мікрофілювання важливих розділів швейцарських газет і переведення в цифровий формат федеральних бібліотек та їхніх колекцій.

- *EAD* (Eidgenössisches Archiv für Denkmalpflege) зберігає документацію про реставровані об'єкти, включаючи близько двох мільйонів фотографій та негативів, а також плани і звіти з історії архітектури, історичних пам'яток та охорони ландшафту. EAD діє як «Швейцарський фото-архів», відкритий для громадськості.

- *Memoria* було засновано 1995 року як мережу виробничих і архівних установ. Ця мережа сприяє збиранню, збереженню й поширенню аудіовізуальних документів. Розробляються нагальні заходи із захисту особливо нетривких документів. Мережа виконує також проекти з тестування нових технологій і стратегій, спрямованих на збереження і поширення вказаних документів.

- Асоціація *NIKE* (Nationale Informationsstelle für Kulturgüter-Erhaltung), заснована 1988 року, відповідає за збирання, відновлення і поширення інформації, згідно із законодавчими положеннями щодо підтримки продуктів культури.

Частиною загальної політики в галузі бібліотечної справи є збереження давніх книжок шляхом застосування провідних світових технологій, що нейтралізують кислотність паперу.

4.2.10 Інші важливі питання і дебати

Швейцарське законодавство про фонди наразі переглядається. Обговорюються такі зміни:

- фонди повинні бути виключно неприбутковими, іншими словами, будь-яка організація, що одержує прибуток від своєї діяльності, не може мати статус фонду;
- детальніші правила корпоративних фондів з метою захисту кредиторів;
- зобов'язання забезпечувати активи, що відповідають меті фонду;
- обов'язковість попередньої оцінки пожертви чи внеску;
- обов'язковий аудит.

5. Основні законодавчі положення у сфері культури

Стаття 69 (Культура) Федеральної Конституції Швейцарії проголошує, що:

- відповідальність за питання культури покладається на кантони;
- федеральний уряд може підтримувати культурну діяльність загально суспільного значення, а також мистецтво і музику, особливо в галузі освіти;
- федеральний уряд повинен враховувати культурне і мовне розмаїття країни при здійсненні своїх завдань і обов'язків.

Кантони відповідають за питання культури, що дає їм право розробляти власні закони. Підходи до питань культури різняться між кантонами і містами, складаючи широкий діапазон, від офіційних статей про культуру у кантональних конституціях (часом із відповідним законом) до (необов'язкових) керівних принципів.

Кантони відповідають за дотримання законів і провадження політики федерального уряду. Новий федеральний закон про культуру, що нині готується, буде важливим для найближчого майбутнього.

5.1 Огляд законодавства в галузі культурної політики

5.2 Законодавчі схеми підтримки митців

Не існує якоїсь загальної схеми підтримки митців.

Відповідно до програми Федерального управління культурних зв'язків, передбачається створити нову мережу соціального забезпечення митців. Це означає, зокрема, фінансову підтримку культурних організацій, створення інформаційного підрозділу і нового фонду в складі «Suisseculture» (див. розділ 8.4). Планується також об'єднати потреби митців у загальній реформі системи соціального забезпечення. Це обговорюється вже тривалий час, але поки без якихось відчутних наслідків.

5.2.1 Соціальний захист/трудові стосунки

Трудові стосунки, до яких належать контракти особистого найму, регулюються Швейцарським кодексом обов'язків, зокрема ст. 319, і контролюються професійними творчими спілками.

Згідно із законом про систему державного пенсійного забезпечення працівників за віком та непрацездатністю (AHV-Gesetz), відрахування на *соціальне забезпечення* для найманих працівників (I скарбничка, AHV/IV/EO) має сплачувати працедавець безпосередньо до «загального» державного пенсійного фонду. На сьогодні ці відрахування складають до 13,1% нарахованої заробітної плати і розподіляються порівну між працедавцем і працівником. Така сама схема застосовується і до тимчасових працівників, що, як правило, працюють позаштатно. Але позаштатники самі мають сплачувати всі відрахування до пенсійного фонду. Окрім того, є ще додаткова система (приватний пенсійний фонд), відомий як II скарбничка. Відрахування до нього також обов'язкові.

Страховання на випадок безробіття регулюється законом і постановою про страхування на випадок безробіття (AVIG/AVIV). Особливості творчих професій враховані в ст. 8, де визнано, що ці «професії означають тимчасові посади і часту зміну їх». Сьогодні об'єднання організацій обговорюють, як покращити специфічні умови праці творчих працівників у частині страхування на випадок безробіття, включаючи тимчасові контракти, роботу в інших країнах тощо.

Зазвичай працівники застраховані від нещасних випадків на виробництві і за певних умов — також від нещасних випадків поза місцем праці.

5.2.2 Податкові заходи

Від 1999 р. творчі працівники можуть або бути звільненими від сплати податку, або сплачувати ПДВ за пільговою ставкою (4,5% замість 7,5%).

Ст. 92 федерального закону про прямий федеральний податок (прибутковий податок) визначає спеціальні умови, включаючи податок за місцем отримання прибутку для творчих працівників, які живуть за кордоном. У решті випадків на творчих працівників поширюються ті самі податкові законодавчі положення, що і на інших громадян (див. ст. 27 ff. і 125,2 DBG про незалежних працівників і ст. 26, 125,1 і 127,1 DBG — про працівників за наймом).

5.3 Культурні індустрії

Інституалізація та організації *радіомовлення і телебачення* регулюється ст. 93 Федеральної конституції Швейцарії, федеральним законом і постановою про радіо і телебачення (RTVG / RTVV) і низкою (необов'язкових) керівних принципів, проголошених Федеральним управлінням комунікації (БАКОМ). Стаття 93 встановлює, що інформація, освіта та організація дозволя є основними функціями Швейцарської телерадіокомпанії (SRG, SSR, idée suisse). Стаття гарантує незалежність та автономність радіо і телебачення, а також врахування думки культурних громад Швейцарії (див. розділ 4.2.6). Радіо і телебачення мають використовувати оригінальну швейцарську аудіовізуальну і кіно продукцію, а також спільну продукцію з іншими європейськими країнами. Швейцарська телерадіокомпанія має законне право на придбання ліцензії та збір ліцензійної плати.

Швейцарія є членом Європейського телерадіосоюзу, розташованого в Женеві.

Постанова про кіно і закон про кіно регулюють фінансування кінематографа і виробництво фільмів. Провідну роль відіграє Федеральна комісія з питань кінематографа, чийми функціями є нагляд за розвитком всієї кіноіндустрії, надання експертної поради з федерального законодавства і розвиток співпраці між кантонами у цій галузі. Федеральний уряд може підтримувати швейцарське та спільне швейцарсько-іноземне кіновиробництво і кінематографічну культуру дотаціями, нагородами за якість і преміями (див. розділ 8.1.3). Уряд також підтримує кінофестивалі й надає кошти на освіту і підвищення кваліфікації у цій галузі.

Книжкова торгівля в Швейцарії базується на політиці фіксованих цін. Угода між видавцями, розповсюджувачами та книгарнями гарантує, що споживач платить роздрібну ціну, встановлену видавцем. Така практика досі існує, незважаючи на заборону Федеральної

комісії з питань конкуренції від 1999 р. Книговидання підтримується переважно Фондом «Про Гельвеція» (близько 2 млн швейцарських франків на рік), що спільно з приватним підприємством «Мігрос» надав 3 гранти у 2000 р. видавцям книжок французькою мовою для підтримки цього відокремленого мовного сегмента ринку, який нині переживає скрутний період. 2004 року 4 видавці книжок німецькою мовою одержать 325 000 швейцарських франків. Фінансову підтримку книговидавцям надають також кантони, міста та приватний сектор, що в цілому складає 4 млн швейцарських франків.

5.3.1 Телевізійні квоти

Див. розділи 4.2.6 і 5.3.

5.3.2 Мовне законодавство

У Швейцарії існують чотири національні, з яких перші три — офіційні мови: німецька (63,6% населення), французька (19,2%), італійська (7,6%), ретороманська (0,6%), та інші мови (8,9%).

Ретороманська мова також вважається офіційною для адміністративних цілей. Державна Швейцарська телерадіокорпорація (SRG, SSR, idée suisse) виробляє шість телевізійних програм усіма мовами, а федеральний уряд приділяє окрему увагу висвітленню у цих програмах ретороманської культури.

Додаткові кошти надаються SRG для передач французькою та італійською мовами. Подібну мовну політику має провадити й кінематограф. Дистриб'ютор може розповсюджувати фільм за умови, якщо має права на нього на територію всієї країни в оригінальній версії та у версіях національними мовами.

5.3.3 Законодавство про розвиток кіно

Окрім закону і постанови про кіно (див. розділ 5.3.), провідну роль у швейцарському кінематографі відіграють такі положення та законодавчі ініціативи:

- розпорядження Федерального департаменту внутрішніх справ про підтримку кіносценаріїв, проєктів, кіновиробництва та «успішного кіно» (див. розділ 4.2.4);
- декрет про обов'язкову реєстрацію кінофільмів;
- декрет про податки в галузі кіновиробництва;
- вибіркова підтримка кіно (якість та призи);
- Швейцарська премія в галузі кіно, що її надає Федеральне управління культурних зв'язків, Швейцарська телерадіокомпанія, кінофестивалі у Локарно, Ніоні, Солотурні та Швейцарський кіноцентр.

Майже всі швейцарські фільми створені спільно з європейськими країнами. Через це Швейцарія відіграє активну роль у фонді «Евромаж», створеному Радою Європи. Крім того, Швейцарія як країна, що не є членом ЄС, підтримує *MEDIA*-програму ЄС (див. розділ 2.4.). З метою сприяння спільному виробництву Швейцарія підписала угоди з вісімнадцятьма країнами. До країн, з якими не підписано угод, застосовується «Угода про спільне виробництво фільмів».

5.4.1. Система авторського права

«Закон про авторське право» захищає твори літератури, мистецтва, фотографії та інших галузей, а також колекції, що мають «незалежно від їхньої цінності та цілі [...], індивідуальний характер». Актори, що виступають, звукорежисери, носії інформації та зображення, декламатори захищені авторськими правами (URG). Швейцарія є членом Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів (1886), а також Всесвітньої конвенції про авторське право (1956). Женевська конвенція і Римська міжнародна конвенція ще не ратифіковані Швейцарією.

Розробляється новий закон про авторське право. Ще не досягнуто згоди між парасольковими асоціаціями (Suisseculture) і державними установами з питання суміжних прав.

5.4.2 Збір за порожні касети

Новий закон про авторське право (URG) регулює також копіювання аудіо-стрічок і відео для приватного використання. Закон дозволяє виготовлення копій для навчальних потреб, внутрішнього використання і документації у фірмах та державних адміністраціях. Компенсація авторам і перекладачам надається з надходжень за порожні касети. Виробники та імпортери касет мають сплачувати податок відповідно до ставок, визначених новим законом про авторське право і SUISA (Швейцарським товариством з управління правами авторів

5.4 Поправки до авторського права

музичних творів). Імпорттери та виробники мусять подавати до SUISA звіт про кількість порожніх касет, проданих за місяць.

До швейцарських товариств авторських прав належать Suisa (музика), Pro Litteris (література і образотворчі мистецтва), Suissimage (аудіовізуальні твори), Société suisse des auteurs (драматичні, музичні, хореографічні, аудіовізуальні та мультимедійні твори) і Suisserperform (права виконавців, виробників фонограм, аудіовізуальних творів і декламаторів).

Таблиця 1: Доходи, отримані від податку за приватне копіювання стрічок відповідно до ставок SUISA, 2000 р., у %

	Надходження від виробництва аудіокасет	Надходження від виробництва відеокасет
Авторські права*		
SUISA	85	12.65
SSA	5	3.55
Pro Litteris	10	7.1
SUISSIMAGE	0	76.7
Виконавські права*		
Suisserperform	100	100

Джерело: SUISA, 2000 р.

* 3/4 всіх надходжень від продажу аудіокасет і відеокасет спрямовуються на компенсації авторських прав і 1/4 — прав виконавців.

5.4.3 Право публічного користування

Запропонований «бібліотечний цент» було призначено для компенсації авторам за надання їхніх творів через публічні бібліотеки. Цю пропозицію, однак, парламент не схвалив. Натомість було представлено новий закон для стягнення зборів з копій, зроблених для приватного використання у публічних бібліотеках, школах, компаніях і державних адміністраціях.

5.5 Культурна спадщина і майно

Згідно зі ст. 78 Конституції Швейцарії, питання культурної спадщини і майна регулюються законом і постановою про охорону природи і культурної спадщини, метою яких є:

- збереження і охорона ландшафтів, середовища, зокрема історичних місць, а також природних і культурних пам'яток;
- підтримка навчання, дослідницької роботи і підвищення кваліфікації спеціалістів.

З метою досягнення цих цілей федеральний уряд має право охороняти державні будівлі та надавати концесії, дозволи і дотації (див. розділ 4.2.9) на охорону недержавних ділянок.

До інших федеральних законів у цій галузі належать: «Список пріоритетних об'єктів з охорони природи і культурної спадщини», «Постанова про федеральні архіви в частині охорони природи і культурної спадщини» і «Закон про створення національних музеїв Швейцарії».

Швейцарія є членом багатьох конвенцій, включаючи Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини, Конвенцію про охорону європейських історичних будівель і Конвенцію про захист світового культурного і природного багатства.

У галузі культурної спадщини працюють дві федеральні дорадчі комісії: Федеральна комісія з питань охорони природи і культурної спадщини і Федеральна комісія з питань охорони історичних пам'яток і місць. Федеральне управління з питань довкілля, лісництва та ландшафту і Федеральне управління культурних зв'язків виступають тільки як консультативні органи. Кантональні управління також співпрацюють з названими комісіями.

5.6 Законодавчі стимули фінансування культури приватним сектором

Хоч фінансова підтримка культури з боку приватного сектора у Швейцарії досить велика порівняно з іншими європейськими країнами (див. розділ 2.1.), є потреба в запровадженні додаткових стимулів, щоб залучити більше коштів і послабити бюджетне навантаження. У цьому плані вимагають перегляду два закони — «Закон про швейцарські фонди» (див. розділ 4.2.10), «Закон про оподаткування», — а також ставлення державної адміністрації до приватних інвесторів.

Пожертви або внески у вигляді спонсорської допомоги не оподатковуються. Держава заохочує адміністрації кантонів до запровадження більш ліберальної податкової політики щодо фондів та приватних спонсорів. Податкові пільги надаються фондам або приватним спонсорам тільки в тому випадку, якщо вони асигнували всі заплановані кошти. Ця система негнучка, оскільки асигнування не можна перенести на наступний рік. Такий порядок піддають критиці фонди і приватні спонсори, оскільки він ускладнює здійснення великомасштабних проектів.

Іншим аспектом податкового законодавства, що його піддають критиці і фонди, і приватні спонсори, є законодавча нерівність серед кантонів щодо обсягу зменшення податків на суми, передані на культуру. Наприклад, на федеральному рівні така податкова пільга складає не більше 10% від чистого прибутку. Оскільки кантони можуть встановлювати власний відсотковий рівень і умови для податкових пільг, ці пільги можуть становити до 100%, як у випадку кантону Базель.

6. Фінансування культури

Головний тягар бюджетного фінансування культури лежить на містах і кантонах. У 1998 р. бюджетні видатки на культуру розподілялися таким чином:

- 43.2% бюджети міст і містечок (1990 р.: 52%)
- 36.2% — бюджети кантонів (1990 р.: 37%);
- 20.6% — федеральний бюджет (1990 р.: 11%).

Бюджетні видатки на культуру 1998 р. склали 1,88 млрд швейцарських франків (1990 р.: 1,56 млрд).

Більшість видатків на культуру з бюджетів міст складають видатки п'яти найбільших швейцарських міст, Цюриха, Берна, Базеля, Лозанни і Женеви (431,4 млн швейцарських франків). Міські бюджети Швейцарії зосереджують свої культурні видатки на театрі і концертах (включаючи оперу). Основні видатки кантонів спрямовані на охорону природного і культурного ландшафту. Федеральний уряд не підтримує безпосередньо ці галузі. Згідно з даними Федерального управління статистики, частка фінансування культури з приватних джерел у 1989 р. складала приблизно 17% : 14% від приватного виробництва або компаній і 3% — від фондів (див. розділ 2.1). Федеральне управління статистики переглядає свою методику збору статистичних даних у галузі культури з метою її узгодження з підходом, ухваленим Євростатом.

Таблиці, наведені в розділі 6.4, включають видатки Фонду «Про Гельвеція» і Федерального управління культурних зв'язків у категорії «інші джерела» на рівні федерального бюджету.

6.1 Стислий огляд

Таблиця 2: Видатки на культуру в розрахунку на душу населення, 1990–1998 рр. (швейцарські франки)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Міста і містечки	118	127	117	112	114	110	107	107	114
Кантони	83	99	93	92	96	95	96	93	96
Федеральний бюджет	25	32	31	30	32	32	45	44	54
Усього	226	258	241	234	242	238	248	244	264

Джерело: Федеральне управління статистики

6.2 Видатки на культуру на в розрахунку на душу населення

Таблиця 3: Державні видатки на культуру: за рівнями бюджетів, 1990–1998 рр. (млн швейцарських франків)

	1990 Всього видатки	%	1995 Всього видатки	%	1998 Всього видатки	%
Міста і містечки	814	52	781	46	814	43
Кантони	571	37	674	40	682	36
Федеральний бюджет	169	11	227	14	388	21
Усього	1 554	100	1 682	100	1 883	100

Джерело: Федеральне управління статистики

6.3 Державні видатки на культуру за рівнями бюджетів

Таблиця 4: Державні видатки на культуру: по галузях між рівнями бюджетів, у середньому за 1990–1998 рр. (%)

	Бібліотеки	Музеї	Театри/концерти	Пам'ятки/місця	ЗМІ	Інше	Усього
Міста і містечки	13.7	14.7	33.7	4.7	2.5	30.7	100.0
Кантони	12.8	18.3	33.4	21.3	0.7	13.5	100.0
Федеральний бюджет	7.2	14.1		19.5	26.3	32.9	100.0
Зведений бюджет	12.4	16.0	28.6	13.3	5.3	24.4	100.0

Джерело: Федеральне управління статистики

6.4 Видатки по галузях

Таблиця 5: Державні видатки на культуру за галузями та рівнями бюджетів, 1990, 1995 і 1998 рр.
(тис. швейцарських франків)

Міста і містечка

Галузь	1990 Всього видатки	% від усього	1995 Всього видатки	% від усього	1998 Всього видатки	% від усього
Бібліотеки	97 712	12.0	107 745	13.8	125 508	15.4
Музеї	106 361	13.1	120 076	15.4	126 811	15.6
Театр/концерти	319 665	39.3	246 472	31.6	245 612	30.2
Пам'ятки/місця	49 502	6.1	36 907	4.7	41 969	5.2
ЗМІ	18 552	2.3	16 956	2.2	21 835	2.7
Інше	221 900	27.3	252 961	32.4	251 952	31.0
Усього	813 692	100.0	781 117	100.0	813 687	100.0

Кантони

Галузь	1990 Всього видатки	% від усього	1995 Всього видатки	% від усього	1998 Всього видатки	% від усього
Бібліотеки	86 489	15.1	87 944	13.1	74 923	11.0
Музеї	100 193	17.5	121 291	18.0	133 609	19.6
Театр/концерти	183 643	32.1	250 591	37.2	232 694	34.1
Пам'ятки/місця	127 989	22.4	124 157	18.4	126 259	18.5
ЗМІ	3 798	0.7	4 424	0.7	5 643	0.8
Інше	69542	12.2	85049	12.6	109068	16.0
Усього	571 654	100.0	673 456	100.0	682 196	100.0

Федеральний бюджет

Галузь	1990 Всього видатки	% від усього	1995 Всього видатки	% від усього	1998 Всього видатки	% від усього
Бібліотеки	12 120	7.2	21 288	9.4	22 782	5.9
Музеї	21 584	12.8	38 690	17.0	48 123	12.4
Театр/концерти	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Пам'ятки/місця	56 912	33.7	52 733	23.2	42 377	10.9
ЗМІ	11700	6.9	45919	20.2	153097	39.5
Інше	66 516	39.4	68 731	30.2	121 117	31.3
Усього	168 832	100.0	227 361	100.0	387 496	100.0

Зведений бюджет

Галузь	1990 Всього видатки	% від усього	1995 Всього видатки	% від усього	1998 Всього видатки	% від усього
Бібліотеки	196 321	12.6	216 977	12.9	223 213	11.9
Музеї	228 138	14.7	280 057	16.7	308 534	16.4
Театр/концерти	503 308	32.4	497 063	29.6	478 306	25.4
Пам'ятки/місця	234 403	15.1	213 797	12.7	210 605	11.2
ЗМІ	34 050	2.2	67 299	4.0	180 575	9.6
Інше	357 958	23.0	406 741	24.2	482 137	25.6
Усього	1 554 178	100.0	1 681 934	100.0	1 883 370	100.0

Джерело: Федеральне управління статистики

7. Культурні інститути та нові партнерські зв'язки

У культурній політиці в Швейцарії діють багато суб'єктів, що надають кошти на культуру і культурну діяльність (див. розділ 3.1). Разом з тим федеральні повноваження переглядаються, що означає нові завдання та напрями діяльності Федерального управління культурних зв'язків, Фонду «Про Гельвецію», Відділу культурних питань і ЮНЕСКО.

Федеральне управління культурних зв'язків є співзасновником творчих спілок і парасолькових організацій національного значення (див. розділ 8.4). Щороку близько 3,6 млн швейцарських франків виділяється для творчих працівників. Нещодавно критерії розподілу коштів були змінені.

З 2000 р. «Присутність Швейцарії» (див. розділ 1) одержує значне додаткове фінансування від Федерального департаменту зовнішніх справ для створення мережі державних і приватних партнерів у Швейцарії та за кордоном і для здійснення власних ініціатив з метою поширення образу Швейцарії у світі. Завдяки новому стратегічному підходу Швейцарського агентства розвитку і співпраці та новій політиці розвитку у Східній Європі Фонд «Про Гельвеція» отримує кошти для заснування (невеликих і гнучких) культурних інститутів у цьому регіоні (див. розділ 2.2).

Дедалі більше розглядається питання розподілу фінансового навантаження між кантонами і містами (Neuer Finanzausgleich, NFA) і пропонуються різні моделі. Скажімо, після місцевого референдуму відповідальність за утримання Оперного театру в Цюриху перейшла від міста до кантону Цюриху. Були укладені угоди доброї волі з сусідніми кантонами з метою спільного фінансування ремонту Оперного театру у Цюриху. Перерахування фінансової підтримки може бути здійснене у формі відсоткового відрахування від фінансового прибутку за попередній рік або одноразової виплати. Ці угоди були укладені переважно без законодавчого підґрунтя або юридичного прецеденту.

До культурних інституцій національного значення у Швейцарії належать тільки Національна бібліотека з Національним літературним архівом (заснованим 1990 р.) і Швейцарський національний музей. Навіть музеї національної мережі мають поважати традиції швейцарського федералізму: їхнє головне приміщення розташоване в Цюриху, а інші (важливі) підрозділи — у Прангансі (франкомовний регіон). Є й інші, менші музеї, розташовані в різних частинах Швейцарії, які також залежать від адміністрації національного музею. Лише кілька з цих музеїв підпорядковані безпосередньо федеральному уряду (наприклад, музей Оскара Райнгарт у Вінтертурі). А от, скажімо, Швейцарський кіноархів фінансується з федерального бюджету, бюджету кантону Вод і міського бюджету Лозанни. Незважаючи на, або завдяки такій організаційній структурі Швейцарія посідає одне з перших місць у світі за концентрацією музеїв. Починаючи з 1950 р., кількість музеїв у Швейцарії зросла втричі. У 1999 р. у 517 містах і містечках налічувався 921 музей. За останні десять років з'явилося багато приватних музеїв, що приваблюють іноземних туристів.

У Швейцарії існує понад 6000 бібліотек, найбільші з яких — університетські, що є водночас кантональними і міськими.

Згідно з даними Федерального управління статистики 1999 року, 492 комерційні кінотеатри розраховані на 105 113 місць. Близько третини кінотеатрів і глядачевих місць зосереджені в п'яти найбільших містах Швейцарії: Цюриху, Берні, Базелі, Женеві й Лозанні. У 2000 р. кінотеатри відвідали 15,6 млн глядачів (джерело: Швейцарський кіноцентр, див. розділ 8.2.1).

Існує чотири типи професійних театрів, третина з яких припадає на 5 найбільших міст. До них належать:

- театри з власними труппами і репертуарами, що фінансуються з бюджету;
- театри без власних труп і вистав, що також фінансуються з бюджету;
- незалежні театри і трупи, що часом отримують бюджетні дотації;
- малі колективи, що не мають бюджетної підтримки.

Дедалі важливішу роль для культурних інституцій відіграє міська політика маркетингу і культурного туризму. Цікавими взірцями є Центр культури і конгресів у Люцерні та низка (літніх) фестивалів.

Співпраця між державним і приватним секторами відіграє важливу роль і організована переважно на основі сучасної концепції «часткового субсидіювання». Згідно зі статистичними даними 1989 р. (на жаль, свіжішої інформації немає), частка видатків на культуру за рахунок приватного сектора становила приблизно 17%. Нині діють 6500 громадських фондів, близько 1500 — у галузі культури (див. розділ 2.1). Від 2001 р. нова програма «Швейцарські фонди» представляє фонди-грантодавців (Vergabungsstiftungen).

7.1 Перерозподіл державної відповідальності

7.2 Статус/роль і розвиток головних культурних інституцій

7.3 Нові партнерські зв'язки та співпраця

Федеральне управління культурних зв'язків працює спільно з приватними партнерами в різних проектах (див. розділ 7.1). Важливим приватним партнером у співпраці чи навіть ініціації громадських проектів є компанія «Мігрос». Згідно зі статутом, «Мігрос» витрачає близько 0,5% від обсягу роздрібного товарообігу і 1% від обсягу гуртового товарообігу (близько 100 млн швейцарських франків) на культурну і соціальну діяльність (www.kulturprozent.ch). Наприклад, саме за допомогою компанії «Мігрос» довідник з підтримки культури у Швейцарії, виданий Федеральним управлінням культурних зв'язків, представлений в Інтернеті (<http://www.kulturbuero.ch>).

Протягом останніх кількох років відбувся перехід від «покровительства» до «спонсорвання», наповненого іншими формами співпраці. Так, поширилась тенденція серед окремих великих компаній ровивати свою марку шляхом організації власних концертів або театральних гастролей. Окрім того, на відміну від класичного спонсорвання, інвестори тепер замовляють або розробляють проекти спільно з культурними установами і митцями. Наприклад, у різних музеях Базеля була організована виставка про фізичне здоров'я, яку підтримала місцева міжнародна фармацевтична компанія. Одна страхова компанія замовила у всесвітньо відомих письменників нову версію одного літературного шедевру.

8. Підтримка творчості та участі

8.1 Прямі і непряма підтримка митців

Див. розділ 8.1.1.

8.1.1 Спеціальні програми підтримки митців

Завдяки федеральній системі Швейцарії премії митцям переважно узгоджуються на кантональному або місцевому рівнях. Заходи підтримки митців настільки різноманітні, що описати їх тут просто неможливо. На державному рівні Федеральне управління культурних зв'язків і «Про Гельвеція» відповідальні за пряму і непряму підтримку митців.

У 2000 р. місто Цюрих відзначило преміями понад 20 митців на загальну суму близько 350 000 швейцарських франків, зокрема 13 письменників, 3 музичні гурти, одного композитора і двох танцюристів. Почесні премії (по 6000 швейцарських франків) були виплачені 11 митцям. Композитор і два музичні гурти отримали премії, еквівалентні середній річній заробітній платі у 36 000 швейцарських франків, а два танцюристи одержали по 20 000 швейцарських франків. У галузі літератури два автори одержали премії, еквівалентні середній річній заробітній платі, а два — премії в обсязі половини цієї суми. У невеликих кантонах і містах таких програм небагато. Тут надають підтримку митцям переважно через проекти; скажімо, за рахунок надходжень від державних лотерей.

Існує кілька спеціальних програм підтримки митців із федерального бюджету. Дві найважливіші — федеральний конкурс у галузі образотворчого мистецтва і федеральний конкурс у галузі дизайну. Вони проводяться щороку Федеральним управлінням культурних зв'язків для швейцарських митців і дизайнерів віком до 40 років. Кожен з цих конкурсів передбачає від 20 до 30 премій, деякі з яких становлять готівкову суму в 25 000 швейцарських франків. Починаючи з 2002 р., федеральний конкурс дизайну було реорганізовано. Переможець в одній з категорій (2-ї чи 3-ї) тепер може обирати між грошовою винагородою і навчанням у міжнародній дизайнерській компанії. Роботи переможців конкурсу представляють на виставці, що проводиться в Цюриху або Лозанні. Перемога в конкурсі обіцяє значне просування в дизайнерській кар'єрі.

8.1.2 Підтримка творчих асоціацій чи спілок

Культурні об'єднання (парасолькові організації) відіграють суттєву роль у швейцарському культурному житті. Понад 40 таких організацій у галузі музики, літератури, театру, кіно, танцю і прикладного мистецтва фінансуються Федеральним управлінням культурних зв'язків. У 1999 р. вони одержали приблизно 3,6 млн швейцарських франків із федерального бюджету. Кошти надаються таким організаціям:

- які мають статус громадських;
- члени яких походять із різних регіонів;
- які діють принаймні у двох різних мовних регіонах;
- які є «професійними» і постійно діючими.

Окремі асоціації, а також товариства захисту авторських прав об'єдналися в організацію «Suisseculture» («Швейцарська культура»). «Fünferclub» («Клуб п'яťох») об'єднує п'ять

парасолькових організацій у галузі літератури, музики, кіно і образотворчого мистецтва. На 1 січня 2001 р. була створена нова парасолькова організація в галузі візуального мистецтва.

Основні завдання культурних об'єднань — (парасолькових) організацій:

- лобіювання (в контексті ухвалення політичних рішень з питань державної політики);
- матеріальна і нематеріальна підтримка митців (багато асоціацій мають власні фонди і студії);
- надання порад з питань законодавства і фінансування;
- соціальна допомога у складних ситуаціях;
- організація культурних заходів.

8.1.3 Гранти чи інші схеми підтримки митців

Завдяки федеральному устрою Швейцарії премії, що надаються митцям, узгоджуються на кантональному або місцевому рівнях. Представити тут усі існуючі засоби підтримки митців просто неможливо. Місто Цюрих, приміром, має три навчальні студії за кордоном для митців, які там тимчасово проживають. У Генуї, Парижі та Нью-Йорку. Вибрані митці можуть безкоштовно відвідувати ці студії протягом року чи півроку. Вони також одержують 20 000 швейцарських франків на поточні витрати. Від 1992 р. 19 малярів, відео-художників і фотографів, а також один музикант працювали в нью-йоркській студії. Менші кантони та міста користуються студіями спільно або орендують їх. Цікавим засобом інформування митців про різноманітні та відкриті для них програми допомоги є нещодавно розроблені електронні бази даних в Інтернеті (www.artists-in-residence.ch). Загальну картину премій у галузі культури у Швейцарії можна знайти за адресою: <http://www.kulturbuero.ch>.

Федеральне управління культурних зв'язків надає пряму підтримку митцям шляхом:

- грантів або стипендій на навчання митців;
- премій на основі конкурсу (див. розділ 8.1.1);
- стипендій для митців віком понад 40 років, які не мають права брати участь у федеральних конкурсах;
- підтримки художніх студій за кордоном (Краків, Нью-Йорк, Берлін, Швейцарський інститут у Римі) та у Швейцарії;
- офіційних внесків на участь Швейцарії у міжнародних та національних виставках;
- придбання творів мистецтва для Національного художнього музею.

Фонд «Про Гельвеція» замовляє твори в галузі літератури і музики (див. розділ 2.2) і надає обмежену підтримку культурним установам. У 2000 р. фонд замовив переклади 35 літературних творів перекладачам на суму 800 000 швейцарських франків, а також музичні твори 40 композиторів на суму 250 000 швейцарських франків.

Приватні культурні фонди і асоціації щороку замовляють твори у різних галузях мистецтва і надають студії за кордоном (власність фондів або асоціацій).

Таблиця 6: Показники участі у різних галузях культурної діяльності, 1990–1998 рр.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Бібліотеки (1)	4.53	5.7	5.93	6.4	7.61	6.22	6.23	6.63	6.82
Музеї (2)	—	—	—	10.6	11.2	—	—	—	—
Театри (3)	1.67	1.81	1.83	1.81	1.84	1.72	1.65	1.69	1.58
Кіно (4)	14.3	15.4	14.0	15.9	16.2	15.2	15.1	15.5	15.9
Газети(5)	2.74	2.85	2.77	2.79	2.77	2.73	2.68	2.66	2.49
ТБ (6)									
НР	113	118	118	125	124	128	129	127	132
ФР	129	137	139	144	145	149	150	143	154
ІР	128	137	142	153	149	157	164	157	164
Радіо (7)									
НР	186	200	190	202	206	199	194	194	198
ФР	125	135	139	134	134	129	149	140	138
ІР	171	156	164	165	167	171	178	153	146

Скорочення:

НР: Німецькомовні регіони/ ФР: Франкомовні регіони/ ІР: Італомовні регіони

(1) Кількість абонементів, у сотні тис. (Федеральне управління статистики)

(2) Кількість відвідувачів, млн. (База даних культурних продуктів і Федеральне управління статистики)

(3) Кількість глядачів, млн., у театрах, що регулярно фінансуються (Федеральне управління статистики)

(4) Кількість глядачів, млн. (Джерело: Suisa/Procinema)

(5) Кількість примірників, мільйон (у роздріб, за передплатою). Річна середня кількість складається із середніх місячних показників (Федеральне управління статистики).

(6) Щоденний середній обсяг, хвилин, у розрахунку на душу населення (Федеральне управління статистики)

(7) Щоденний середній обсяг у робочі дні, у хвилині, у розрахунку на душу населення (Джерело: Федеральне управління статистики).

8.2 Тенденції та показники участі

8.3 Програми або політичні ініціативи з підтримки участі в культурному житті

Завдяки федеральному устрою у Швейцарії є кілька особливих програм підтримки участі в культурному житті за рахунок федерального бюджету. От, скажімо, два взірці:

- Проект фонду «Про Гельвеція» *Kulturmobil* («Культ-мобіль»): дві невеликі вантажівки, обладнані під анімаційні студії, з наметом, сценою, відео-технікою та екраном, забезпечують інфраструктуру митцям у регіонах, де доступність такого обладнання обмежена. Проект здійснюється спільно з місцевими партнерами.

- Федеральне управління культурних зв'язків спільно зі Швейцарською публічною бібліотекою провадить кампанію з подолання неписьменності. Швейцарська публічна бібліотека — це організація, що фінансується головним чином із федерального бюджету за підтримки кількох кантонів. Метою кампанії є надання книжок та інших засобів інформації публічним бібліотекам і школам на прийнятних умовах для підтримки і розвитку швейцарської бібліотечної системи та забезпечення рівного доступу до літератури в кожній частині країни, включаючи всі групи чи культурні громади.

Швейцарія бере участь у таких міжнародних програмах, як «Європейський день охорони культурної спадщини».

Схожі програми здійснюються також на кантональному і місцевому рівнях, скажімо, «Museumsprass» («Музейна перепустка») — можливість відвідати 250 швейцарських музеїв і щорічний культурний фестиваль «Fest der Künste» («Свято мистецтва»). Це два чудові взірці програм, що проводяться культурними парасольковими організаціями.

8.4 Роль аматорського мистецтва/ культурних об'єднань і центрів

У федеральному середовищі Швейцарії об'єднання аматорського мистецтва і будинки культури відіграють важливу роль. У культурних об'єднаннях бере добровільно участь понад 10% населення; кількість таких об'єднань аматорського мистецтва дуже велика. Електронна база даних аматорських музичних організацій (список далеко неповний) на рахує майже 1000 асоціацій (<http://www.musikvereine.ch>).

Якщо культурні об'єднання — (парасолькові) організації підтримуються переважно Федеральним управлінням культурних зв'язків, то величезна кількість об'єднань аматорського мистецтва і будинків культури фінансуються з приватних джерел або за рахунок міст і місцевих громад; часто за рахунок надходжень від державних лотерей.

9. Джерела та лінії зв'язку

9.1 Основні документи з питань культурної політики

- Botschaft über die Finanzierung der Tätigkeiten der Stiftung Pro Helvetia in den Jahren 2000–2003, 12. Mai 1999.
- Федеральне управління статистики: Щорічник (<http://www.statistik.admin.ch/service-stat/jahrbuch-online/>).
- Schindler, Anna; Reichenau, Christoph: Zahlen bitte! Kulturbericht 1999: Reden wir über eine schweizerische Kulturpolitik. Bern, 1999 (ISBN 3-905344-9).
- Söndermann, Michael: Cultural Industries and Employment in Europe. In: SCORUS, Cities and Regions, «Cultural Statistics», December 2001.
- Федеральна Конституція Швейцарії
- Законодавча база даних Швейцарії <http://www.admin.ch/ch/d/sr/44.html> або <http://www.parlament.ch/poly/Framesets/E/Frame-E.htm>
- Weckerle, Christoph; Volk, Andreas: Die Rolle von Kultur und Kulturpolitik in den schweizerischen Aussenbeziehungen (Міжнародні культурні зв'язки — план нового підходу в системах із багатьма учасниками: приклад Швейцарії). Bern: Schweizerischer Nationalfonds, 2000. Завантаження (англійська і німецька версії) доступне за адресою <http://www.kulturpolitik.ch>.

9.2 Лінії зв'язку в Інтернеті

Федеральний рівень

- Федеральний департамент зовнішніх справ/Eidg. Departement für auswärtige Angelegenheiten <http://www.eda.admin.ch>
- Федеральне управління культурних зв'язків/Bundesamt für Kultur <http://www.admin.ch/bak/>
- Присутність Швейцарії/Präsenz Schweiz
- Швейцарське агентство розвитку і співпраці/Direktion für Entwicklung und Zusammenarbeit <http://194.230.65.134/dezaweb2/home.asp>
- Рада з питань культури Швейцарії/Stiftung Pro Helvetia <http://www.pro-helvetia.ch>

- Швейцарська корпорація телебачення і радіомовлення (SSR SRG idée Suisse)/Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft
<http://tora.sri.ch>

Кантональний рівень

- Кантони/Kantone
<http://www.admin.ch/ch/d/schweiz/kantone/>
- Конференція директорів з питань освіти/Erziehungsdirektorenkonferenz
<http://www.edk.ch>
- Довідник з приватної і державної підтримки культури/Handbuch der öffentlichen und privaten Kulturförderung
<http://www.kulturbuero.ch/db/>
- Проживання і студії для митців за кордоном/Künstlerateliers in der Schweiz und im Ausland
<http://www.artists-in-residence.ch>

Міста і містечка

- Конференція швейцарських міст з питань культури
<http://www.ksk-cvsc.ch>
- Довідник з приватної і державної підтримки культури/Handbuch der öffentlichen und privaten Kulturförderung
www.kulturbuero.ch/db/
- Проживання і студії для митців за кордоном/Künstlerateliers in der Schweiz und im Ausland
<http://www.artists-in-residence.ch>

Інші установи та організації у різних галузях культури

Основні інституції та організації

- Федеральний реєстр фондів/Eidg. Stiftungsverzeichnis
<http://www.edi.admin.ch/esv/e/verzeich.asp>
- Форум з питань культури та економіки/Forum Kultur und Ökonomie
<http://www.kulturundoeconomie.ch>
- Довідник з приватної і державної підтримки культури/Handbuch der öffentlichen und privaten Kulturförderung
<http://www.kulturbuero.ch/db/>
- Відкритий веб-сайт дослідників Університету мистецтва і дизайну в Цюриху
<http://www.kulturpolitik.ch>
- Публічний портал швейцарського інфо-агентства та Фонду «Про Гельвеція»
<http://www.culturelinks.ch>

Загальна інформація з правової, соціальної та професійної підтримки митців

- Організація з питань прав копіювання «Pro Litteris»
<http://www.prolitteris.ch/default1.asp>
- Société suisse des auteurs (Швейцарське товариство авторів) <http://www.ssa.ch>
- Suisseperform Suisa <http://www.suisa.ch>
- Suissimage <http://www.suissimage.ch>
- Проживання і студії для митців за кордоном/Künstlerateliers in der Schweiz und im Ausland
<http://www.artists-in-residence.ch>
- Schweizerischer Tonkünstlerverband (STV)/Suisseculture (парасолькова організація)
<http://www.suisseculture.ch>
- Швейцарська музична рада/Schweizer Musikat
<http://www.miz.ch>
- Спілка письменників Швейцарії/Schweizerischer SchriftstellerInnenverband (SSV)
<http://www.ch-s.ch/>
- Швейцарський фонд
<http://www.swissfoundations.ch>
- Visarte (Асоціація образотворчого мистецтва/Berufsverband visuelle Kunst)
<http://www.visarte.ch>

Швейцарська культурна програма у Південно-Східній Європі та Україні

Швейцарська культурна програма є спільною програмою Ради з питань культури Швейцарії (Фонд «Про Гельвеція») і Швейцарського агентства розвитку і співпраці.

Швейцарська культурна програма обстоює думку, що культура відіграє ключову роль у процесі соціальних та економічних змін. Культура сприяє розвитку творчих та новаторських підходів у відповідь на виклики суспільства, що змінюється. Культурна діяльність залучає окремих індивідів та громади до відкритого обміну досвідом, сприяє взаєморозумінню і зміцнює громадянське суспільство.

Швейцарська культурна програма підтримує місцевих партнерів у Південно-Східній Європі та Україні, що працюють у галузі культури і мистецтв. Програма надає підтримку інституціям, організаціям та угрупованням, метою яких є розмаїття, незалежність та активність культурного життя.

Про нас

■ **Рада з питань культури Швейцарії «Про Гельвеція»** — це державний фонд, заснований 1939 року. «Про Гельвеція» приділяє особливу увагу розвитку сучасної художньої творчості, культурного обміну та культурного діалогу у Швейцарії та в інших країнах.

■ **Швейцарське агентство розвитку і співпраці** входить до складу Федерального департаменту зовнішніх справ. Головною метою агентства є підтримка процесів політичної, економічної та соціальної трансформації у партнерських країнах.

1999 року Рада з питань культури Швейцарії «Про Гельвеція» отримала повноваження від Швейцарського агентства розвитку і співпраці на здійснення культурної програми в Південно-Східній Європі та Україні.

Де ми працюємо?

Швейцарська культурна програма поширюється на 7 країн: Албанію, Болгарію, Боснію і Герцоговину, Македонію, Румунію, Сербію і Чорногорію, Україну. Місцеві представництва працюють у Тірані, Сараєво, Софії, Скоп'є, Бухаресті, Белграді та Києві.

Центр стратегічного планування та операційного управління Програми міститься в головному офісі Фонду «Про Гельвеція» у Цюриху. Регіональна координація Програми перенесена до Белграда.

Що ми підтримуємо?

Швейцарська культурна програма працює з двома напрямками діяльності:

Малі акції — короткострокові проекти, що здійснюються місцевими партнерськими організаціями та митцями, яким надаються кошти під визначений проект, щоб полегшити розробку та реалізацію культурних проектів в економічному та соціальному середовищі, що змінюється.

Проекти співпраці — проекти з середнім терміном реалізації та ширшим колом заходів, цілей і аудиторії набувачів. Ці проекти плануються спільно з місцевою партнерською організацією і передбачають істотний вплив на культурну ситуацію в країні. В разі необхідності

надається також технічна та організаційна підтримка. Такі проекти можуть плануватися та реалізовуватися спільно з іншими спеціалізованими місцевими і/або швейцарськими організаціями та експертами.

Ми працюємо з місцевою експертною радою, що складається з чотирьох місцевих експертів з питань культури і мистецтва і представника місцевого координаційного офісу Програми. Рада ухвалює рішення про гранти на малі акції й може пропонувати ідеї щодо проектів співпраці.

Проекти співпраці визначаються нашим місцевим представництвом спільно з Дирекцією програми. Рішення про підтримку проектів співпраці ухвалюється спільно головним управлінням Фонду «Про Гельвеція» і Швейцарським агентством розвитку і співпраці.

Швейцарська культурна програма в Україні діє на основі національної концепції, випрацюваної спільно з місцевою радою та ширшим колом експертів у галузі культури.

Як ми працюємо?

Необхідна сума підтримки не повинна перевищувати 10 000 швейцарських франків (1 долар США = 1.4 шв.фр.)

Пропозиції проекту повинні задовольняти такі вимоги:

- узгоджуватись принаймні з одним із пріоритетних напрямків;
- бути поданими зацікавленими групами працівників культури і/або культурними організаціями, включаючи й державні, зокрема муніципальні організації;
- здійснюватись в Україні чи громадянами України;
- дотримуватись закону про авторське право та авторську винагороду;
- впливати на внутрішнє культурне життя і/або мати значення в європейському культурному контексті;
- демонструвати власний грошовий чи не грошовий внесок (робочий час, приміщення, адміністративні витрати тощо) і/або іншу форму фінансування.

Малі акції: критерії для подання заявок

Не підтримуються проекти:

- подані політичними партіями, релігійними чи військовими організаціями та об'єднаннями;
- що передбачають довготривалу освіту і стипендію;
- сповненні націоналістичного, расистського змісту чи ознак ксенофобії;
- що подаються з метою покриття видатків на інфраструктуру, таких як будівлі, ремонт тощо; при цьому видатки на технічне обладнання у відповідній пропорції до бюджету проекту дозволені;
- що подаються з метою покриття поточних видатків державних установ;
- проекти для дітей;
- спрямовані на створення художніх фільмів;
- у галузі культурної спадщини.

Національна концепція ґрунтується на аналізі культурної ситуації та висновках її обговорення місцевими експертами в галузі культури, загальній стратегії Швейцарської культурної програми, засадах культурної політики Швейцарського агентства розвитку і співпраці та узгоджується з програмами агентства в Україні.

Національна концепція визначає такі три пріоритетні галузі й окреслює відповідні цілі та стратегічні напрямки:

Національна концепція Програми Швейцарського агентства розвитку і співпраці в Україні

C.1 Інституалізація

Цілі:

- Підтримка недержавних організацій у галузі культури різних регіонів України з метою розвитку їхніх професійних можливостей;
- Розвиток професійних можливостей у галузі культурного менеджменту.

Підтримані можуть бути такі ініціативи:

- Проекти, спрямовані на модернізацію незалежних культурних організацій, що активно діють у галузі виконавських мистецтв (театр, танець, музика тощо), образотворчого мистецтва, літератури.

- Проекти, зосереджені на професійному розвитку та навчанні керівників у галузі культури та менеджерів у галузі культури, а також менеджерів проектів.

С.2 Внутрішня та зовнішня інтеграція та співпраця

Цілі:

- Розвиток і поглиблення культурного обміну (мистецький та управлінський досвід) та поширення інформації між мережею недержавних організацій на національному та міжнародному рівнях

Підтримані можуть бути такі ініціативи:

- Проекти, спрямовані на розвиток міжнародного співробітництва та міжкультурного/міжрегіонального обміну і/або культурного виробництва в межах країни і, в такий спосіб, просування та інтеграцію української культури в європейський контекст.

- Проекти, спрямовані на поліпшення доступу до культурної інформації (портали, бази даних, CD-диски, підтримка інформаційних та ресурсних центрів).

- Проекти, що сприяють зміцненню демократичних цінностей та соціальному розвитку через культуру.

С.3 Розвиток культурної політики

Цілі:

- Поглиблення внеску незалежного культурного сектора в розвиток культурної політики

Підтримані можуть бути такі ініціативи:

- Проекти, що зосереджуються на взаємодії між недержавними організаціями в галузі культури та особами, які ухвалюють політичні рішення, з метою захисту інтересів культурних громад і забезпечення громадської участі в процесі ухвалення політичних рішень.

- Проекти, спрямовані на розробку національної культурної політики.

*Івет Яггі*¹

Десяток політичних підходів чи єдина філософія?²

Федеральний уряд у Швейцарії прагне виробити культурну політику, здатну сформувати ефективну та гармонійну цілісність. Чи не слід при цьому запозичити методи та підходи приватного сектора, що дедалі більше стає партнером держави, зокрема в галузі культури? Окрім того, в нашу добу загальної та постійної конкуренції держава сама породжує свого конкурента — державу-менеджера, звертаючись до її послуг.

Здобувши визнання політичних діячів кілька років тому, держава-менеджер досі не втратила популярності. Радше стала сучасним втіленням власне держави, традиційної держави, в якій запозичила завдання, а то й методи. Як продукт загального руху лібералізації ринкової і державної діяльності держава-менеджер є терміном, що поширюється на всі громади, якими управляють — принаймні в окремих функціях — як приватними підприємствами. В цілому, держава-менеджер передає повноваження на певну діяльність якійсь зовнішній організації, що їй доручають консультації, експертизу, оцінку й — дуже часто — адміністрування.

Така практика, що дедалі більше поширюється в секторах, які не вважаються складовою «основної діяльності» держави, захоплює й культурну сферу. Створену 1939 року робочу групу «Про Гельвецію» можна назвати першою «аутсорсинговою» діяльністю в історії розвитку швейцарського мистецтва і швейцарської культури. Відтоді такі випадки стали звичними: музеї та окремі перлини національної культури, скажімо, театральні трупи та концертні колективи так само «заразилися» екстерналізацією, передаючи за контрактом повноваження на надання цільових послуг та отримання субсидій на весь проект.

Поступаючись крок за кроком такому менш витратному і справді вигідному своєму двійникові, традиційна держава поступово підмінюється поняттям «тотального контракту» і звукується до критичної точки. В такий спосіб вона справді досягає скорочення валових видатків чи принаймні їх розумного розподілу за бюджетними функціями, але водночас втрачає деякі зі своїх повноважень. Вона перестає управляти цілими галузями, часом значними, і ризикує повісити на себе необхідність втручатися в процес, наче «бог із машини», якщо підприємство чи організація, яким передали повноваження, опиняться в скруті (скажімо, як у випадку з національною виставкою Експо-02, що переживає хронічні негаразди, чи з авіакомпанією Свіс-ейр, що стала перед загрозою банкрутства).

Якщо відкинути ідеологічні міркування, важко заперечити право держави вирішувати доцільність передачі третій стороні завдань, що не складають — як національна оборона, зовнішні зв'язки та освіта від початкової школи до вузу — частину її невід'ємних обов'язків. Для всього іншого Швейцарська конфедерація, якщо розглядати тільки цей орган, прагне сформувати законодавчу базу і систему гнучкого управління діяльністю своїх компонентів.

Незважаючи на сьогоднішній невтримний потяг до самоскорочення, держава на федеральному рівні, схоже, розуміє свої обов'язки в галузі культури: необхідність сприяти навчанню творчих працівників, розвивати та фінансувати їхню творчість, охороняти їхні права інтелектуальної власності, визнавати їхній професійний статус, досліджувати культурне виробництво і культурну діяльність. Природно, що ці необхідні, але рутинні завдання, покладаються на державну владу, будучи мало привабливими для спонсорів.

¹ Президент опікунської ради Фонду «Про Гельвецію» від 1998 р.

² Статтю взято з журналу «Песіджис», №31, 2001. Про Гельвецію, Цюрих.

Утім, ці завдання, навіть якщо їх доповнити державною підтримкою кінематографа і творчих працівників, не складають загальну культурну політику — щось таке, що важко уявити у Швейцарії, беручи до уваги нашу державну систему. У своїй основі це насправді федерація двадцяти шести суверенних штатів, що представляють 2900 муніципалітетів, з яких близько 110 міст мають населення понад 10000 мешканців, а 9 — понад 50000.

Швейцарська федеративна держава дуже розокремлена, а не просто децентралізована, оскільки ніколи, за винятком коротких історичних періодів, не знала унітарного правління. У цій складній триповерховій конструкції (що має численні «антресолі» між своїми поверхами) єдиним визнаним керівним принципом є тонкий і неоднозначний принцип субсидіарності. Звідси встановлення складної мережі інституційних зв'язків між місцевою владою і органами державного права та пара-державним сектором. Звідси необхідність у чіткому управлінні всіма механізмами для вирівнювання та узгодження, особливо у фінансовій сфері. В цілому, така система, безперечно, демократична, але досі працює повільно і не дуже ефективно, за винятком досягнення компромісних рішень, що, по суті, ніколи не бувають повністю задовільними.

Ясна річ, що такий широкий федералізм не сприяє провадженню єдиної культурної політики для всієї Швейцарії, тим більш, якщо зважити на статтю 69 нової Федеральної конституції, де в першому ж абзаці нагадується, що «культура належить до відання кантонів». Таким чином визначено загальне правило, а всі винятки чітко сформульовані в наступному абзаці: «Конфедерація може підтримувати культурну діяльність, що має національний інтерес, а також заохочувати мистецьку та музичну творчість шляхом, зокрема, розвитку освіти та навчання». Для виконання такого шедевр субсидіарності та запобігання сповзанню до «федеральної культури» з відчутним бернським акцентом у третьому абзаці нагадується, що Конфедерація в своїй діяльності мусить «враховувати культурне і мовне розмаїття країни».

Для того, щоб не вийти за конституційні межі, майбутнє законодавство про культуру має такою мірою обмежити владу федеральної держави, що держава-менеджер розповсюдиться неминуче ще більше. Після створення Фонду швейцарських музеїв Конфедерація може створити або залучити різні організації, що не входять до державного управління, керувати справами культурної спадщини та багатьма іншими механізмами підтримки мистецтва і культури. Зайве казати, що кантони і — меншою мірою — муніципалітети мають рухатися в тому самому напрямку.

Іншими словами, ми стаємо свідками паралельного існування близько тридцяти державних і частково позадержавних моделей культурної політики, якщо визнати той факт, що кілька кантонів та напівкантонів практично відмовляться розробляти власну політику, а з десятків муніципалітетів мають такий бюджет на культуру, що дозволяє їм, навіть зобов'язує встановлювати певні керівні принципи.

Чи за таких обставин держава-менеджер — що, можна сказати, запроваджує певний метод, а не політику у вузькому значенні цього слова — є стримувальним чинником федеральної фрагментації? Сама постановка такого запитання свідчить про небезпечну відсутність розуміння реальної функції — по суті, обмеженої — державного менеджменту в галузі культури. Допомогти місцевій владі виконати завдання, а не розподіляти ресурси. Держава-менеджер через уповноважених посередників задовольняється порадами чи управлінням; вона не діє безпосередньо на структури чи інституції.

Усе це зрозуміло, принаймні в принципі та на папері. Але в житті трапляється інакше. Справді, оскільки політична сцена не буває порожньою, всі нерозібрані ролі та повноваження, що не виконуються, відразу забирає хтось інший. Саме так буває, коли держава власноруч передає державі-менеджеру надто широку сферу діяльності через неясно сформульовані контракти, недостатній контроль над їх виконанням, або ще гірше — внаслідок відмови від відповідальності з боку культурної держави. Коли культурна держава не передає завдання тим, кого уповноважила, а виказує глибоку байдужість, то насправді відмовляється від цих обов'язків і робить власний політичний вибір.

Зрештою, автономну культурну політику, незалежно і орієнтуючись на власні можливості та уподобання, можуть проводити тільки великі покровителі, спонсори та інші приватні інвестори. Вони здатні робити вибір, більш-менш спираючись на власні критерії. Хоч це і надто відверто, їм важко щось протиставити, оскільки приватний сектор, як такий, працює з власними ресурсами, а тому, відповідно, не мусить зважати на ті обмеження, що ними керуються прямі чи уповноважені розпорядники бюджетних коштів.

Отож, які можна зробити висновки? Культурній державі в умовах двозначного впливу швейцарської форми федералізму та ідеології, спрямованої на руйнування державної влади, доводиться постійно відступати. Вона навіть робить це добровільно, перетворюючись на державу-менеджера, підмінюючи себе дублером, який може стати конкурентом і свого часу справді її замінити. Безперечно, що потужний рух у бік принаймні часткової приватизації рано чи пізно уповільниться. Між тим, культурна держава захищається, держава-менеджер дедалі більше набирає сили, а приватний сектор переслідує свої власні цілі. Всі ці суб'єкти втягнуті в процес культурної політики, але хто здатний сформулювати якусь загальну філософію?

*Кристоф Векерле, Крістіан Баер
(Університет мистецтва і дизайну, Цюрих)*

Огляд лотерейної справи у Швейцарії в плані підтримки культури і мистецтва ¹

1. Вступ: стислий історичний контекст лотерей як джерела фінансування культури (предмет розгляду: лотереї, а не азартні ігри в цілому)

Організації, в основу діяльності яких покладено благодійні чи соціально-корисні цілі, мають довгу традицію у Швейцарії. На початку 1930-х років, у період економічної кризи та масового безробіття багато з цих організацій домагалися ліцензій на проведення власних лотерей. Як наслідок, невдовзі склалася руйнівна конкуренція між різними видами лотерей, що, зрештою, стало однією з головних причин створення керованої системи лотерей у Швейцарії: кантон Берн заснував Товариство лотерейних ігор SEVA, що проводить лотереї на території кантону. Пізніше були створені Міжкантональна земельна лотерея (ILL), що відповідає за проведення лотерей в інших німецькомовних та італомовних кантонах, і Лотерейне товариство романської Швейцарії (Loterie Romande, LoRo), що відповідає за шість франкомовних кантонів. Нарешті, з метою вдосконалити проведення спортивних лотерей було створене Товариство «Спорт-тото» (Sport-Toto, STG). 1959 року було укладено першу конвенцію для координації діяльності чотирьох лотерейних компаній.

1969 року чотири компанії — ILL, LoRo, SEVA and STG — започаткували Швейцарську числову лотерею. У 1982 р. було вирішено створити неприбуткову організацію під назвою Асоціація швейцарських лотерей, в якій уповноважені представники лотерейних компаній могли б координувати свою діяльність.

2. Сучасний статус лотерей: національний, регіональний тощо

Понад 900 лотерей чудово відповідають федеральній системі Швейцарії. Більшість із них є так звані «малими лотереями», чий виграшний фонд становить менше 100000 швейцарських франків. Малі лотереї розповсюджуються, зокрема, на невеликих спортивних та громадських заходах, де виграш не повинен бути грошовим чи мати чітку грошову вартість. Такі лотереї регулюються винятково місцевим (кантональним) законодавством. Цікаво те, що з 835 лотерей, чий виграшний фонд менше 50000 швейцарських франків, тільки 167 проводяться в німецькомовній частині Швейцарії (решта припадає на франкомовну та італомовну частини).

До 2002 року великі лотереї (з виграшним фондом понад 100000 швейцарських франків) проводили чотири великі лотерейні компанії ILL, LoRo, SEVA і STG. Остання була уповноважена проводити числову лотерею. З 1 січня 2003 року колишня ILL, STG і SEVA злилися в нову компанію «Міжкантональна земельна лотерея» («Interkantonale Landeslotterie»), більш відому як «SwissLos».

¹ © Christoph Weckerle / Christian Baer, University of Art and Design Zurich

Позиціонування лотерей, що підтримують культуру (проти більш загальних лотерей)

Культуру підтримують переважно дві великі лотереї (Swiss Los і Loterie Romande). В дійсності дуже важко одержати точні дані про велику кількість малих лотерей у Швейцарії. Тим не менш, слід наголосити, що лотереї у Швейцарії дозволені за умови, що всі одержані прибутки спрямовуються на благодійництво та комунальні послуги.

Частка надходжень від лотерей, що спрямовується на підтримку культури

2001 року надходження від великих лотерей склали 1408* млн швейцарських франків. Розрахунковий обсяг надходжень від малих лотерей становив 100–150 млн швейцарських франків. У середньому кожен швейцарець витрачає щороку 195 швейцарських франків на лотереї.

У 2001 р. чисті доходи великих лотерей, передані до бюджетів кантонів, сягнули 350 млн швейцарських франків. Загального огляду того, як кантони розпорядилися цими коштами, немає.

3. Правова база і система франчайзингу для операторів лотерей

Азартні ігри на гроші мають конституційне обґрунтування в ст. 106 Федеральної конституції Швейцарії. Конституція поділяє ринок на сектор казино (азартні ігри) і сектор лотерей і тоталізатора. Преший сектор регулюється Федеральним законом «Про азартні ігри та казино» від 18 червня 1998 р., другий — Федеральним законом «Про лотереї» від 8 червня 1923 р., що зараз переглядається.

Федеральний закон «Про лотереї і професійний тоталізатор» забороняє лотереї у Швейцарії (ст.1). Але уповноважує кантони давати дозвіл на проведення лотерей за умови, якщо всі прибутки передаватимуться на благодійництво та комунальні послуги (ст.5).

Регулювання сектора азартних ігор належить до компетенції Федерації. Виконання закону про лотереї та професійний тоталізатор входить насамперед до повноважень кантонів. Відділ лотерей і тоталізатора федерального Міністерства юстиції наглядає за всією галуззю лотерей і тоталізатора у Швейцарії.

4. Система управління і проведення лотерей (державний, громадський, приватний сектори)

Великі лотерейні компанії передають всі свої надходження після вирахування накладних видатків спеціальним комісіям. Ці кантональні комісії розподілу коштів, які називають лотерейними фондами на території розповсюдження Swiss Los і кантональними розподільчими комісіями на території розповсюдження Loterie Romande, розподіляють надходження на такі галузі: соціальна сфера (підтримка дітей, людей похилого віку, хворих та інвалідів) мистецтво і культура, наукові дослідження, економіка і розвиток туризму, охорона довкілля, історична спадщина.

5. Розподіл надходжень від національних (регіональних) лотерей на культуру

Чи поєднуються ці надходження із загальними бюджетними коштами на культуру, чи мають цільове призначення?

Як зазначено в пункті 4, спеціальні комісії перерозподіляють кошти неприбутковим комунальним організаціям. Кантональні розподільчі комісії на території розповсюдження Loterie Romande передають кошти безпосередньо культурним проектам і культурним організаціям, в той час як комісії в німецькомовній та італомовній частинах Швейцарії (так звані лотерейні фонди) переказують чисті доходи до бюджетів кантонів, де ці кошти перерозподіляються — частково на культуру.

Таким чином, у Швейцарії існують дві різні системи. Для стороннього дослідника зрозумілішою є система Lottery Romande.

* 1євро = 1,54 швейцарського франка

Розподіл по секторах — частка (%) і сума (млн швейцарських франків)

Лотерея Romande (LoRo, франкомовна частина Швейцарії)

Сектор	Частка	Сума
Культура/культурна спадщина	53	49
Соціальне забезпечення	37	34
Дослідження (+освіта)/розвиток економіки і туризму/охорона довкілля	10	9
	100	92

Джерело: Звіт 2001 р.

Товариство лотерейних ігор SEVA (SEVA, кантон Берна)

Сектор	Частка	Сума
Культура/культурна спадщина	75	12,5
Соціальні установи	17	2,8
Дослідження (+освіта)/розвиток економіки і туризму/охорона довкілля	8	1,3
	100	16,6

Джерело: Звіт компанії за 2001 р., власне узгодження з таблицею LoRo

Міжкантональна земельна лотерея (ILL, німецькомовна та італомовна частини Швейцарії)

Сектор	Частка	Сума
Культура/культурна спадщина	35	54,7
Соціальні установи		
Дослідження (+освіта)/розвиток економіки і туризму/охорона довкілля		
		156,6

Джерело: Звіт компанії за 2001, телефонні інтерв'ю з представниками адміністрації кантонів та Міністерством юстиції

Брак детальних даних про розподіл надходжень від лотереї ILL пояснюється тим, що ці надходження переказуються до бюджетів кантонів, де й розподіляються. Автори статті мусили зв'язуватися безпосередньо з адміністраціями кантонів.

Фактична загальна сума

Чисті доходи великих лотерей, що переказуються до кантонів, складають 350 млн швейцарських франків (розрахунок 2001 р.). Згідно з Федеральним законом «Про лотереї та професійний тоталізатор», цю суму кантони мають витратити на благодійництво й комунальні послуги. За розрахунками авторів, на культурний сектор у вужчому розумінні, було спрямовано 2001 р. близько 115 млн швейцарських франків.

Розрахункова частка фінансування видатків на культуру за рахунок надходжень від лотерей у державному (регіональному) бюджеті

Оскільки виконання положень Федерального закону «Про лотереї та професійний тоталізатор» покладається головним чином на кантони, існує практично 26 різних схем розподілу лотерейних надходжень на культуру. Частка фінансування культуру за рахунок надходжень від лотерей у загальному обсязі кантональних видатків на культуру коливається від 1 до понад 20%. Тобто, в окремих кантонах п'ята частина видатків на культуру покривається за рахунок лотерейних надходжень, у той час як для інших кантонів ці кошти є лише додатковим джерелом фінансування культури.

Можна відзначити, що розподіляється лише частина лотерейних надходжень. Решта можуть використовуватися для накопичення лотерейних фондів кантонів.

Види видатків, на які використовуються надходження від лотерей

Як вище зазначено, на кантони покладається виконання положень закону про лотереї та тоталізатор. У законі сказано тільки, що надходження від лотерей мають бути розподілені на благодійництво та комунальні послуги. У сфері культури це означає інфраструктуру (скажімо, частину видатків кантональних бюджетів на бібліотеки, майстерні для митців за кордоном), проекти (приміром, фестивалі), а також персональну допомогу (ціни та премії).

6. Поточні питання та проблеми (суперечки)

Існуюче становище, коли тільки дві великі лотерейні компанії (Swiss Los і Loterie Romande) мають виняткове право на проведення лотерей, надане адміністрацією кантонів, дедалі більше піддається критиці з боку тих, хто виступає за лібералізацію ринку. У зв'язку з переглядом закону про лотереї та тоталізатор цей момент піддається найбільшій критиці з боку культурних (парасолькових) асоціацій. На їхню думку, створення приватних лотерейних асоціацій може зменшити обсяг надходжень, що передаються лотереями на культуру і мистецтво. Недавнє рішення кантону Цюриха надати ліцензію на проведення Екологічної лотереї на своїй території, а також рішення кантону Аргау не надавати більше виняткових прав на лотерейну діяльність компанії Swiss Los якнайкраще віддзеркалюють цю суперечку.

7. Загальний вплив на культурну політику, реакція громадськості та майбутні плани

У сучасних умовах і влада, і політичні діячі, і журналісти, і митці і т. ін. дедалі більше зацікавлені в отриманні об'єктивної інформації про лотереї. Недавнє опитування показало, що понад 20% тих, хто регулярно бере участь у лотерейних розиграшах, насправді навіть не знають, що чисті прибутки лотерейних компаній використовуються на благодійництво і комунальні послуги. Ті, кому це відомо, переважно не можуть відповісти, які галузі фінансуються за рахунок лотерейних надходжень.

Слід відзначити, що творчі працівники франкомовної частини Швейцарії більше розуміють роль лотерей для розвитку культури і мистецтва. Саме тому близько 600 митців поставили свої підписи під петицією проти лібералізації лотерейної справи у Швейцарії. Таку більш енергійну реакцію в цій частині Швейцарії порівняно з німецькомовною частиною можна пояснити тим, що Loterie Romande розподіляє чисті прибутки безпосередньо, а тому — більш прозоро для митців.

Польща¹

1. Історичний ракурс: культурна політика та інструменти

Можна визначити два основні періоди, що характеризують розвиток культурної політики Польщі протягом останніх 50 років. До характерних рис першого періоду — *соціалістичного реалізму* — належать обмежений суверенітет, однопартійна система і планова економіка. Другий період — *ліберальної демократії та ринкової економіки* — повернув Польщі незалежність, запровадив парламентську демократію і принципи ринкової економіки. 1989 рік став вододілом між двома періодами, роком перших демократичних парламентських виборів у посткомуністичній Польщі.

До 1989 р. система організації культурної діяльності характеризувалася високим рівнем *централізації, інституціоналізації та монополії державної власності*. Рішення про розвиток культури були вкрай політизованими, а творчість контролювалася політичною цензурою. Принципи культурної політики розробляло Міністерство культури і мистецтв Польщі спільно з відділом культури Центрального комітету Комуністичної партії Польщі. Водночас державні видатки на культуру зростали швидше за ВВП, що дало державі законне право діяти в цій галузі. Створений 1982 року Фонд розвитку культури мав закріпити таке становище. У період між 1982 і 1989 рр. видатки на культуру як частка зведеного бюджету зросли з 1,25% до 1,81%. Такий порівняно *високий рівень державного фінансування культури* дозволив зробити культурні продукти та послуги більш доступними й породити відчуття досягнення стабільної рівноваги в умовах праці митців.

Політичні та економічні зміни, що відбулися в Польщі після 1989 р., змусили державу визначити свої нові зобов'язання в соціально-культурній сфері. Ці зобов'язання сформульовані у Вступі до Конституції Республіки Польща. Стаття 73 безпосередньо стосується галузі культури і проголошує, що кожному громадянину гарантується свобода творчості, право здійснювати наукові дослідження і оприлюднювати їхні результати, свобода навчання і користування культурними надбаннями.

Нові принципи організації та фінансування культурної діяльності сформульовані 1993 р. в урядових «*Принципах державної культурної політики*». Згідно з цим документом, держава зобов'язана:

- сприяти розвитку демократії та зміцненню громадянського суспільства;
- полегшувати перехід на ринкову економіку митцям і культурним інституціям;
- зберігати найцінніші культурні надбання;
- запроваджувати та заохочувати законні рішення, що сприяють розвитку нових форм культурної діяльності.

Отож, культурна політика має досягнути таких цілей:

- децентралізація — передача повноважень із центру на регіональний рівень, а з регіонального — на місцевий;

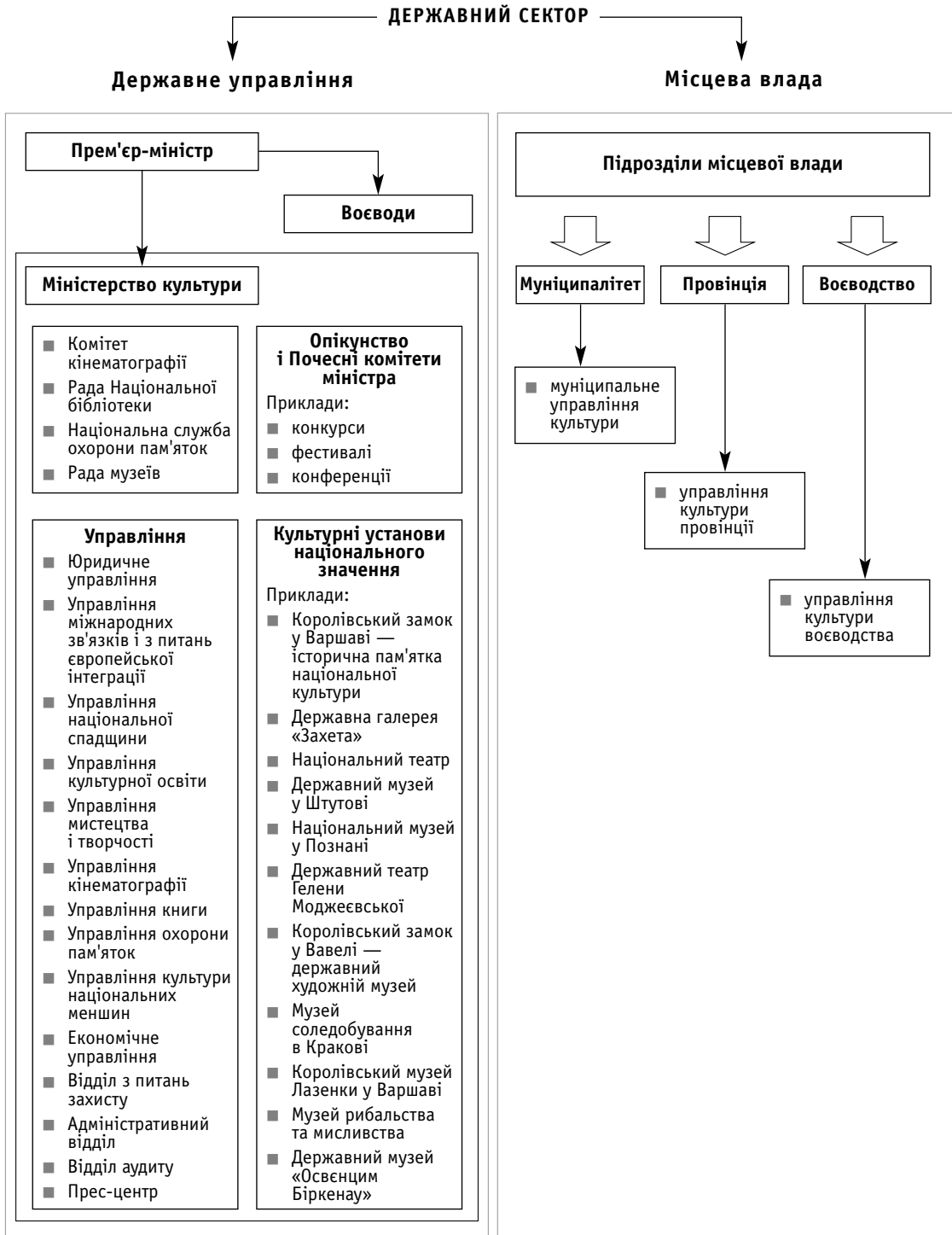
¹ Рада Європи, ERICarts «Культурна політика в Європі: головні факти та тенденції: Компендіум», 2002 (www.culturalpolicies.net). Профіль складала Дорота Ільчук, Ягелонський університет (Краків), спільно з Луїзою Дрелою, міністром культури Польщі (Варшава). Профіль переглянутий наприкінці 2001-го — початку 2002 років Доротою Ільчук із Ягелонського університету (Краків) спільно з Ганною Ядраш, міністром культури Польщі (Варшава).

- державна фінансова підтримка вибраних культурних інституцій і визначних культурних подій;
- підтримка розвитку недержавних культурних організацій і фінансових механізмів, що можуть доповнити державне фінансування культури.

Ці сучасні принципи організації і фінансування культурної діяльності в Польщі ґрунтуються на принципах, ухвалених урядом 1993 р. З переліку видно, що культурна ідентичність і охорона національної спадщини набувають дедалі більшого значення і мають розглядатися в контексті європейських прагнень і ризиків процесу глобалізації.

2. Повноваження, ухвалення рішень і управління

2.1 Організаційна структура (органіграма)

2.2 Загальний опис системи

Органи управління в галузі культури представлені на центральному (державна), регіональному (воєводство), провінційному (повіт) і муніципальному (гміна) рівнях. (Воєводства колись були частиною державної адміністрації. Нові воєводства тепер є частиною як державної адміністрації, так і місцевого самоврядування. Відповідальність за культуру покладено на самоврядування воєводства.) Центральна державна адміністрація є головним суб'єктом, який визначає цілі культурної політики і принципи фінансування галузі. Міністерство культури (колишнє Міністерство культури і національної спадщини) відповідає за законодавство, пошук і забезпечення нових джерел недержавного фінансування культури, моніторинг здійснення культурної політики, а також відстежує поточні зміни в системі. Іншими словами, основні завдання міністерства полягають у запровадженні законодавчих, фінансових і програмних схем, що сприяють розвитку культури. Міністерство не здійснює безпосереднє управління культурою, хоч і організовує певні заходи найважливіших культурних установ і надає фінансову підтримку культурним подіям регіонального і місцевого значення.

Місцева влада (на всіх рівнях: регіональна, провінційна та муніципальна) і — певною мірою — неурядові організації відіграють важливу роль у культурній політиці незалежно від того, чи узгоджується вона з визначеними державою цілями чи визначає власну стратегію розвитку. В останньому випадку важливо наголосити на автономності та незалежності органів місцевого самоврядування.

Поступово змінюється інституційна структура польської культури. Основні зміни пов'язані з переходом від державної монополії на культурні установи до диверсифікації форм власності (включаючи зміни в юридичному статусі приватних організацій, фондів та асоціацій) і створення організацій третього сектора. У Польщі бракує культурних інституцій, що діють за принципом «на відстані витягнутої руки», які в інших європейських країнах відіграють ключову роль у забезпеченні незалежності політичних рішень у галузі культури.

Культурні комісії двох палат польського парламенту — *Сейму і Сенату* — відповідають за законодавство в галузі культури. Їхні обов'язки полягають у тому, щоб:

- висувати кандидатів на посади в державну адміністрацію з питань культурної політики;
- вносити зміни, розглядати і подавати пропозиції законопроектів чи законодавчих актів;
- розглядати звіти і повідомлення Міністерства культури;
- аналізувати діяльність у галузі культури;
- готувати відповіді на бюджетні запити.

Зокрема, Комісія з питань культури та інформації Сейму розглядає питання, пов'язані з такими галузями: творчість, поширення культури, охорона культурної спадщини, преса, радіо і телебачення, видавництва, соціально-культурний рух і культурна співпраця з питань міжнародного форуму/міжнародного культурного співробітництва.

Співпраця між міністерствами в галузі культури організована в межах таких програм:

1. *Національна програма з підготовки до членства в ЄС.* Міністерство закордонних справ відповідає за здійснення різноманітної діяльності в межах програми, зокрема за роботу тематичних груп, складених із представників приватного і державного (центрального і місцевого рівнів) секторів: економічний розвиток, туризм, культура, підтримка науки та освіти, політичний розвиток тощо.
2. *Рамкова програма підтримки вступу Польщі до ЄС.* Наглядним органом програми є відділ Комісії з питань європейської інтеграції, який співпрацює з іншими міністерствами. Серед його обов'язків — створення серед держав-членів ЄС позитивного образу Польщі як привабливого і надійного партнера і підтримка розширення ЄС у Польщі.
3. *Національна програма охорони здоров'я.* Ця програма здійснюється спільно з Міністерством охорони здоров'я (головний розпорядник) та іншими міністерствами. Міністерство культури співфінансує 27 проектів/заходів цієї програми, як-от «Терапія за допомогою мистецтва» для непрацездатних і людей із соціальними проблемами.

У 2000 р. Краків був номінований на звання *культурної столиці Європи* серед інших дев'яти європейських культурних столиць (Авіньйона, Бергена, Болоньї, Брюсселя, Гельсінкі, Праги, Рек'явіка і Сантьяго-де-Компостели). У межах спеціально підготовленої програми, що здійснювалася Міністерством культури спільно з муніципалітетом Кракова, була організована низка культурних подій.

Існують дві форми співпраці:

- 1) Двостороннє співробітництво на основі міжурядових угод із різними країнами. В офіційних угодах визначаються принципи та умови для співпраці і культурного обміну між країнами.

2.3 Співпраця між міністерствами та рівнями влади

2.4 Міжнародна співпраця в галузі культури

- 2) Багатостороннє співробітництво здійснюється через
- міжнародні організації, скажімо, Раду Європи, ЮНЕСКО, ОЕСР (Організація економічного співробітництва і розвитку), ВТО (Всесвітня торговельна організація), ICCROM (Міжнародний центр досліджень, охорони та реставрації культурної спадщини);
 - регіональні органи/об'єднання, скажімо, Європейський Союз;
 - регіональні угоди: група Visegrad, Ars Baltica;
 - мережі культурної співпраці: INCP (Міжнародна мережа з питань культурної політики).

1994 року було започатковано співпрацю в межах Програми CEPUS між університетами, розташованими в центрі Європи, яка передбачала, зокрема, обмін студентів із Болгарії, Чеської Республіки, Словаччини, Словенії, Угорщини, Хорватії, Австрії та Польщі. На сьогодні Художня академія ім. Матейко у Кракові — єдина в Польщі вища школа мистецтв, що бере участь у цій програмі, зокрема в галузі промислового дизайну (мережа H-041).

3. Загальні цілі та принципи культурної політики

3.1 Головні елементи існуючої моделі національної культурної політики

Під час розробки нової моделі культурної політики Польщі розглядалися різні системи. По-перше, був проаналізований старий соціал-демократичний підхід (система соціальної демократії), але від нього як від базової моделі відразу відмовилися, оскільки він потребував багато зусиль і був тісно пов'язаний з комуністичною добою. Протягом перших трьох років перехідного періоду міцну підтримку здобув радше неоліберальний підхід, однак пізніше його було відкладено на майбутнє. На сьогодні загально прийнятим підходом став «третій шлях». Він ґрунтується на моделі «держави загального добробуту» і обстоює партнерство між державою і активним громадянським суспільством. Незважаючи на потенційну роль організацій третього сектора — фондів і асоціацій, — вони досі не вважаються реальними партнерами місцевої влади чи держави в галузі культури (наприклад, як менеджери культури або розпорядники бюджетних коштів).

Загалом, основні зміни, що відбувалися в культурному секторі з 1989 р., оберталися навколо 6 головних стрижнів:

1. *децентралізація* державного управління в галузі культури;
2. *передача більшості культурних установ* із державного балансу на баланс органів місцевого самоврядування;
3. *приватизація* більшості державних культурних індустрій (книговидавництво, кінематограф, галереї тощо);
4. *скасування цензури* (відмова від вимоги формального дозволу на створення мистецького/культурного твору);
5. *припинення практики прискіпливого керування і контролю* всіх рівнів бюджетних видатків на культуру (особливо міністерства і воєводства);
6. *загальні зміни* в державному управлінні і регулюванні, що справили значний вплив на культуру.

Сьогодні культурна політика Польщі характеризується високим рівнем децентралізації, що висвітлює важливе місце і роль місцевої влади.

Процес децентралізації управління і фінансування культури пов'язаний із запровадженням різноманітних законодавчих актів, що поклали початок загальній реформі національної політичної системи і передали більшість повноважень у галузі культури місцевій владі та місцевим управлінням культури. Наприклад, «Закон про місцеве самоврядування» (1990) встановлює, що відповідальність за бібліотеки та інші установи з поширення культури має бути перекладена на місцеву владу.

Наслідком другого етапу загальної адміністративної реформи стало створення двох рівнів місцевого управління: провінційного і воєводського. Згідно із законодавством, ці два нові рівні зобов'язані підтримувати діяльність у сфері «культури та збереження культурних творів». Відповідальність за культурну діяльність місцевої громади і створення місцевих культурних установ, що колись покладалась винятково на муніципалітети, тепер поділяється між адміністраціями провінцій, воєводств і муніципалітетів.

Поряд із процесом поступового перебирання місцевою владою відповідальності в галузі культури було переглянуто й політику фінансування: 2001 року частка місцевих бюджетів у бюджетних видатках на культуру склала 77,9%.

Така модель децентралізації виявилась складною для окремих культурних установ і проєктів, за які одночасно відповідають всі три ланки місцевої адміністрації. Та ще складніша

ситуація в таких містах, як Варшава, де культура залежить від центрального уряду та всіх інших можливих форм місцевого управління, не кажучи вже про міжнародний вплив.

Зміни в державній відповідальності за культуру впливали із загального процесу децентралізації державної влади та, як наслідок, реформи кількох законів. Скажімо, зміни і поправки до загального податкового законодавства, що запроваджували пільги та звільнення від податку тих, хто робив благодійні пожертви, поширювалися також і на культурний сектор. Вважалося, що загальні реформи автоматично задовольнятимуть потреби культурного сектора, відтак він не був активно залучений до формування нової реальності — радше до її прийняття.

Досі триває обговорення офіційного визначення культури в Республіці Польща. Неофіційно культуру визначено як: «сферу суспільного життя, що сприяє створенню цінностей» і «галузь, де художня творчість відіграє провідну роль». Ці два аспекти присутні в кількох урядових документах, як-от «Державна культурна політика в новій історичній ситуації» та доповіді міністра культури на конференції «Становище польської культури в перехідний період 1989 – 1997 рр.»

Насправді, проблема полягає не у визначенні культури, а у сфері державної відповідальності за культуру та повноваженнях Міністерства культури (див. розділ 2.2). Скажімо, зосередження на національній спадщині, з одного боку, легко зрозуміти у світлі процесів глобалізації та європейської інтеграції. З другого боку, це викликає побоювання щодо традиційного розуміння культури і порушує питання щодо підтримки сучасної культури і культурної діяльності.

Останнім часом помічається новий підхід до культури. Скажімо, робляться спроби наголосити на економічній цінності культури. Але такий підхід розмежовує фінансовану культуру, що є головною метою державної культурної політики, та культурні індустрії. Це викликає дедалі більше заперечень.

Сучасна культурна політика Республіки Польща відбиває головні політичні цілі Ради Європи, що стосуються децентралізації і демократизації процесу ухвалення рішень, дотримання принципу прозорості при ухваленні рішень, відповідності правилам розмаїття і субсидіарності та відмови від віднесення культури на периферію державного управління. Звичайно, легше декларувати, ніж виконувати проголошені правила.

При цьому слід зауважити, що хоч ухвалення загально визначених демократичних принципів і цілей культурної політики може бути популярним, неможливо узгодити формулювання і реалізацію цих принципів. У цьому контексті Польща прагне витворити власну модель культурної політики, ніж просто копіювати усталені моделі і рішення країн Західної Європи.

3.2 Національне визначення культури

3.3 Цілі культурної політики

4. Поточні проблеми формування та обговорення культурної політики

Згідно з урядовою позицією, викладеною в «Принципах культурної політики» і ухваленою Радою Міністрів Польщі у 1993 р., цілі державної культурної політики такі:

- сприяти розвитку демократії, громадянського суспільства;
- полегшувати перехід на ринкову економіку митцям і культурним інституціям;
- зберігати найцінніші культурні надбання;
- запроваджувати та заохочувати законні рішення, що сприяють розвитку нових форм культурної діяльності.

Пріоритети культурної політики, встановлені Міністерством культури для нової демократії, були оприлюднені 1995 року. До трьох найважливіших сфер державної підтримки були віднесені: книговидавництво, збереження національної спадщини і культурно-естетичне виховання.

У 1998 р. була представлена загальна програма, що визначала основні напрямки та заходи Міністерства культури і мистецтв у таких галузях:

- ухвалити новий підхід, що поєднує бюджетне і приватне фінансування;
- усунути стратифікацію між культурним та економічним розвитком;
- створити простір для участі в культурі родинами;
- проводити навчання культурних менеджерів та організаторів;
- стерти різницю між високою і популярною культурою;
- ініціювати діяльність, метою якої є посилення освітньої ролі державних ЗМІ;
- заохочувати співпрацю в галузі культури між міністерствами;

4.1 Пріоритети культурної політики останніх п'яти років

- збереження культурної спадщини;
- просування польської культури у світі;
- підтримка досліджень у галузі культури.

У 1999 р. були випущені «Директиви культурної політики для держави/уряду», в яких визначено такі основні обов'язки держави:

- вдосконалення і розвиток національного суспільства;
- примноження і поширення національної спадщини;
- формування принципів, спрямованих на підтримку творчості і культурної освіти;
- просування польської культури у світі.

Пріоритети, визначені протягом останніх 2–3 років, були реалізовані урядом з різним рівнем успішності. Висловлювались певні побоювання щодо довгого списку пріоритетів, які плутали з принципами. Насправді, незважаючи на низку проголошених пріоритетів, їх практично не існувало.

4.2 Актуальні політичні проблеми і питання

4.2.1 Положення про культурні меншини

Національні меншини складають від 3 до 4 % польського населення, це, зокрема, німці, українці (включаючи лемків), білоруси, латиші, словаки, цигани, євреї та чехи. У Польщі також живуть нащадки караїмів і татар, зберігаючи свої традиції.

Стаття 35 Конституції Польщі гарантує національним і етнічним меншинам право на свободу збереження своїх традицій і звичаїв і використання національної мови. Ці права були затверджені Управлінням культури національних меншин Міністерства культури з метою підтримки культурної діяльності нацменшин. Завдяки фінансовій підтримці міністерства кожна національна група має власний журнал: білоруський «Нива», український «Наше слово», німецький «Schlesisches Wochenblatt», єврейський «Dos Idyshe Wort». Місцеве радіомовлення транслює програми мовами різних груп національних меншин. Окрім того, центральний уряд і місцеві органи влади організовують різні фестивалі та конкурси, як-от: Фестиваль української культури, «Білоруська пісня», латиський Саскрюдіс, фестиваль Бялисток — Гродно, Міжнародний фестиваль церковної слов'янської музики у м.Хайновка.

Серед інших прикладів діяльності, підтриманої на місцях: охорона пам'яток культури меншин, інвентаризація та реставрація єврейських цвинтарів та збереження ікон і творів мистецтва у православних церквах у містах Санок і Команча.

4.2.2 Гендерна рівність і культурна політика

Порівняно високий рівень фемінізації професій у державному секторі культури є загальнопоширеною тенденцією в Польщі. Досі лише кілька жінок обіймають керівні посади, і бракує спеціальної програми для підвищення положення жінки в культурному секторі.

Нижче наведено частку жінок у державному культурному секторі, що виконують такі види діяльності, визначеної Центральним бюро статистики:

92.1 — діяльність у галузі кіно і відео;

92.2 — радіо і телебачення;

92.3 — інша художня діяльність або видовищні заходи;

92.4 — інформаційні агентства;

92.5 — діяльність бібліотек, архівів, музеїв та інша культурна діяльність.

Цифри свідчать про високий відсоток жінок, зайнятих у цих галузях, і про те, що їхнє становище залишається стабільним від середини 1990-х рр.

Рік	Загальне кількість працівників (тис.)	Частка жінок (%)
1995	99.1	60
1998	103.6	60
2000	101.4	62

Джерело: Дані Державного управління статистики

4.2.3 Мовні проблеми і мовна політика

Офіційною державною мовою є польська. Державний інтерес у захисті польської мови зафіксований ухваленням 1999 року «Закону про польську мову» (див. розділ 5.3.2).

Мови меншин сьогодні в Польщі не є предметом дискусій. Окремі проекти з підтримки традицій і мов меншин фінансуються міністерством культури, наприклад, випуск періодичних видань.

4.2.4 Зв'язок між ЗМІ та культурою

Основні обов'язки Національної ради з питань телебачення і радіомовлення визначені в «Законі про телебачення і радіомовлення», вони подвійні: надавати державному радіо і телевізійним станціям частоти для трансляції та розподіляти надходження від ліцензійних зборів між різними державними телерадіокомпаніями.

Державні радіо і телебачення фінансуються з двох головних джерел: надходжень від реклами і ліцензійних зборів, що дає їм порівняну перевагу над комерційними компаніями, які не одержують доходів від ліцензійних зборів.

Останнім часом до державних телерадіокомпаній були висунуті певні претензії, що вони, мовляв, не виконують державної функції щодо підтримки незалежних і талановитих режисерів і молодих авторів. У структурі фінансування польського телебачення видатки на фільми/кінострічки складають 36,8% від загального бюджету, журналістську діяльність — 14,4%, розважальні програми — 13,1%, інформаційні програми — 9,2% (дані за 1998 р.).

Учасники Конгресу польської культури, що відбувся в грудні 2000 р., запропонували створити «культурний телевізійний канал». Ця ідея досі обговорюється.

Триває робота з гармонізації системи квотування, згідно з європейськими нормами (див. розділ 5.3.1).

4.2.5 Культурні індустрії: програми розвитку і партнерство

Державне втручання у діяльність культурних індустрій обмежується регулюванням доступу різних виробників на ринок, забезпеченням прямих субсидій на певну діяльність і наданням податкових стимулів і пільг, які можуть сприяти розвиткові різних сфер культурного виробництва.

Наприклад:

Кінематограф: Держава підтримує кіновиробництво шляхом рефінансування частини обігових витрат. У 1993–1995 рр. видатки Кінодистриб'торського агентства Польщі склали 1,768 тис. польських злотих.

Книговидання: основним інструментом підтримки книжкового ринку є 0% ПДВ на видання і друк, продаж у межах країни книжок, газет і періодики з номерами ISSN і ISBN, а також видань шрифтом Брайля. З видань, що не мають зазначених символів і номерів, а також із журналів та друкованої продукції з-за кордону стягують ПДВ у розмірі 7% (див. розділ 7.3).

4.2.6 Політика зайнятості в культурному секторі

Незважаючи на небезпечно високий рівень безробіття (16,21% у 2001 р.), в галузі культурної політики досі не зроблено якихось істотних зусиль для вироблення стратегії, яка б стимулювала зайнятість у культурному секторі Польщі.

Втім, є кілька державних програм для менеджерів у галузі культури, місцевих керівників, митців, викладачів аматорського мистецтва і культурних посередників, спрямовані на підвищення рівня культурної освіти та розширення участі в культурній діяльності. Ці курси проводяться спільно з Центром розвитку культури і навчають юридичному і фінансовому аспектам культурного менеджменту, технології проведення переговорів, культурному і мистецькому маркетингу тощо.

4.2.7 Нові технології і культурна політика

Бібліотеки швидко зрозуміли, що за допомогою нових технологій зможуть зменшити свої витрати і збільшити доступ громадськості до своїх зібрань. У 1993 р. була запроваджена Класифікаційна система стандартів (US MARC), яка допомогла гармонізувати каталоги різних бібліотек і спростити обмін даними між бібліотеками.

Близько 100 з 1200 наукових і академічних бібліотек Польщі представляють свої каталоги через мережу Інтернет. Центральний каталог бібліотеки Варшавського університету налічує понад 500 000 назв, з них 50 000 — на цифрових носіях, що співставно з Тематичним каталогом Бібліотеки Конгресу США.

4.2.8 Мистецька освіта: програми і моделі

Програми в цій галузі координує міжвідомча програма культурної освіти. Один із прикладів — мистецька освітня програма «Стежки». Її мета навчити студентів спілкуватися міжнародною мовою мистецтва і долати національні та мовні бар'єри. Програма «Стежки» орієнтується на сучасне мистецтво, образотворче мистецтво, виконавське мистецтво, відео-арт та літературу. До програми залучено кілька шкіл та організацій, серед яких 4 школи в Познані, фонд Jugendwerk, Національний центр мистецтв для дітей і молоді в Познані і Kulturstadt у Ганновері.

4.2.9 Проблеми культурної спадщини і політика

Політико-економічні реформи, розпочаті 1990 р., завершилися 1 січня 1999 р. Місцева влада, відтак, стала партнером Польської служби охорони пам'яток у проектах, спрямованих на примноження культурної спадщини і культурних надбань.

На регіональному рівні охорона культурної спадщини виражається в трьох — із п'яти — головних цілях загальної стратегії розвитку воєводства:

- виховання польської ідентичності та розвиток і формування національної, громадянської і культурної свідомості;
- примноження культурних і природних цінностей, дбаючи про прийдешні покоління;
- формування і розвиток місцевого простору.

У 2000 р. під егідою міністра культури була створена нова установа — Інститут національної спадщини, мета якої пропаганда польської національної спадщини як на батьківщині, так і в світі. Стратегія розвитку спадщини на цифрових носіях входить до програми E-Polska, яку координує Міністерство зв'язку, і є частиною загальної програми розвитку інформаційного суспільства.

4.2.10 Інші важливі питання і дебати

Наразі інформація відсутня.

5. Основні законодавчі положення в галузі культури

Одним із найважливіших законодавчих документів є «Закон про організацію і управління культурною діяльністю» (OJ114, стор. 493) від 1991 р., який заклав основу для децентралізації управління культури і скасував державну монополію на культурні організації. Цей закон надає право юридичним і фізичним особам (компаніям та приватним особам) і організаціям без статусу юридичної особи здійснювати культурну діяльність і звертатися за державною підтримкою для реалізації *державних завдань* у галузі культури. І державні, і приватні організатори мають право створювати спільні культурні організації. Окремі моменти закону не відповідають потребам культурних організацій, що діють у новій ринковій економіці. Уніфіковані й жорсткі бюджетні принципи, успадковані від планової економіки, обмежують діяльність сучасних культурних організацій. З цієї причини культурна громадськість запропонувала кілька змін до положень закону. Ця пропозиція здобула позитивну відповідь з боку Міністерства культури і нині обговорюється.

Значна кількість законодавчих актів спрямована на запровадження в польському законодавстві європейських норм (*acquis communautaire*).

5.1 Огляд законодавства в галузі культурної політики

Законодавчу базу, що регулює діяльність у галузі культури, складають:

- «Закон про організацію і управління культурною діяльністю» від 25 жовтня 1991 р. (OJ 110, стор. 721 з поправками і додатками);
- «Закон про музеї» від 21 листопада 1996 р. (OJ5, стор.24, з поправками і додатками);
- «Закон про кінематографію» від 16 липня 1987 р. (OJ 22, стор. 127 з поправками і додатками);
- «Закон про захист культурних творів» від 15 лютого 1962 р. (OJ 98, стор.1150).

Наступні закони визначають законодавчу базу, що дозволяє міністру культури надавати дотації культурним організаціям (для яких міністерство є головним розпорядником коштів) і здійснювати фінансування проектів поза державним сектором:

- «Закон про організацію і управління культурною діяльністю» від 25 жовтня 1991 р. (OJ 110, стор. 721 з поправками і додатками);
- «Закон про державні фінанси» від 26 листопада 1998 р.

Наведені нижче закони дозволяють місцевій владі надавати допомогу для виконання завдань державної адміністрації (фінансова допомога надається на основі угоди між міністром культури і підрозділами місцевої влади):

- «Закон про зміни до деяких законів, що визначають повноваження органів державної адміністрації» від 21 січня 2000 р.
- «Закон про визначення завдань у галузі культури, що фінансуються з бюджету» від 9 травня 2000 р.

Є закони, що зобов'язують муніципалітети здійснювати державні завдання з метою задоволення потреб місцевої громади, серед них — культурних потреб, скажімо, створення місцевих культурних організацій. Наведені нижче закони зобов'язують провінції та міста покладати на себе відповідальність за культурні організації, зареєстровані на рівні воєводства:

- «Закон про місцеве самоврядування» від 8 березня 1999 р.
- «Закон про зміни до деяких законів, що визначають повноваження органів державної адміністрації» від 24 липня 1998 р.

Всебічної законодавчої системи підтримки митців не існує.

5.2 Законодавчі схеми підтримка митців

5.2.1 Соціальний захист/трудові стосунки

Не існує всебічної системи соціального захисту/трудових стосунків для митців.

5.2.2 Податкові заходи

Уряд запровадив положення про *50% пільгу на прибутковий податок для митців* (1991), що дозволяє творчим працівникам зменшувати на 50% доходи від своєї творчої діяльності при сплаті прибуткового податку.

5.3.1 Телевізійні квоти

Телевізійні квоти визначені в «Законі про телебачення і радіомовлення» від 29 грудня 1992 р. Згідно з поправками до закону від 31 березня 2000 р., було скасовано положення про те, що «частина ефірного часу має бути зарезервована для програм, створених національними виробниками». Відповідно до нових положень, телевізійні канали мають надавати щонайменше 30% свого ефірного часу щоквартально програмам, створеним польською мовою. Це обов'язкове законодавче рішення спрямоване на захист і поширення польської мови замість скасованої дискримінаційної умови, що базувалася на критеріях національності і громадянства. В межах названої поправки до закону було включено і європейську квоту. Водночас запроваджено поняття європейської продукції, що охоплює й польські квоти, і поширюється на незалежну продукцію з перевагою найновішим творам.

5.3 Культурні індустрії

Польща ратифікувала Європейську конвенцію про транскордонне телебачення (Рада Європи) і виконуватиме директиву ЄС «Телебачення без кордонів», згідно зі своїми вступними обов'язками (до 31 грудня 2002).

5.3.2 Мовне законодавство

«Закон про польську мову» від 7 жовтня 1999 р. запровадив певні обов'язки з використання польської мови на території республіки в офіційних транзакціях, коли задіяні польські юридичні чи фізичні особи, або якщо одна зі сторін у справі є польською особою. Це, зокрема, стосується назв товарів і послуг, а також іншомовних реклам, що мають супроводжуватися польськомовним перекладом. Використання назв іноземною мовою без перекладу дозволяється.

Цей закон носить досить загальний характер і не стосується безпосередньо кіно- або телеіндустрії.

5.3.3 Законодавство про розвиток кіно

«Закон про кінематографію» був ухвалений у липні 1987 р. Відтоді, як поправки до закону, були випрацювані кроки для розвитку нових ринкових принципів, моделей фінансування і регулювання.

Останнім часом зросло зацікавлення з боку приватного сектора (скажімо, великих банків) щодо капіталовкладення у розвиток польського кінематографа. Це сприяє переходу від колишнього державного кіновиробництва до кіноіндустрії, що спирається на співпрацю між державним і приватним секторами. Зацікавлення приватного сектора в інвестуванні у кіновиробництво не пов'язане з якимись новими спеціальними законодавчими чи податковими стимулами.

Державний комітет з питань кінематографії розподіляє бюджетні кошти на фінансування кіновиробництва і субсидії для кіностудій. У 2000 р. було створено близько 20 художніх фільмів і 546 короткометражних стрічок. Основним партнерами у спільному виробництві виступили державні телерадіокомпанії або іноземні фірми.

5.4.1. Система авторського права

«Закон про авторське право і суміжні права» був прийнятий 4 лютого 1994, а 9 червня 2000 р. ухвалені поправки до нього з метою відповідності законодавству ЄС. З-поміж основних змін були:

- скасування комп'ютерної амністії;
- запровадження положень, що забороняють видалення пристроїв технічного захисту в комп'ютерних програмах;
- ухвалення нової термінології для визначення прав авторів, виконавців і виробників;
- розширення кола людей, що повинні отримувати винагороду від прав тимчасового використання;
- надання теле- радіомовним організаціям суміжних прав;

5.4 Поправки до авторського права

- запровадження встановлених визначень для деяких організацій;
- подовження терміну захисту авторського права до 70 років і нова модель обчислення терміну захисту;
- новий рівень захисту фонограм і художніх вистав, створених до 1974 р.;
- спеціальний захист творів, що не були надруковані протягом визначеного періоду, т.зв. посмертне видання, або критичних та наукових видань, які вже є суспільним надбанням.

5.4.2 Збір за порожні касети

«Закон про авторське право і суміжні права» надає правову основу для стягування збору за порожні носії для запису творів та копіювальні/репрографічні пристрої. Виробники порожніх касет, дисків, аудіо-, відео- та іншої техніки сплачують 3% від ціни нетто. Надходження від збору розподіляються за такою схемою:

- автори одержують до 50% від загальної суми надходжень;
 - актори та виконавці одержують до 25% від загальної суми надходжень;
 - виробники фонограм і відеограм одержують приблизно 25% від загальної суми надходжень;
- Плата/збір, що стягується з виробників та імпортерів репрографічних пристроїв складає 1% від ціни нетто.

5.4.3 Право публічного користування

Наразі інформація відсутня.

5.5 Культурна спадщина і майно

Сфера культурної спадщини регулюється такими законами:

- «Закон про музеї» від 21 листопада 1996 р.;
- «Закон про захист творів культури» від 15 лютого 1962 р. (OJ 98, стор.1150);
- «Закон про зміни до деяких законів, що визначають повноваження органів державної адміністрації» від 24 липня 1998 р.;
- «Закон про органи місцевого самоврядування воєводства» від 5 червня 1998 р.

5.6 Законодавчі стимули фінансування культури приватним сектором

Згідно із «Законом про прибутковий податок» (1993), сума доходів, що підлягає оподаткуванню, може бути зменшена на суму благодійних внесків, зроблених юридичними особами (організаціями, фондами тощо) заради «суспільного блага», але не більше 10%. У 1995 р. цю суму збільшили до 15%, врахувавши й пожертви на культурні цілі. Законом передбачені схожі пільги й для донорів — приватних/фізичних осіб.

З 1991 р. державні культурні організації мають право на пожертви від фізичних або юридичних осіб.

Недержавним організаціям — і фондам, і творчим об'єднанням — надані такі податкові пільги: податок на товари і послуги (1993); податок на збільшення оплати праці в межах статутної діяльності (1992); податок з нерухомості, якою володіють, згідно зі статутною діяльністю (1991).

Окрім того, фонди звільнено від сплати судових зборів під час реєстрації.

Уряд прагне запровадити радше новий підхід з метою стимулювати співпрацю державного і приватного секторів через податкові стимули, ніж розробити закон про спонсорство, як у більшості інших європейських країн.

6. Фінансування культури

6.1 Стислий огляд

Польська модель фінансування культури схожа на моделі інших європейських країн: державний сектор є головним, але не єдиним спонсором/меценатом культури і мистецтв. Разом з тим існуючий рівень приватного спонсорства дозволяє розглядати його не як альтернативне, а як додаткове джерело фінансування культури.

Після 1989 р. культурний сектор (поряд із його фінансовими проблемами) був відсунутий на периферію державних пріоритетів. Державні видатки на культуру складають досить малу частку загальних бюджетних видатків, наприклад, 2001 року видатки на культуру склали 0,54% видатків державного бюджету. Останнім часом таке становище трохи покращилось.

Зміни у фінансуванні культури в Польщі відбуваються за трьома основними напрямками:

- по-перше, відмова Міністерства культури від прямого управління культурою. Міністерство відповідає за найважливіші культурні установи і заходи місцевого значення;

- по-друге, відбулася передача повноважень бюджетного фінансування з центрального на місцевий рівень. Органи місцевої влади фінансують культурні організації та культурну

діяльність з місцевого бюджету і за рахунок трансфертів з держбюджету. Органи місцевої влади встановлюють обсяг видатків на культуру і визначають адміністративну структуру. У 1996 р. видатки муніципалітетів на культуру вперше перевищили видатки державного бюджету (51% зведеного бюджету). Реформи 1999 р. поглибили процес децентралізації культури, а завдання, що доти здійснювалися міністерством і воєводствами, були передані на місцевий рівень, зокрема воєводств і муніципалітетів. Як наслідок, частка видатків місцевих бюджетів на культуру сягнула 2001 року 77,9%;

■ по-третє, були окреслені дві нові цілі фінансування культурної діяльності: поєднати державні та приватні кошти і сприяти створенню недержавних інституційних структур. Розроблено систему цільового фінансування і податкових пільг для спонсорів і донорів, вигідну для місцевої влади і недержавних організацій при виконанні державних завдань. У 2001 р. Міністерство культури витратило на виконання т.зв. державних завдань, переданих недержавним організаціям, близько 36 млн злотих (що дорівнює 3,9% загальних бюджетних видатків на культуру). Податкові рішення, ухвалені польським урядом, схожі на рішення в європейських країнах, а в окремих випадках вигідніші для культури (скажімо, 0% ПДВ на книжки).

Загальні бюджетні видатки на культуру в розрахунку на душу населення в 2000 р. склали 73.03 злотих, або 0,41% ВВП.

Таблиця 1: Державні видатки на культуру за рівнями бюджетів, 2001 р.

Бюджет	Видатки, тис. злотих	Частка в усьому видатках, %
Державний ⁽¹⁾	724 138	22.07
Регіональний (воєводство)	650 528	19.83
Провінційний ⁽²⁾	788 992	24.05
Місцевий (муніципальний)	1 117 393	34.05
Усього	3 281 051	100.00

⁽¹⁾ Без трансфертів місцевим бюджетам; ⁽²⁾ Включаючи міста, що мають статус провінції (гміни)

Таблиця 2: Державні видатки на культуру: по галузях між рівнями бюджетів, 2001 р.

Галузі	Державний бюджет ⁽¹⁾		Місцеві бюджети ⁽²⁾	
	(тис. злотих)	Частка в усьому видатках, %	(тис. злотих)	Частка в усьому видатках, %
Усього	937 731	100,00	2 580 408	100,00
Музеї	188 730	20.13	286 205	11.09
Охорона і реставрація історичних пам'яток	59 538	6.35	77 614	3.01
Інша діяльність в галузі охорони пам'яток	88 826	9.47	1313	0.51
Галереї та художні виставки (установи)	6 928	0.74	26 713	1.04
Культурні й мистецькі центри	31 476	3.36	85 081	3.30
Бібліотеки	93 915	10.02	645 504	25.03
Будинки культури, мистецькі центри, клуби і художні зали	45 429	4.84	674 504	26.14
Архіви	67 815	7.23	601	0.02
Драматичні й лялькові театри	67 433	7.19	260 898	10.11
Музичні театри, оперні театри й театри оперети	88 449	9.43	170 388	6.60
Філармонії, оркестри, хори	82 515	8.80	106 214	4.12

⁽¹⁾ Включаючи трансферти місцевим бюджетам; ⁽²⁾ Включаючи трансферти між місцевими бюджетами

Рівні видатків для різних культурних організацій і форм культурної діяльності залишаються більш-менш сталими порівняно з попередніми роками. У 2001 р. більшість видатків державного бюджету були спрямовані на музеї — 20,13% (у 2000 р. — 23,2%). Разом із сумою, витраченою на захист і збереження пам'яток, загальні видатки на культурну спадщину склали 36,04% (у 2000 р. — 40,4%). У 2001 р. видатки на театри, оперні вистави й оперні театри складали 16,6% (у 2000 р. — так само).

У 2001 р. видатковими пріоритетами місцевих бюджетів у галузі культури були будинки культури, центри культури і клуби — 26,1%, а також бібліотеки — 25,0% (у 2000 р. — відповідно 29,7% і 24,6%).

6.2 Видатки на культуру в розрахунку на душу населення

6.3 Державні видатки на культуру за рівнями бюджетів

6.4 Видатки по галузях

7. Культурні інститути та нові партнерські зв'язки

7.1 Перерозподіл державної відповідальності

Зміни в обов'язках держави перед культурними організаціями були пов'язані з реформою національної політичної системи в період 1991–1999 рр. Наслідки нового адміністративного устрою культурних організацій наведені в розділі 3.1. З державного бюджету фінансуються культурні установи національного значення, з місцевих бюджетів (воєводства, провінції і муніципалітети) — культурні установи місцевого значення. Нижче наведено список культурних установ національного значення, що вважаються найважливішими у розвитку польської культури:

1. Національний театр, Варшава
2. Старий театр Гелени Моджеєвської, Краків
3. Великий театр/Національна опера, Варшава
4. Національний симфонічний оркестр, Варшава
5. Центр культурної анімації, Варшава
6. Державна галерея «Захета», Варшава
7. Центр сучасного мистецтва, Варшава
8. Центр польської скульптури, Орунско
9. Міжнародний культурний центр, Краків
10. Інститут Адама Міцкевича, Варшава
11. Еуропалія, Варшава
12. Будинок творчості, Вігри
13. Будинок творчості, Радзійовичі
14. Інститут національної спадщини, Варшава
15. Національна бібліотека, Варшава
16. Головна дирекція державних архівів, Варшава
17. Національний музей, Краків
18. Національний музей, Познань
19. Національний музей, Варшава
20. Королівський замок Вавель, Краків
21. Державний музей Освенцім-Бжезінка, Освенцім
22. Державний музей Майданек, Люблін
23. Державний музей у Штутові, Штутово
24. Центральний морський музей, Гданськ
25. Королівський замок — історична пам'ятка національної культури, Варшава
26. Музей-замок у м. Малборк
27. Музей соледобування у м. Велічка
28. Музей рибальства і мисливства, Варшава
29. Королівський музей Лазенки, Варшава
30. Палац-музей Віланов, Варшава
31. Центр документації пам'яток, Варшава
32. Центр збереження державних колекцій, Варшава
33. Центр збереження історичних територій, Варшава
34. Центр археологічних досліджень, Варшава
35. Бюро головного хранителя пам'яток, Варшава
36. Комітет кінематографії, Варшава
37. Центр розвитку культури, Варшава.

7.2 Статус/роль і розвиток головних культурних інституцій

Культурні організації докладають зусиль, щоб пристосуватися до нових умов ринкової економіки, шляхом залучення професійних менеджерів культури, створення департаментів пропаганди і реклами/зв'язків з громадськістю, розробки заходів із залучення донорів та спонсорів. Розраховуючи на ринок як часткове джерело доходів, керівники чи директори культурних організацій приймають рішення, продиктовані радше економічними, а не мистецькими цілями (підміна цілей). Наслідком є використання популярного репертуару, здавання в оренду приміщень не для мистецької діяльності тощо. Незважаючи на такі зусилля, культурним організаціям досі бракує коштів для оплати праці талановитих акторів, згідно зі шкалою заробітної плати, чи влаштування експериментальних виставок.

Останніми роками з'явилися взірці приватних інвестицій у великомасштабні проекти, особливо в галузі кіно: «Вогнем і мечем», «Пан Тадеуш», «*Quo Vadis*». Така підтримка є наслідком росту співпраці між культурними установами і фондами чи спонсорами і складає кілька відсоткових пунктів загального бюджету культурних установ.

У своєму звіті «Крос-огляд національної культурної політики: національні культурні інституції у перехідний період» Джон Маєрскоф так змалював становище зі спонсорством польських національних культурних установ:

«Співвідношення власних доходів, за типом установ: музеї — 15%, оркестри — 18%, театри — 28%, галереї — 29%. У 1999 р. коефіцієнт власних доходів національних музеїв Польщі склав у середньому 15 відсотків. Національний музей у Варшаві звітував, що заробив 46 відсотків свого доходу, з яких 50 відсотків склала спонсорська допомога, 30 відсотків — плата за квитки і 20 відсотків — надходження від іншої комерційної діяльності. Бізнес-клуб Музею цінується як за свої партнерські зв'язки, так і за готівковий грошовий внесок. Значні зусилля були спрямовані в Польщі на розвиток спонсорської діяльності, трохи не як символу нової дійсності, хоч не завжди з успішним наслідком. Є свідчення істотного зниження суми спонсорської допомоги в угодах, також спостерігачі відзначили набридливе рекламування спонсорів.»

Нижче наведено перелік окремих компаній, що підтримують діяльність різноманітних культурних організацій.

IBM Poland TOB — комп'ютерна компанія, розташована у Варшаві, одне з найбільших підприємств Польщі. Надає перевагу довгостроковим спонсорським контрактам. Підтримує: Національний театр у Варшаві (2-річний контракт про спонсорську допомогу), Національний симфонічний оркестр у Варшаві (3-річний контракт про спонсорську допомогу), інші культурні організації у Варшаві, як-от Національний музей, Народний театр тощо.

Polish Airlines LOT S.A. (Польські авіалінії) — одне з найбільших транспортних підприємств Польщі. Офіційний спонсор 40 фестивалів сучасної музики. У 1997 р. авіалінії профінансували транспортні витрати іноземних учасників фестивалю «Варшавська осінь». Того самого року компанія була офіційним спонсором Національного симфонічного оркестру.

TOB «Анджей Біклє» — спонсор культурних заходів у Варшаві. Надає підтримку у вигляді кондитерських виробів та цукерок.

Великі підприємства прагнуть бути спонсорами видовищних подій. Дедалі важливішим стає ототожнення товарного знаку підприємства або його продукції з культурним заходом. Надаючи спонсорську підтримку таким заходам, підприємства приваблюють потенційних покупців. Наприклад, торгова марка «Водка **SMIRNOFF**» є спонсором Варшавського кінофестивалю.

Спонсорство культурної діяльності стає дедалі популярнішим серед фінансових установ — переважно банків. Протягом останніх років зростання кокуренції змусило компанії боротися за клієнтів. Останнім часом вони виборюють право підтримувати «ексклюзивні культурні заходи». Наприклад, **Банк розвитку експорту (BRE Bank)** підтримує реконструкцію ратуші у Варшаві, яка набула первинного вигляду XIX сторіччя, інвестував гроші у капітальний ремонт історичних прибуткових будинків у Польщі, Театрального палацу у Варшаві, Прибуткового будинку сестер Кононес і Прибуткового будинку Бруно.

Банк **PKO S.A.** був спонсором виставки «Кінець сторіччя», що відбувалася у Національному музеї у Варшаві. **Кредитний народний банк (PBK S.A.)** виступив спонсором виставки «Караваджо та його коло», телепрограми, присвяченої останньому конкурсу ім. Ф.Шопена, і музичного фестивалю «Шимановський та Європа», підготовленого Польським державним радіо.

До організацій, що підтримують культурні події, належать:

Фонд ім. Стефана Баторія, Фонд Бучнера, Цепелія — Фонд польського мистецтва і ремесла, Фонд культури, Фонд Ніссенбаума, Фонд польської науки і Банківський фонд Леопольда Кроненберга.

Банківський фонд Леопольда Кроненберга.

Банківський фонд Леопольда Кроненберга був створений у грудні 1994 р. Торговельним банком. Цілі фонду: підтримувати діяльність чи розвивати суспільні блага в галузі освіти, науки, культури і мистецтв, охорони довкілля, охорони здоров'я та соціального захисту. Фонд надає підтримку особливо вартісним культурним заходам, насамперед у галузі музики та культурної спадщини. Згідно зі статутом, фонд створив програму підтримки талантів, зокрема дітей і молоді віком до 35 років. Підтримані фондом проекти можна знайти по всій Польщі. Так, у Варшаві фонд підтримує реконструкцію каплиці Яна Блоха, видання «Польське об'єднання в XIX–XX ст.», «Історія меценатства у Польщі. IV Міжнародний форум мистецтва в дії» (Роздруже, 1997 р.), укладені Центром сучасного мистецтва, концерт Стіва Річа. У 1998 р. фонд придбав колекцію варшавських срібних монет XIX сторіччя і пе-

редав її Національному музею у Варшаві терміном на 20 років з метою показати колекцію широкій публіці в залі Леопольда Кроненберга. Нові партнерські зв'язки із засновником фонду — Варшавським торговельним банком — розвинулися на основі спільної підтримки культурних заходів. Банк виступає фінансовим спонсором, а фонд проводить заходи. Спільно вони надали підтримку Фонду Pro Musica Camerata для реставрації недавно віднайденної партитури Йозефа Ельснера.

8. Підтримка творчості та участі

8.1 Прямі і непряма підтримка митців

Загальна система державної підтримки культурних організацій і заходів поряд із різноманітними стимулами залучення підтримки приватного сектора відіграє важливу роль як непряма підтримка творчості. При тому, що існує кілька схем підтримки окремих митців, як-от державні премії, пряма підтримка творчих осіб, однак, досить обмежена. Бракує також заходів із забезпечення фінансової підтримки молодих чи нових митців, створення програм із забезпечення житлом чи надання грантів на поїздки для розвитку міжнародного обміну..

8.1.1 Спеціальні програми підтримки митців

Фонд сприяння творчості (*Fundusz Promocji Twórczości*) є єдиним державним фондом, метою якого є підтримка авторів, скажімо, шляхом виплати гонорарів. На жаль, фонд поки що діє малоефективно.

8.1.2 Підтримка творчих асоціацій чи спілок

Міністерство культури надає субсидії професійним творчим асоціаціям чи спілкам. У 2002 р. найбільші субсидії одержали:

- Центральна бібліотека Польської асоціації сліпих (1 650 000 злотих);
- Літературна зустріч, організована в межах програми Франкфурт-2000 (1 593 000 злотих);
- Заходи за програмою «Культури національних меншин» (400 000 злотих);
- Конгрес польської культури і супутні заходи (289 000 злотих);
- Міжнародний конкурс скрипалів та лютністів ім. Генрика Венявського (970 000 злотих);
- Міжнародний фестиваль сучасної музики «Варшавська осінь» (750 000 злотих);
- Розвиток польської літератури через Фонд польської літератури (500 000 злотих);
- Утримання Будинку художників — Ветерани в Сколімово (1 000 000 злотих) у 2001 р.;
- Міжнародний конкурс скрипалів та лютністів ім. Генрика Венявського, організований Музичним товариством Генрика Венявського (3 000 000 злотих);
- Центральна бібліотека Польської асоціації сліпих (2 000 000 злотих);
- Розвиток польської сучасної музики, Спілка композиторів Польщі (1 175 000 злотих);
- Утримання Будинку художників — Ветерани в Сколімово (500 000 злотих);
- Організація XXXVI Міжнародного фестивалю «Vratislavia Cantans» (міжнародний фонд «Vratislavia Cantans», Вроцлав) (450 000 злотих);
- Міжнародний книжковий ярмарок у Франкфурті, Книжкова палата Польщі (797 000 злотих);
- Міжнародний книжковий ярмарок у Єрусалімі, Книжкова палата Польщі (393 000 злотих);
- Міжнародний книжковий ярмарок у Липську, Книжкова палата Польщі (350 000 злотих).

8.1.3 Гранти чи інші схеми підтримки митців

Міністерство культури пропонує три схеми підтримки окремих митців:

- *стипендії на 1 рік і 6 місяців (додаток до зарплати)*: надаються двічі на рік і виплачуються щомісяця (в середньому 1000 польських злотих або 263 євро — 2000 р.);
- *Фонд підтримки мистецької творчості* — премія, що надається раз на рік переважно молодим митцям. Фінансування за рахунок надходжень від продажу творів, термін авторських прав на які вже скінчився (так звані кошти за «володіння без права передачі»);
- Програма обміну стипендіями в межах двосторонніх міжнародних угод (стипендії надаються країною-господарем).

Є низка премій окремим митцям, заснованих різними рівнями державної влади (воєводство, округ і муніципалітет), а також Президентом Республіки Польща і Міністерством культури.

За браком загальної системи державної підтримки творчих працівників, вони змушені шукати фінансування з альтернативних, приватних джерел, звертаючись до фондів, окремих осіб (покровителів) або приватних компаній. Навіть якщо митці працюють у державній установі, їхня зарплата зазвичай нижча за середню по країні. Завдяки розвитку культурних

індустрій митці, що створюють популярні або комерційні твори, мають можливість заробляти. Але через дедалі більший потік американських культурних виробів частка прибутків польського ринку обмежена для польських митців і національних виробників. Сьогодні в Польщі діють лише кілька десятків незалежних виробників культурної продукції.

З метою розвинути державно-приватне партнерство у фінансуванні культури державна влада заснувала чимало премій спонсорам та покровителям мистецтва, скажімо, щорічна премія Міністерства культури «Меценат культури».

Різке падіння/зменшення показників участі в культурному житті, що спостерігалось протягом перших років процесу реформ, припинилося 1994 р. Та хоч показники почали зростати, вони досі не досягли дореформеного рівня.

Зменшуються показники участі у сфері «високої культури», що потребує вищих розумових здібностей та естетичного відчуття. Водночас у державних школах скорочується курс культурної освіти і програм естетичного виховання. Згідно з аналізом видатків домогосподарств, протягом 1990-х рр. близько 80% населення Польщі зменшили витрати на культуру. Також відзначено, що в останні 15 років стиль життя багатьох поляків став «домо-центричним»: перегляд ТБ і відеокасет витіснив інші форми культурної діяльності. Якщо першо-причиною розвитку «домо-центризму» були політичні обставини, то тепер вони стали економічними. Участь у культурному житті поза домом набуває вартісності «свята».

8.2 Тенденції та показники участі

Таблиця 3: Публічні бібліотеки

	1990	1995	1999	2000	2001
Зареєстровані читачі, тис.	7 423	7 023	7 332	7 392	7 436
Замовлення книжок на 100 читачів	2 088	2 241	2 029	1 992	1 966

Джерело: *Kultura 2001* — видання Центрального управління статистики (GUS)

Таблиця 4: Музеї

	1990	1995	1999	2000	2001
Відвідувачі, тис.	19 282	17 060	16 019	16 612	15 137

Джерело: *Kultura 2001* — видання Центрального управління статистики (GUS)

Таблиця 5: Галереї (53% державні галереї)

	1990	1995	1999	2000	2001
Відвідувачі, тис.	5 036	2 318	2 361	2 644	2 667

Джерело: *Kultura 2001* — видання Центрального управління статистики (GUS)

Таблиця 6: Театри і музичні заклади

	1990	1995	1999	2000	2001
Глядачі, тис.	13183	10197	10667	10533	10 146

Джерело: *Kultura 2001* — видання Центрального управління статистики (GUS)

Таблиця 7: Кіно

	1990	1995	1999	2000	2001
Глядачі, тис.	32798	22613	27516	20892	27623

Джерело: *Kultura 2001* — видання Центрального управління статистики (GUS)

У новому «Законі про музеї» встановлено, що раз на тиждень вхід для публіки має бути вільним, а також повинні бути квитки за пільговими цінами (їхню кількість визначає дирекція музею). Нещодавно музеї розробили культурні освітні програми для дітей і молоді.

Культурні центри також відіграють особливу роль у заохоченні до участі в культурному житті. Перш за все вони стають осередками розвитку аматорського мистецтва і допомагають організовувати різні культурні заходи. Окрім того, частиною культурної освітньої програми є співпраця між школами та культурними центрами.

У 1988 р. при міністрів культури був створений Центр розвитку культури, метою якого є заохочення до участі в культурному житті та ініціювання освітніх програм з культури. Центр проводить такі програми:

■ *Архітектурний порядок, архітектурні, ландшафтні, культурні традиції* — це програма, яка сприяє поєднанню високоякісної архітектури з регіональними культурними

8.3 Програми або політичні ініціативи з підтримки участі в культурному житті

традиціями. Учасниками програми є представники місцевого уряду, освітніх і культурних установ, а також окремі приватні інвестори.

- *Творчість у темряві та тиші* — творча майстерня для глухих та сліпих.
- *Програма для поляків зі Сходу* проводить семінари для поляків, котрі мешкають у Литві, Україні, Грузії та Латвії.
- Навчальні програми для менеджерів культури, організаторів та викладачів. У 2000 р. в навчальних програмах взяли участь близько 5616 осіб.
- База даних про культурні події та культурні організації.

8.4 Роль аматорського мистецтва/культурних об'єднань і центрів

Творчі спілки мають юридичний статус асоціації, що надає їм право здійснювати власну економічну діяльність. Чимало з них використовують це право, утримуючи власні художні галереї. Протягом 1990-х рр. становище спілок/асоціацій погіршилося внаслідок «хвороб» ринкових реформ, а також унаслідок того, що вони більше не отримували субсидій із державного бюджету. Деякі асоціації пристосувалися до нових ринкових вимог і можуть працювати в таких умовах.

Законодавчі положення, що дозволяють розвиток неприбуткового сектора (наприклад, асоціацій і фондів) були розроблені та ухвалені ще за комуністичної доби. Від початку реформ кількість організацій третього сектора зросла: нині в країні налічується 20 000 недержавних організацій (НДО), згідно з даними, оприлюдненими Інформаційним банком НДО. 24% з них проголосили свою зацікавленість у культурній діяльності, включаючи художню творчість, культурну спадщину (національні пам'ятки і святині), культурний розвиток національних меншин, ландшафт тощо. Форми та розміри цих організацій, асоціацій, товариств, фондів і фондів якнайрізноманітніші.

9. Джерела та лінії зв'язку

9.1 Основні документи з питань культурної політики

- *Принципи культурної політики*. Підготовлено Міністерством культури і мистецтв, схвалено Радою Міністрів, 1993.
- *Директиви культурної політики для держави/уряду*. Підготовлено та випущено Міністерством культури і національної спадщини, 1999.
- Kostyrko T., Czerwinski M. (red.): *Kultura polska w dekadzie przemian*. Warszawa: Instytut Kultury, 1999.
- Ilczuk D., Sicinski A., Wojciechowski J. S.: *Polityka kulturalna panstwa (projekt)*. Kultura Współczesna, nr 2-3/1999.
- Orzechowski E.: *Wokół zarządzania kulturą, edukacją, mediami. Pytań sporo, odpowiedzi mało*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.
- Ilczuk D.: *Cultural Citizenship. Cultural Policy and Civil Society in Europe*. Amsterdam: Boekmanstudies, 2001.
- Ilczuk D.: *Polityka kulturalna w społeczeństwie obywatelskim*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002.
- Ilczuk D. Misiąg W.: *Finansowanie i organizacja kultury* (to be printed 2002).

9.2 Лінії зв'язку в Інтернеті

- Міністерство культури Польщі <http://www.mk.gov.pl>
- Національне управління державних архівів <http://www.ndap.gov.pl>
- Парламент Польщі <http://www.sejm.gov.pl>
<http://www.kprm.gov.pl>

Міжнародні культурні зв'язки

- Міністерство закордонних справ Польщі <http://www.msz.gov.pl>
- Відділ комітету Європейської інтеграції <http://www.ukie.gov.pl>

Головні установи та організації в різних галузях культури

Загальні установи та організації

- Мережева програма «Мистецтво і культура»
<http://www.batory.org.pl/art/cultural-link/>
<http://www.batory.org.pl/art/cultural-policy/>
<http://www.batory.org.pl/art/bridge/>
<http://www.batory.org.pl/art/inside/>

- Центр розвитку культури:
<http://www.cak.pl>
- Ягелонський університет, Інститут державних справ
<http://www.uj.edu.pl>
- Банківський фонд Леопольда Кроненберга.
<http://www.kronenberg.org.pl>
- Культурний Фонд:
<http://www.fundacjakultury.pl>
- Фонд ім. Стефана Баторія
<http://www.batory.org.pl/art/>
- Варшавський культурний фонд:
wfk@wfk.prv.pl

Мистецька освіта

- Академія образотворчих мистецтв у Варшаві
<http://www.asp.waw.pl>
- Музична академія у Кракові
<http://www.amuz.krakow.pl>
- Музична академія імені Фредерика Шопена
<http://www.chopin.edu.pl>

Література і книговидавництво

- Товариство авторів (ZAIKS)
<http://www.zaiks.org.pl>
- Книжкова палата Польщі
<http://www.pik.org.pl>

Образотворче мистецтво

- Польська спілка художників (ZPAR)
<http://www.zpar.org.pl>

Виконавське мистецтво

- Польська спілка акторів
<http://www.zasp.pl>
- Національна школа кінематографії і театрального мистецтва ім. Леона Шіллера у Лодзі:
<http://www.filmschool.lodz.pl>
- Театральна академія Зальверовича у Варшаві
rektor@at.edu.pl

Радіомовлення, ТБ, преса

- Національна рада з питань телебачення і радіомовлення
<http://www.krrtv.gov.pl>

Огляд пріоритетів культурної політики останніх п'яти років окремих країн ¹

Австрія ²

Протягом 1990-х рр. держава докладала зусиль, щоб підтримати культурний сектор. Коаліція більшості (Соціально-демократична партія та Народна/Християнсько-демократична партія) збільшила обсяг бюджетних видатків на культуру і мистецтво з метою вдосконалити інфраструктуру культурної галузі та створити умови для творчої незалежності митців. Коаліція почала зі структурної перебудови у книговидавничій та кінематографічній галузях, перегляді законодавства з авторського права та гарантованої підтримки нетрадиційних, навіть викличних мистецьких форм.

У 1996 р. коаліція більшості (що збереглася) проголосила такі пріоритети:

- реставрація творів у федеральних музеях;
- модернізація Національної бібліотеки Австрії;
- збільшення підтримки сучасного мистецтва;
- децентралізація культурних ініціатив як головний напрямок підтримки;
- обговорення моделі соціального захисту митців;
- ліцензування «безкоштовних (приватних) радіостанцій»;
- реорганізація федеральних театрів;
- повернення культурних цінностей жертвам нацизму;
- зміна «Закону про державне телебачення і радіомовлення».

Було запропоновано концепцію політики в галузі інформацій й уперше згадано аудіовізуальні засоби масової інформації (тобто, підтримано подвійну систему державних і приватних — комерційних ЗМІ та рівні умови їхньої діяльності). Були внесені зміни до «Закону про державне телебачення і радіомовлення», щоб дати можливість ефективніше управляти системою держтелебачення і радіомовлення в умовах дедалі жорсткішої конкуренції. Угода 1996 р. у межах коаліції подовжила державну підтримку культурних установ, гарантуючи їм соціальне забезпечення. Ця угода передбачала, окрім того, активну участь у програмах ЄС у галузі кіно, приділення більшої уваги пропаганді мистецтва та культури у школах і серед молоді, розширення міжнародних зв'язків та просування австрійського сучасного та експериментального мистецтва у світі.

У 2000 р. новий уряд визначив інші пріоритети. У коаліційній угоді більше не згадувалося сприяння сучасному мистецтву. Натомість наголос робився на народній культурі («стимулюванні розвитку культури регіонів» або «розробці наукового погляду на фольклор»). З-поміж інших пріоритетів були визначені такі:

- переведення культурної спадщини на цифрові носії;
- приділення більшої уваги мистецьким аспектам житлової архітектури та державного будівництва;
- запровадження нової схеми соціального захисту митців (ухваленої 2001 року);
- стимулювання приватних спонсорів фінансувати творчі індустрії;
- цільова підтримка австрійського кінематографа та зусиль із перетворення Австрії на центр (місцевого) кіновиробництва;

¹ За матеріалами: Рада Європи, ERICarts «Культурна політика в Європі: головні факти та тенденції: Компендіум», 2002 (www.culturalpolicies.net).

² Фрагмент профілю Австрії, який склали Марія Штурмфол та Вероніка Ратценбек, Австрійська культурна документація, Відень. Профіль переглянуто у вересні 2002 р. Автори нової версії — Андреа Легнер та ОттоГофбеккер, ІКМ, Відень.

- виключення з оподаткування видатків на культуру як «спецвидатків»;
- створення Національного фонду Австрії з метою захисту та збереження австрійської культури.

Головними питаннями в галузі інформаційної політики стали створення незалежного центру телекомунікацій, інформаційних технологій та ЗМІ, розробка нового закону про телебачення і радіомовлення та закону про приватне радіомовлення.

Азербайджан ³

Велика увага приділяється формуванню законодавчої бази в галузі культури. На сьогодні ухвалено 18 законів, що стосуються культурної сфери.

Оскільки понад 20% території Азербайджану було окуповано, проблеми захисту культурної спадщини, збереження та реставрації творів культури, що були вивезені з окупованих територій, є особливо важливими.

Загальною метою культурної політики останніх років була підтримка широкої мережі музичних шкіл і мистецьких студій, хореографічних шкіл та багаторівневої системи професійної освіти в цілому. Це завдання ускладнюється необхідністю відновити художню та музичну освіту для понад мільйона азербайджанських біженців та переселенців із Вірменії (серед яких є багато дітей шкільного віку).

Низка президентських указів про підвищення зарплати працівникам Національного симфонічного оркестру Азербайджану та артистам балету Академічного театру опери і балету спрямована на те, щоб об'єднати творчі сили й уповільнити процес «відтоку мізків».

Азербайджан розвиває міжнародні контакти за програмами культурного обміну, щоб бути представленим на світовій арені.

Міністерство культури підтримує виставки, концерти, вистави, конкурси тощо з метою відновлення свободи слова і творчості. До речі, одним із найважливіших завдань останніх років була демократизація засобів масової інформації.

Таким культурним інституціям, як театри, концертні зали, музеї, бібліотеки, будинки культури, клуби тощо, довелося виживати в цілковито нових умовах. У цьому контексті необхідно було зберегти й розширити підтримку працівників культури старшого покоління. Ще одним ключовим питанням культурної політики стала підтримка юних талантів.

Болгарія ⁴

Національна культурна політика Болгарії має такі пріоритети:

- збереження культурної пам'яті та історичної спадщини;
- створення умов для розвитку та збагачення всіх сфер культури як факторів усталеного розвитку;
- розробка та запровадження ефективного механізму фінансування культурних установ та пошук альтернативних форм і джерел фінансування;
- вдосконалення законодавчої бази в галузі культури.

Вступ до ЄС як головна загальнополітична мета ставить складні завдання перед культурною політикою. Включаючись у загальноєвропейські культурні процеси, болгарська культурна політика має водночас змінити місце болгарської культури в Європі шляхом збереження національної ідентичності та культурних цінностей. Метою культурної політики є створення, захист та поширення культурних цінностей, а також створення середовища, що розвиває та обстоює культурне розмаїття, свободу і творчість.

Міністерство культури співпрацює з іншими урядовими установами в галузі освіти, охорони довкілля, туризму, спорту тощо, а також з багатьма недержавними організаціями та громадськими об'єднаннями з метою досягнення вказаних цілей. Керівним принципом діючої політики є узгодження інтересів національних мистецьких центрів, органів місцевого самоврядування, недержавних організацій та численних творчих асоціацій.

У своїй концепції формування та реалізації культурної політики Міністерство культури робить особливий наголос на принципі подвійної субсидіарності, що передбачає спільні зобов'язання та відповідальність за суспільне благо між інституціями та громадянами не

³ Фрагмент профілю Азербайджану, який склали д-р Севда Мамедалієва, заступник міністра культури Азербайджану і д-р Нігар Ахундова, начальник Управління культурної політики Міністерства культури Азербайджану, під керівництвом проф. Бюльбюль Огли, міністра культури Республіки Азербайджан.

⁴ Фрагмент профілю Болгарії, який був складений групою дослідників з Інституту культурології під керівництвом д-ра Райни Червеної і переглянутий 2002 р. членом групи, д-ром Росітєю Арковою, головним експертом Аналітичного департаменту, та Цветою Андреевою, експертом Дирекції з питань міжнародної культурної політики Міністерства культури Болгарії.

тільки і не просто як платників податків, а й через добровільні внески у вигляді частини свого часу, енергії та творчої уяви. У перехідний період, коли держава зрештою поступається своєю керівною роллю, саме ідея субсидіарності допомагає уникнути хаосу і сформувати новий тип суспільних відносин.

Естонія ⁵

Протягом останніх п'яти років пріоритети національної культурної політики не зазнали значних змін і, за визначенням Міністерства культури Естонії, є такими:

- підтримувати естонську націю та її культуру головним чином через збереження культурних традицій;
- підтримувати культурну самобутність етнічних меншин, що живуть в Естонії;
- забезпечувати життєдіяльність і в галузі професійної, і в галузі народної культури;
- розширити можливості участі суспільства в прийнятті політичних рішень у галузі культури;
- приділяти особливу увагу фінансуванню високої професійної культури та її міжнародному поширенню;
- споруджувати та реконструювати будівлі соціально-культурного призначення, вкладати кошти в нерухомість;
- забезпечити захист культурної спадщини як частини спільної культурної спадщини Європи;
- сприяти розвитку аматорської діяльності в галузі культури і спорту, налагодити зв'язки з професійною культурою;
- збільшити фінансування концертно-музичної діяльності та кінематографа;
- гармонізувати естонську культурну політику з культурною політикою Європейського Союзу.

Цей вичерпний список, не охоплює, однак, усіх головних напрямів діяльності Міністерства культури протягом останніх п'яти років. Пріоритети визначаються на основі політичних рішень.

Головним пріоритетом було і залишається утримання існуючої мережі культурних організацій. Найпомітніші зміни в пріоритетах культурної політики продиктовані вимогами подальшої співпраці з ЄС, скажімо, в питаннях щодо вивезення предметів культури, авторського права і телекомунікацій.

До змін можна віднести і тенденцію до яснішого публічного викладу пріоритетів культурної політики. Першим взірцем такої тенденції стало ухвалення парламентського акту про принципи культурної політики у 1998 р. Міністерство культури зробило доступним для громадськості й ухвалений План розвитку культури на 2002–2007 рр. Його метою, серед іншого, є показ взаємозв'язку між пріоритетами культурної політики та практичними культурними заходами.

Хорватія ⁶

Протягом останніх п'яти років культурна політика зазнала суттєвих змін. Серед найважливіших пріоритетів нової культурної політики, запровадженої на початку 2000 р., можна назвати такі:

- відновлення функцій, методів праці та громадської поваги до нових рад з питань культури;
- створення змішаних фондів для інвестицій у культуру;
- оновлення та запровадження культурної інфраструктури, успадкованої від соціалістичної доби;
- складання повного реєстру пам'яток культури;
- використання інформаційних технологій у культурі;
- здійснення окремих проєктів, таких як: будівництво музеїв сучасного мистецтва у м. Загребі та м. Рієка, будинків Музичної академії та Центру сучасного танцю у Загребі, створення Національного аудіо-візуального центру та модернізація Фільмотеки, відновлення історичного центру у Спліті, археологічного і туристичного парку у Вуседолі.

⁵ Фрагмент профілю Естонії, який був підготовлений 1998 р. Мікко Лагерспетцом, колишнім директором Інституту гуманітарних наук Естонії і автором національного звіту про культуру Естонії, спільно з Ритвою Мітчел, FINN-Ekvi, Гельсінкі. Профіль було переглянуто в червні 2002 р. д-ром М. Лагерспетцом та бакалавром гуманітарних наук пані Тію-Лісою Руммо-Лаес, представниками Інституту гуманітарних наук Естонії (<http://www.ehi.ee>). Міністерство культури Естонії профінансувало цю роботу і люб'язно надало всю необхідну інформацію. За погляди, висловлені в профілі, несуть відповідальність виключно автори, ці погляди не обов'язково співпадають з офіційною позицією Міністерства культури.

⁶ Фрагмент профілю Хорватії, який був підготовлений групою дослідників у складі: Сан'їн Драгоєвич, Павле Шрамадей і Ніні Обульєн під керівництвом Вєрана Катунарича.

МАНІФЕСТ

про співпрацю в галузі культури і освіти між розширеним ЄС і його новими країнами-сусідами

Цей Маніфест був складений на семінарі «Розсуваючи кордони: ЄС та його нові країни-сусіди», організованому Європейським культурним фондом (ЄКФ) спільно з Асоціацією «Вілла Деціуса». Семінар відбувся 24-26 жовтня 2003 р. на віллі Деціуса у Кракові (Польща) за участі представників державних і недержавних організацій із 21 європейської країни та представника Європейської Комісії. Семінар є частиною проектної лінії ЄКФ «Розширення бачення».

КОНТЕКСТ

1 травня 2004 року Європейський Союз зробить безпрецедентний та історичний крок: його найбільше за всю історію розширення матиме великі наслідки як зовнішнього, так і внутрішнього плану. Однією з проблем, що встає перед збільшеним Європейським Союзом, є поглиблення та розширення співпраці зі східноєвропейськими країнами-сусідами. Ми певні, що тісне партнерське співробітництво з країнами Східної Європи сприятиме зміцненню демократії та солідарності, безпеки і стабільності та економічному розвитку Європи.

Співпраця в галузі культури та освіти між нашими країнами сприятиме створенню спільних європейських культурних цінностей. Необхідно поліпшити зв'язок та поглибити співробітництво, а для розв'язання цих проблем потрібні нові засоби та ресурси. Всі зацікавлені країни очікують ясних європейських перспектив.

ДЕЯКІ КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ

Розширений ЄС та його нові країни-сусіди мають знайти спосіб перетворити нові спільні проблеми собі на користь. Політична воля в досягненні цієї мети — поряд із відчуттям регіональних та історичних відмінностей, що потребує розмаїття інструментів співпраці — вимагає додаткових зусиль. Спільні інтереси є запорукою загальної взаємодії. Зрозуміла важливість міцного громадянського суспільства підкреслює необхідність докладання особливих зусиль зі співпраці та обміну в галузі культури та освіти. Повідомлення Європейської Комісії «Ширша Європа» та «Нові інструменти добросусідства» закладає добру основу для здійснення нових ініціатив та заходів із розвитку регіональної та міжнародної співпраці в галузі культури та освіти.

РЕКОМЕНДАЦІЇ РІЗНИМ ЗАЦІКАВЛЕНИМ СТОРОНАМ

1. Європейський Союз має очолити процес розвитку співпраці в галузі культури та освіти шляхом забезпечення необхідних механізмів та надання фінансової підтримки.
2. Уряди європейських країн та Європейська Комісія мають сприяти міжнародним (двостороннім та багатостороннім) спільним зусиллям, створюючи законодавчу та фінансову базу та програму дій, спрямованих на розквіт культурного простору Європи.
3. Регіональна та місцева влада мають розвивати особливі «мости» та програми співпраці в галузі освіти та культури, а також обстоювати потреби регіону.

4. Незалежний сектор має підтримувати і зміцнювати громадянське суспільство з обох боків нових європейських кордонів, а також сприяти розвитку міжнародної мережі.
5. ЗМІ мають сприяти поліпшенню взаєморозуміння і створенню нового загальноєвропейського публічного простору шляхом міжнародної та регіональної співпраці.

Ми пропонуємо такі заходи для покращання співпраці в галузі культури, освіти та інформації між ЄС та сусідніми країнами Східної Європи

ЗАГАЛЬНІ ПРОПОЗИЦІЇ:

- створити спеціальні статті бюджету ЄС на підтримку співпраці в галузі культури та освіти, щоб запобігти ізоляції;
- долучити нові сусідні ЄС країни до культурних та освітніх програм Європейського Союзу;
- підтримувати рух через нові кордони і полегшити обов'язкові візові процедури;
- вживати заходів зі зміцнення громадянського суспільства і створення відкритого простору для взаєморозуміння і визнання;
- створити нові інструменти — такі, як «Європейська лабораторія культурного співробітництва», — здатні складати мапу культурних ресурсів, проводити аналіз, розвивати та посилювати співпрацю в галузі культури;
- розвинути тісну співпрацю між міністерствами культури/освіти та міністерствами закордонних справ та європейської інтеграції.

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

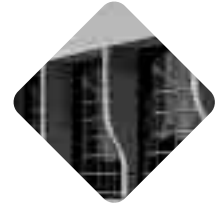
- підтримати/створити мобільні програми з метою стимулювати взаємний інтерес і транскордонну співпрацю, наприклад, навчальні поїздки працівників культури, тимчасові житла для митців у країнах Східної Європи;
- підтримувати творчість митців у країнах Східної Європи та їхню участь на головних європейських мистецьких заходах;
- заснувати (розширити існуючі) регіональні фонди для транскордонного співробітництва;
- заохочувати підтримку з боку ЄС європейських культурних мереж та інтеграцію нових членів зі Східної Європи;
- підтримувати навчання арт-менеджменту;
- підтримувати реставрацію та творче використання культурно-історичної спадщини в прикордонних регіонах.

ОСВІТА

- підтримати/заснувати спеціальні стипендії, інтернатуру та навчальні програми для студентів і випускників зі східноєвропейських країн;
- підтримати/створити кафедри європейських студій і програми у східноєвропейських університетах, а також проекти співробітництва з університетами країн ЄС;
- сприяти навчанню представників органів місцевого самоврядування та недержавних організацій у галузі культури та освіти;
- робити інвестиції в освітню реформу в державному і недержавному секторах;
- підтримувати викладання мов, стимулювати перехресне викладання та навчання історії; створювати творчі навчальні матеріали та програми, особливо з питань мультикультурності.

МАС-МЕДІА

- розширити/заснувати навчальні програми та програми поїздок для молодих журналістів та громадських діячів;
- наглядати за незалежністю ЗМІ та свободою слова;
- збільшити розповсюдження інформаційних продуктів, зробити взаємно доступною якісну продукцію.

Пол Гілеспай

ЄС: уникнути історичних пасток при розширенні кордонів ¹

Погляд на світ: «Кордони — це рубці історії». Ця думка, висловлена голландським дослідником на конференції з розгляду ірландського кордону порівняно з іншими кордонами в Європі, згадалася в Кракові, на семінарі щодо того, як вплине майбутнє розширення Європейського Союзу на Росію, Україну, Білорусь та Молдову.

Головне питання полягає в тому, чи ці нові кордони означатимуть нову лінію поділу Європи? Чи будуть ці кордони кордонами залучення чи виключення, відкритими чи закритими, м'якими чи жорсткими, прозорими чи непроникними?

Це важливі питання для політичних керівників і громадян нових країн, що вступають до ЄС — Чеської Республіки, Естонії, Угорщини, Латвії, Литви, Польщі, Румунії та Словаччини. Їх представляли на цій зустрічі, організованій Європейським культурним фондом і Фондом вілли Деціуса у Кракові, письменники та художники, працівники культури, журналісти та державні діячі. Метою ініціативи був діалог між культурами в Європі під загальною темою «Розширення бачення», коли ЄС розсуває свої кордони і набуває нових сусідів.

На труднощі, пов'язані з цим процесом, указав доповідач із Румунії. Він змалював парадоксальну ситуацію: якщо після 1989 року кордони між державами-кандидатами у члени ЄС та їхніми сусідами відкрилися, зробивши більшим (і вигідним) рух людей і товарів, то тепер вони знову зачинаються внаслідок запровадження нового кордону Шенгенської зони та візового режиму високих технологій. А це означає, що найближчими роками полякам та українцям, румунам і молдованам, латишам і білорусам стане набагато складніше зустрічатися та вести торгівлю, якщо не будуть зроблені конкретні зусилля для збереження кордонів відкритими.

Іншим парадоксом є те, що уявлення Західної Європи, мовляв, центральноєвропейські та східноєвропейські країни мають якусь спільну культурну та суспільну традицію, що спирається на глибоке знання одна одної, є справжнісінькою помилкою. Ані Візegradські держави (чехи, словаки, угорці та поляки), ані ширше коло держав не знали добре одна одну за сталінської доби. За їхніми словами, вони були об'єднані в Радянській імперії не одна з одною, а наче спиці в колесі, як частина продуманої політики «розділяй та пануй». Тільки зараз вони руйнують ці бар'єри, частково відкриваючи заново давні історичні та культурні зв'язки. А от рух народів (добровільний і насильницький) у Радянському Союзі був набагато більшим.

Одна з польських організаторок зазначила, що вражена тією приязністю, навіть близькістю, що панували на цій зустрічі, порівняно з конференцією балканських країн, на якій їй довелося побувати. Якщо там фізично відчувалися ворожість і підозрілість, то в Кракові поети і кінорежисери говорили про любов, спільну ідентичність і про розуміння того, що їм багато чим слід поділитися і в культурному, і в соціальному плані. Ця представниця Польщі сказала, що частину її ідентичності як польки складає російська культура. Інший учасник конференції, російський єврей, інженер-дослідник із Сибіру щойно переклав російською мовою вірші видатного польського поета Чеслава Мілоша.

¹ Надруковано в газеті «Айриш таймс», листопад 2003. Irish Times, 2003. З дозволу автора.

Важлива відмінність між культурною та громадянською ідентичністю допомагає відчуті цю зміну кордонів і наслідки такого процесу для всієї суміжної території. Росія та Україна є частиною культурної Європи, але, згідно з дослідженнями, представленими на конференції, протягом найближчих десятиліть не мають шансів приєднатися до європейської громадянської спільноти.

У цьому контексті Європейська Комісія представила важливий документ на початку 2003 року: «Більша Європа та її сусіди: нова схема відносин з нашими східними та південними сусідами». Там говориться: «розширення змінить форму політичних та суспільних відносин ЄС з іншими частинами світу», зокрема з 385 млн громадян Росії (149 млн), України (49 млн), Білорусі (10 млн), Молдови (4.3 млн) та 10 середньоземноморських держав на півдні.

Документ вимагає, щоб нова межа не розділила Європу, щоб стабільність та процвітання поширювалися за кордони нового ЄС. Необхідно розвивати «добросусідство — коло друзів», з якими ЄС підтримуватиме тісні, мирні та партнерські зв'язки. З цією метою цим країнам має бути запропонована «частка на внутрішньому ринку ЄС та подальша інтеграція і лібералізація», щоб сприяти вільному руху людей, товарів, послуг і капіталу. Для цього необхідні спеціальні кошти та фінансові інструменти.

Ця конференція є частиною такої широкої ініціативи через спробу розширити культурний діалог і бачення. Зустріч представників усіх задіяних країн, включаючи й відмінні погляди, дала реальну можливість усвідомити, яке багате розмаїття можуть привнести ці країни, і почути безпосередньо їхні голоси (і критичні, і зацікавлені).

Після десятиліття фінансової підтримки з боку фонду Сороса та інших приватних фондів багато представлених на конференції організацій почуваються в скруті в зв'язку з поступовим скороченням цих ресурсів. Для того, щоб вони продовжували свою діяльність, якщо вона така важлива, як вважає Європейська Комісія, необхідно знайти альтернативні джерела підтримки.

Тягар збереження кордонів відкритими та гостинними не може бути покладений тільки на малі культурні організації. Кілька доповідців на конференції торкнулися негативного образу східноєвропейських країн, що склався у Західній Європі. Обґрунтований чи помилковий страх перед просуванням злочинності, мафії, масової міграції через нові кордони сприятиме тому, щоб їх тримали закритими та відмежованими, відділивши нові держави-члени ЄС від їхніх сусідів.

Тож знадобляться значні політичні зусилля, щоб тримати кордони відносно відкритими, а не перетворити їх на межу європейської фортеці. У цій політиці Україна відіграє велике значення. Без неї, на думку американо-польського стратега в галузі геополітики Збігнева Бжежинського, Росія не зможе знову стати імперією, а її присутність, навпаки, сприятиме відродженню неоімперських прагнень. Загально відомо, що саме це хочеться зробити Володимиру Путіну з Україною, Молдовою, Білоруссю та іншими колишніми республіками СРСР.

Решта учасників зійшлися на думці, що в цьому змаганні має бути «нульова нічия». За словами російського політолога Олексія Міллера, слід побачити Східну Європу по-новому та інакше, разом із чотирма сусідніми державами, і сприяти створенню такого погляду за допомогою, якщо потрібно, нових загальноєвропейських організацій. Необхідно уникнути нових рубців історії.

Деякі європейські документи в галузі культури¹

Європейська культурна конвенція

Париж, 19 грудня 1954 року
European Treaty Series/18

Держави-члени Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для, крім іншого, збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням,

- вважаючи, що досягненню цієї мети може сприяти поглиблення взаєморозуміння між народами Європи,

- вважаючи, що для цього доцільно не тільки укласти двосторонні культурні конвенції між членами Ради, але й проводити політику спільних дій, спрямованих на збереження європейської культури та заохочення її розвитку,

- вирішивши укласти загальну європейську культурну конвенцію з метою заохочення громадян усіх держав-членів та громадян інших європейських держав, які можуть приєднатися до неї, до вивчення мов, історії та культури інших країн і загальної для них усіх культури,

- погодилися про таке:

Стаття 1

Кожна Договірна Сторона вживає відповідних заходів для збереження свого національного внеску до загальної культурної спадщини Європи і сприяння його збільшенню.

Стаття 2

Кожна Договірна Сторона у міру можливості

- а) заохочує вивчення своїми громадянами мов, історії і культури інших Договірних Сторін і надає цим Сторонам можливості для сприяння такому вивченню на її території, і

- б) докладає зусиль для сприяння вивченню своєї мови або своїх мов, історії і культури на території інших Договірних Сторін і надає громадянам цих Сторін можливості для такого вивчення на її території.

Стаття 3

Договірні Сторони проводять взаємні консультації в рамках Ради Європи з метою здійснення спільних дій, які сприятимуть культурним заходам, що становлять інтерес для Європи.

Стаття 4

Кожна Договірна Сторона у міру можливості сприяє пересуванню осіб та предметів, що мають культурну цінність, і обміну ними з метою здійснення статей 2 і 3.

¹ Переклад документів здійснено Центром інформації та документації Ради Європи в Україні

Стаття 5

Кожна Договірна Сторона розглядає предмети, які мають культурну цінність для Європи і які передаються під її нагляд, як складову частину загальної культурної спадщини Європи, вживає відповідних заходів для їхнього збереження і забезпечує розумний доступ до них.

Стаття 6

1. Пропозиції щодо застосування положень цієї Конвенції і питання, що стосуються їхнього тлумачення, розглядаються на засіданнях Комітету експертів Ради Європи з питань культури.

2. Будь-яка держава, яка не є членом Ради Європи, але яка приєдналася до цієї Конвенції відповідно до положень пункту 4 статті 9, може призначити представника чи представників для участі в засіданнях, передбачених у попередньому пункті.

3. Висновки, зроблені на засіданнях, передбачених в пункті 1 цієї статті, подаються у формі рекомендацій до Комітету міністрів Ради Європи, якщо вони не є рішеннями, що належать до компетенції Комітету експертів з питань культури і стосуються питань адміністративного характеру, які не потребують додаткових витрат.

4. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє членам Ради і уряду будь-якої держави, яка приєдналася до цієї Конвенції, будь-які рішення, які можуть бути ухвалені стосовно Конвенції Комітетом міністрів або Комітетом експертів з питань культури.

5. Кожна Договірна Сторона своєчасно повідомляє Генерального секретаря Ради Європи про будь-які заходи, які можуть бути нею вжиті для здійснення положень цієї Конвенції на виконання рішень Комітету міністрів або Комітету експертів з питань культури.

6. Якщо деякі пропозиції щодо застосування цієї Конвенції становлять інтерес тільки для обмеженої кількості Договірних Сторін, такі пропозиції можуть бути розглянуті відповідно до положень статті 7, якщо їх здійснення не потребує ніяких витрат від Ради Європи.

Стаття 7

Якщо для сприяння досягненню цілей цієї Конвенції дві або більше Договірних Сторін бажають провести в штаб-квартирі Ради Європи засідання, не передбачені в пункті 1 статті 6, Генеральний секретар Ради надає їм таку адміністративну допомогу, яка їм може бути необхідна.

Стаття 8

Ніщо в цій Конвенції не розглядається як таке, що зачіпає:

а) положення будь-якої існуючої двосторонньої культурної конвенції, яку може підписати будь-яка з Договірних Сторін, або робить менш доцільним укладання будь-якої іншої такої конвенції будь-якою із Договірних Сторін, або

б) зобов'язання будь-якої особи дотримуватися законів і правил, чинних на території будь-якої Договірної Сторони, щодо в'їзду, проживання та від'їзду іноземних громадян.

Стаття 9

1. Цю Конвенцію відкрито для підписання членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Ця Конвенція набирає чинності для урядів, які її підписали і які здали на зберігання свої ратифікаційні грамоти, після здачі на зберігання третьої ратифікаційної грамоти.

3. Стосовно кожного уряду, який підписав цю Конвенцію і який ратифікуватиме її після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності від дати здачі на зберігання його ратифікаційної грамоти.

4. Комітет міністрів Ради Європи може, однастайним голосуванням, вирішити запропонувати, на таких умовах, які він вважає за доцільне, будь-якій європейській державі, яка не є членом Ради, приєднатися до цієї Конвенції. Будь-яка держава, якій була зроблена така пропозиція, може приєднатися до Конвенції шляхом здачі на зберігання свого документа про приєднання Генеральному секретарю Ради Європи. Таке приєднання набирає чинності від дати отримання зазначеного документа про приєднання.

5. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всіх членів Ради і будь-які держави, що приєдналися до Конвенції, про здачу на зберігання всіх ратифікаційних грамот і документів про приєднання.

Стаття 10

Будь-яка Договірна Сторона може визначити території, до яких застосовуються положення цієї Конвенції, у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, яку останній надсилає всім іншим Договірним Сторонам.

Стаття 11

1. Будь-яка Договірна Сторона може денонсувати цю Конвенцію в будь-який час через п'ять років після набрання нею чинності, шляхом подання відповідного письмового повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, який інформує про це інші Договірні Сторони.

2. Така денонсація набирає чинності для відповідної Договірної Сторони через шість місяців від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені своїми відповідними урядами представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Парижі дев'ятнадцятого дня грудня місяця 1954 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти мають однакову силу, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожному з урядів, який підписав цю Конвенцію і приєднався до неї.

Європейська декларація стосовно завдань у галузі культури

Рада Європи

4 Конференція європейських міністрів,
відповідальних за питання культури
(Берлін, 1984)

Ми, Європейські міністри, відповідальні за питання культури,

- Беручи до уваги важливу роль культури і тих цінностей, що становлять сенс існування та діяльності людства;
- Беручи до уваги те, що різні європейські культури мають міцну гуманістичну та релігійну традицію, яка є джерелом їх відданості свободі та правам людини;
- Беручи до уваги, що до нашої європейської спадщини належать природні ресурси і досягнення людства, матеріальні набутки, релігійні та духовні цінності, знання і вірування, надії та побоювання, а також способи життя, різноманітність яких і становить багатство культур, що є основою поступу до європейської єдності;
- Здійснивши широкомасштабні консультації стосовно завдань у галузі культури в Європі,

Стверджуємо таке

- Головною метою наших суспільств є надання кожному можливості особистої самореалізації в атмосфері свободи та поваги прав людини;
- Така самореалізація пов'язана з культурою, яка разом з іншими соціальними, технічними та економічними чинниками є суттєвим фактором гармонійного розвитку суспільства;
- Людські ресурси — духовні, інтелектуальні та фізичні — визначають як об'єкт, так і рушійну силу розвитку; ці ресурси виступають у формі прагнень і цінностей, способів мислення, буття та діяльності, вони являють собою також підсумок історичного досвіду та зародки майбутнього.

Ми запрошуємо держави-члени, громадян Європи та інші зацікавлені установи об'єднатись разом задля того, щоб:

Розвивати творчість і спадщину

1. Забезпечити захист та покращення нашої європейської спадщини, а також постійно збагачувати її шляхом творчого процесу;
2. Полегшити загальний доступ до цієї спадщини і таким чином допомогти підвищити обізнаність щодо європейської культурної ідентичності та зміцнити її в світлі нових досягнень у комунікації;
3. Сприяти заходам, що збільшуватимуть задоволеність людей та покращать наше довкілля і спосіб життя.

Розвивати здібності людей

4. Забезпечити, щоб кожна людина мала вільний доступ до освіти і підготовки, які є необхідними для особистого розвитку та справжньої інтеграції в суспільство;

5. Забезпечити кожному, починаючи з раннього віку, сприятливі умови для розвитку особистої незалежності та творчих можливостей, а також повної та відповідальної участі в житті громади;

6. Допомогати кожній людині користуватись новими досягненнями в комунікації, аби технічний прогрес сприяв добробуту всіх, а також забезпечити всі галузі науки та навчання відповідними засобами вираження.

Гарантувати свободу

7. Забезпечити без дискримінації кожному свободу вираження думок та поглядів, включаючи можливість жити відповідно до власних переконань з повагою прав особи;

8. Розвивати можливості для творчої діяльності та самовираження, заохочувати вільний обмін митцями і демократичне використання нових комунікаційних технологій, аби всі могли реалізовувати власні здібності та робити внесок до розвитку суспільства, повністю використовуючи свій потенціал;

9. Заохочувати більшу гнучкість соціального устрою, зокрема щодо планування робочого часу та часу дозвілля, аби люди могли скористатись цими змінами в своїй діяльності.

Сприяти участі

10. Забезпечити кожному можливість робити внесок до процесу формування ідей та брати участь у визначенні факторів, які обумовлюють майбутнє, і, звичайно, гарантувати всім максимальний доступ до відповідної інформації;

11. Забезпечити, щоб колективні дії (або дії, що вживаються від імені громади) чітко роз'яснювались, публічно обговорювались, демократично вирішувались і виконувались;

12. Сприяти визнанню культур регіонів, мігрантів і меншин та їх участі в соціальному житті, щоб у наших суспільствах, незважаючи на їх різноманітність, могли виникнути нові форми соціальної єдності.

Заохочувати солідарність

13. Підкреслити суттєву роль солідарності та сприяти розвитку різних форм, за допомогою яких вона виражається: зокрема сім'ї, місцевої громади та благодійних організацій;

14. Заохочувати виникнення та збільшення нових форм солідарності довкола проєктів, які становлять взаємний інтерес і ґрунтуються на спільних інтересах різних осіб і соціальних груп;

15. Створювати в нашому суспільстві умови, сприятливі для кращого взаєморозуміння між населенням різного віку, культури, релігії та традицій.

Будувати майбутнє

16. Заохочувати інновації та соціальну діяльність, які відповідають європейським очікуванням і сприяють новому розвитку;

17. Брати активну участь у розвитку європейської ідентичності, аби зберегти та сприяти ідеям і принципам, що становлять нашу спільну спадщину;

18. Сприяти міжнародним зв'язкам та співпраці, що ґрунтуються на основі взаємної поваги та заохочують розвиток усіх народів.

Беручи до уваги проблеми нашого часу, ми, Європейські міністри, відповідальні за питання культури, приймаємо ці завдання, що базуються на свободі та надії.

Про стратегію Ради Європи в галузі культури

*(Прийнята Комітетом міністрів 7 грудня 1995 року
на 551-му засіданні заступників міністрів)*

**Рада Європи
Комітет міністрів
Резолюція (95) 38**

Комітет міністрів,

- зважаючи на статтю 1 Статуту Ради Європи, відповідно до якої метою Організації є «досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому соціальному і економічному прогресові», зокрема шляхом спільних дій в культурних справах;

- пам'ятаючи, що Європейська культурна конвенція, підписана в Парижі 19 грудня 1954 року, встановлює основні рамки співробітництва в питаннях захисту і сприяння європейській ідентичності та розвитку культурного співробітництва між усіма державами, які є Сторонами Конвенції;

- згадуючи резолюцію Комітету міністрів (85) 6 Про культурну ідентичність та Декларацію про роль Ради Європи в європейській розбудові від 5 травня 1989 року, внаслідок чого стало можливим залучення більшої кількості держав до діяльності Ради Європи в галузі культури;

- свідомий того, що у Віденській декларації від 9 жовтня 1993 року глави держав і урядів держав — членів Ради Європи висловили впевненість, що «культурне співробітництво, в якому Рада Європи відіграє найважливішу роль, є суттєвим для створення об'єднаної, але різноманітної Європи»;

- відзначаючи, що внаслідок збільшення кількості нових держав-членів, які приєдналися до сім'ї плюралістичних демократій, заснованих на принципах верховенства права і поваги до прав людини, Рада Європи рішуче вступила на шлях пан'європейського розвитку;

- впевнений у тому, що ця нова ситуація накладає на Раді Європи відповідальність за європейську розбудову;

- вірячи в те, що відновлення демократії в державах Центральної та Східної Європи, з погляду створення більш об'єднаної Європи, надає історичну можливість зміцнити наші спільні цінності, сприяти взаємному збагаченню та обмінам на європейському рівні;

- усвідомлюючи те, що культура та інтелектуали робили протягом тяжких часів диктатури і тоталітаризму для захисту особистих свобод і утримування країн Центральної та Східної Європи в колі європейського культурного співтовариства;

- бажаючи збільшити внесок, який освіта, у т. ч. освіта дорослих, засоби масової інформації, культурні заходи, захист і популяризація культурної спадщини, поліпшення створеного середовища і сприяння — зокрема шляхом використання сучасних творчих можливостей — новому урбанізму й спорту роблять для досягнення мети Організації в контексті пан'європейського співробітництва;

- переконаний у важливості активної участі молоді в європейському культурному співробітництві;

- пам'ятаючи про специфіку культурної політики держав-членів;

- сповнений рішучості здійснити свою політичну місію стосовно вироблення принципів культурного співробітництва в рамках Європейської культурної конвенції,

I. Визнає, що захист і сприяння спільним цінностям народів і націй Європи та визнання й охорона їх різноманітності є суттєвими для зміцнення демократії, соціального єднання і дотримання прав людини;

II. Закликає всі держави, які є Сторонами Європейської культурної конвенції, брати активну участь у випрацюванні та здійсненні відповідних спільних ефективних ініціатив, що становлять суттєвий інтерес для Сторін-учасниць;

III. Визначає як пріоритетні такі завдання культурного співробітництва:

- сприяння демократичним цінностям і правам людини відповідно до загального культурного підходу;
- встановлення атмосфери довіри і взаємної поваги між народами та спільнотами;
- розвиток відчуття культурної спільності нової Європи в багатстві її різноманітностей;

IV. Підтверджує свою повну політичну підтримку програм допомоги і співробітництва з державами Центральної та Східної Європи, підкреслюючи, що ці програми спрямовані також на покращання обміну досвідом і взаємозбагачення держав, місцевих влад, різноманітних державних і приватних партнерів, які беруть у них участь;

V. Запрошує Раду з культурного співробітництва, Комітет з розвитку спорту, а також з питань, що їх стосуються, Постійний комітет з мас медіа, Європейський постійний комітет з міждержавного співробітництва у питаннях молоді та керівні органи Європейських молодіжних центрів і Європейської молодіжної фундації забезпечити виконання вищевикладених заходів шляхом конкретних, добре спланованих і належним чином підготовлених проєктів. Ці проєкти мають бути спрямовані на оптимальне використання ресурсів і залучення всіх можливих спонсорів — від органів державної влади, асоціацій і до приватних осіб — незалежно від того, безпосередньо вони пов'язані з культурою, як творчі працівники і художні виконавці, спортсмени, працівники освіти та ін., чи опосередковано, як цінителі мистецтва, культури, спорту і спадщини. В усіх випадках ці проєкти повинні мати чітко визначену мету, здійснення якої можна оцінювати як з національної, так і з міжнародної точки зору;

VI. Zobов'язує Групу доповідачів з питань освіти, культури і спорту спільно з Бюро Ради з культурного співробітництва і Бюро Комітету з розвитку спорту проводити регулярні зустрічі з метою інформування Комітету міністрів, а також Ради з культурного співробітництва і Комітету з розвитку спорту про їхню діяльність та з метою забезпечення відповідності їхніх програм пріоритетам, що визначені Комітетом міністрів для міждержавного співробітництва в цілому;

VII. Бажає, щоб обмін інформацією, публікація наукових досліджень і поширення їхніх результатів стали складовою частиною діяльності Організації як на рівні планування, так і на рівні виконання;

VIII. Zobов'язується разом з іншими міжнародними організаціями, зокрема з Європейським Союзом, європейськими державами, які не є членами Ради Європи, з державними установами, неурядовими організаціями та приватними підприємствами, постійно шукати шляхи співробітництва, партнерства і спільного фінансування діяльності;

IX. Оголошує про свою готовність поглиблювати діалог з Парламентською асамблеєю і Конгресом місцевих і регіональних влад Європи у питаннях, що стосуються цієї Резолюції.

Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи

Гранада, 3 жовтня 1985 року
European Treaty Series/121

Держави-члени Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,

- враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами, крім іншого, для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням,

- визнаючи, що архітектурна спадщина найяскравіше віддзеркалює багатство та розмаїття культурної спадщини Європи, є бесцінним свідком нашого минулого і спільним надбанням всіх європейців,

- зважаючи на Європейську культурну конвенцію, яка була підписана у Парижі 19 грудня 1954 року, і зокрема на її статтю 1,

- враховуючи Європейську хартію архітектурної спадщини, ухвалену Комітетом міністрів Ради Європи 26 вересня 1975 року, і резолюцію (76) 28, яка була ухвалена 14 квітня 1976 року і яка стосується приведення законів і нормативних актів у відповідність до вимог комплексного збереження архітектурної спадщини,

- зважаючи на рекомендацію 880 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи стосовно збереження європейської архітектурної спадщини,

- враховуючи рекомендацію No. R(80) 16 Комітету міністрів державам-членам стосовно фахової підготовки архітекторів, містопланувальників, спеціалістів з цивільного будівництва та ландшафтного дизайну, а також рекомендацію No. R (81) 13 Комітету міністрів від 1 липня 1981 року стосовно заходів на підтримку окремих занепадаючих ремесел у загальному контексті ремісницької діяльності,

- нагадуючи про важливість передачі прийдешнім поколінням системи культурних контекстів, поліпшення міського та сільського довкілля і таким чином прискорення економічного, соціального і культурного розвитку держав і регіонів,

- визнаючи важливість досягнення згоди щодо головних напрямків спільної політики збереження і освоєння архітектурної спадщини,

- погодились про таке:

Визначення архітектурної спадщини

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції вираз «архітектурна спадщина» включає такі нерухомі об'єкти:

1. пам'ятки: усі будівлі та споруди, що мають непересічне історичне, археологічне, мистецьке, наукове, соціальне або технічне значення, включаючи усі особливості їхнього технічного виконання та оздоблення;

2. архітектурні ансамблі: однорідні групи міських або сільських будівель, що мають непересічне історичне, археологічне, мистецьке, наукове, соціальне або технічне значення і характеризуються спільністю чітких територіальних ознак;

3. визначні місця: створені спільно людиною та природою частково забудовані ділянки, які мають чітко визначені характерні і однорідні риси, характеризуються спільністю чітких територіальних ознак і мають непересічне історичне, археологічне, мистецьке, наукове, соціальне або технічне значення.

Визначення об'єктів спадщини, що підлягають охороні

Стаття 2

Для чіткого визначення пам'яток, архітектурних ансамблів і визначних місць, що підлягають охороні, кожна Сторона зобов'язується вести їхній облік і у випадку загрози таким пам'яткам підготувати у найкоротші можливі строки відповідну документацію.

Правові процедури охорони

Стаття 3

Кожна Сторона зобов'язується:

1. вживати правових заходів для охорони архітектурної спадщини;
2. за допомогою таких заходів і діючих в кожній державі або кожному регіоні процедур, забезпечити охорону пам'яток, архітектурних ансамблів та визначних місць.

Стаття 4

Кожна Сторона зобов'язується:

1. запровадити відповідні контрольні і дозвільні процедури, необхідні для правової охорони об'єктів архітектурної спадщини;
2. запобігати спотворенню, руйнуванню або знищенню об'єктів спадщини, що охороняються. З цією метою кожна Сторона зобов'язується запровадити, якщо вона цього ще не зробила, законодавство, яке:
 - a) вимагає подання до відповідного компетентного органу будь-якого плану зруйнування або зміни вигляду пам'яток, що вже охороняються або щодо яких здійснюється процедура забезпечення охорони, а також будь-якого плану зміни функціонально прив'язаної до них території;
 - b) вимагає подання до відповідного компетентного органу будь-якого плану, що стосується архітектурного ансамблю або будь-якої його частини чи визначного місця і передбачає:
 - зруйнування будівель,
 - спорудження нових будівель,
 - значну зміну вигляду, яка переінакшує характеристики будівель або визначних місць;
 - c) дозволяє державним органам вимагати від власника об'єкта архітектурної спадщини, що охороняється, здійснювати необхідні роботи або виконувати такі роботи самим, якщо власник не може їх виконати;
 - d) дозволяє примусове відчуження об'єктів архітектурної спадщини, що знаходяться під охороною.

Стаття 5

Кожна Сторона зобов'язується заборонити перенесення повністю або частково будь-якої пам'ятки, що охороняється, крім випадків, коли перенесення пам'яток зумовлюється необхідністю їхнього фізичного збереження. У таких випадках відповідний компетентний орган вживає необхідних застережних заходів для її розбирання, перенесення і встановлення в іншому підходящому місці.

Додаткові заходи

Стаття 6

Кожна Сторона зобов'язується:

1. забезпечити, щоб державні органи надавали фінансову допомогу для підтримання в належному стані та реставрації архітектурної спадщини, що знаходиться на їхній території, відповідно до національної, регіональної та місцевої компетенції та в межах наявних коштів;

2. вживати у разі необхідності фінансових заходів з метою сприяння збереженню цієї спадщини;

3. заохочувати приватну ініціативу, спрямовану на підтримання в належному стані і реставрацію архітектурної спадщини.

Стаття 7

На території, функціонально прив'язаній до пам'яток, які знаходяться в архітектурних ансамблях або визначних місцях, кожна Сторона зобов'язується сприяти заходам, спрямованим на загальне поліпшення якості довкілля.

Стаття 8

Для зменшення ризиків фізичного руйнування архітектурної спадщини кожна Сторона зобов'язується:

1. сприяти здійсненню наукових досліджень з метою визначення і аналізу шкідливого впливу забруднення, а також шляхів і засобів послаблення або ліквідації такого впливу;

2. враховувати в політиці боротьби із забрудненням специфічні проблеми збереження архітектурної спадщини.

Санкції

Стаття 9

Кожна Сторона зобов'язується в межах своєї компетенції забезпечити, щоб відповідний компетентний орган належним чином реагував на порушення законодавства про охорону архітектурної спадщини. У відповідних випадках він може зобов'язати правопорушника зруйнувати новоспоруджену будівлю, якщо вона не відповідає встановленим вимогам, або реставрувати об'єкт спадщини, що охороняється, до його первісного вигляду.

Політика збереження архітектурної спадщини

Стаття 10

Кожна Сторона зобов'язується прийняти комплексну політику збереження архітектурної спадщини, яка:

1. передбачає охорону архітектурної спадщини як одну з головних цілей планування забудови міської та сільської територій, а також забезпечує врахування цієї вимоги на всіх етапах розробки планів розвитку територій та виконання процедур видання дозволів на проведення робіт;

2. заохочує програми реставрації та підтримання в належному стані архітектурної спадщини;

3. розглядає збереження та освоєння архітектурної спадщини і освітницьку діяльність, пов'язану з нею, як один з головних напрямків політики в галузі культури, охорони навколишнього середовища і загального планування;

4. сприяє, коли це можливо, в процесі планування забудови міської та сільської територій збереженню та використанню деяких будівель, які за своїм значенням не підлягають охороні за змістом пункту 1 статті 3 цієї Конвенції, але які мають значення з точки зору їхнього розташування в міському або сільському середовищі та з точки зору забезпечення якості життя;

5. сприяє використанню та розвитку традиційних ремесел та матеріалів як важливих складових майбутнього архітектурної спадщини.

Стаття 11

Приділяючи належну увагу архітектурному та історичному характеру спадщини, кожна Сторона зобов'язується сприяти:

■ використанню об'єктів архітектурної спадщини, що охороняються, із врахуванням потреб сучасного життя;

■ пристосуванню, коли це можливо, старовинних будівель для нового використання.

Стаття 12

Визнаючи важливість відкриття доступу відвідувачам до об'єктів спадщини, що охороняються, кожна Сторона зобов'язується вжити необхідних заходів для того, щоб наслідки

відкриття такого доступу, особливо будь-яке пов'язане з цим перепланування, не порушували архітектурного та історичного характеру таких об'єктів спадщини та функціонально прив'язаної до них території.

Стаття 13

З метою сприяння здійсненню такої політики кожна Сторона зобов'язується розвивати в межах своєї політичної і адміністративної системи ефективне співробітництво на всіх рівнях між органами, що займаються питаннями збереження спадщини, культури, довкілля і загального планування.

Участь та асоціації

Стаття 14

З метою підвищення ефективності заходів державних органів, спрямованих на визначення, охорону, реставрацію, підтримання в належному стані об'єктів архітектурної спадщини, а також на управління ними та освітницьку діяльність, пов'язану з ними, кожна Сторона зобов'язується:

1. створити на різних рівнях процесу прийняття рішень відповідні механізми, які забезпечували б інформацію, консультування та співробітництво між загальнонаціональними, регіональними та місцевими властями, культурними установами і асоціаціями, з одного боку, і широкими колами громадськості, з іншого боку;
2. сприяти розширенню кола спонсорів і некомерційних асоціацій, що займаються питаннями архітектурної спадщини.

Інформація та професійна підготовка

Стаття 15

Кожна Сторона зобов'язується:

1. формувати у громадській думці розуміння необхідності збереження архітектурної спадщини як елемента культурної самобутності і джерела натхнення і творчості для сьогоденних і прийдешніх поколінь;
2. з цією метою сприяти здійсненню політики поширення інформації та поглиблення поінформованості, особливо за допомогою використання сучасних засобів зв'язку і поглиблення обізнаності, яка спрямована зокрема на:
 - а) збудження або підвищення уваги громадськості, починаючи із шкільного віку, до охорони спадщини, підвищення якості створеного середовища і архітектури;
 - б) змалювання єдності культурної спадщини та зв'язків, що існують між архітектурою, образотворчим мистецтвом, народними традиціями та побутом на європейському, національному і регіональному рівнях.

Стаття 16

Кожна Сторона зобов'язується розвивати професійну підготовку різних фахівців та майстрів-ремісників, що мають відношення до збереження архітектурної спадщини.

Координація на європейському рівні політики збереження архітектурної спадщини

Стаття 17

Сторони зобов'язуються обмінюватися інформацією про їхню політику збереження архітектурної спадщини з таких питань, як:

1. методи, які мають бути прийняті для забезпечення нагляду за об'єктами архітектурної спадщини, їхньої охорони та збереження, з урахуванням історичного розвитку та будь-якого збільшення кількості таких об'єктів;
2. шляхи узгодження необхідності охорони архітектурної спадщини з потребами сучасної економічної, соціальної і культурної діяльності;
3. можливості використання сучасних технологій для визначення і обліку об'єктів архітектурної спадщини та боротьби з псуванням матеріалів, а також для здійснення наукових досліджень, реставрації спадщини, управління нею та освітницької діяльності, пов'язаної з нею;

4. шляхи поширення інформації про архітектурну творчість як про внесок нашої епохи у загальну європейську спадщину.

Стаття 18

Сторони зобов'язуються надавати одна одній у разі необхідності технічну допомогу шляхом обміну досвідом та експертами з питань збереження архітектурної спадщини.

Стаття 19

Сторони зобов'язуються з урахуванням їхнього відповідного національного законодавства або міжнародних угод сприяти обмінам на європейському рівні спеціалістами з питань збереження архітектурної спадщини, включаючи спеціалістів з питань безперервної професійної підготовки.

Стаття 20

Для цілей цієї Конвенції Комітет експертів, створений Комітетом міністрів Ради Європи згідно зі статтею 17 Статуту Ради Європи, здійснює нагляд за виконанням Конвенції і, зокрема:

1. періодично доповідає Комітетові міністрів Ради Європи про хід здійснення державами-учасницями Конвенції політики збереження архітектурної спадщини, про здійснення принципів, проголошених Конвенцією, і про свою власну діяльність;

2. пропонує Комітетові міністрів Ради Європи заходи, які спрямовані на здійснення положень Конвенції і передбачають також багатосторонню діяльність, перегляд Конвенції або внесення поправок до неї та інформування громадськості про мету цієї Конвенції;

3. надає Комітетові міністрів Ради Європи рекомендації стосовно запрошення держав, що не є членами Ради Європи, приєднатися до цієї Конвенції.

Стаття 21

Положення цієї Конвенції не перешкоджають застосуванню конкретних більш сприятливих положень про охорону об'єктів архітектурної спадщини, визначеної у статті 1, що містяться в:

- Конвенції про охорону світової культурної і природної спадщини від 16 листопада 1972 року;
- Європейській конвенції про охорону археологічної спадщини від 6 травня 1969 року.

Заключні положення

Стаття 22

1. Цю Конвенцію відкрито для підписання державами-членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку три держави-члени Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них Конвенції відповідно до положень попереднього пункту.

3. Стосовно будь-якої держави-члена, яка висловлюватиме свою згоду на обов'язковість для неї Конвенції після набрання нею чинності, ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 23

1. Після набрання цією Конвенцією чинності Комітет міністрів Ради Європи може запропонувати будь-якій державі, яка не є членом Ради, та Європейському економічному співтовариству приєднатися до цієї Конвенції у рішенні, що приймається більшістю голосів, передбаченою у статті 20d Статуту Ради Європи, і одностайним голосуванням представників Договірних Держав, які мають право засідати в Комітеті.

2. Стосовно будь-якої держави, що приєдналася до цієї Конвенції, або Європейського економічного співтовариства, якщо воно приєднається до неї, ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 24

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка Держава може в будь-який інший час після цього заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 25

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити про те, що вона залишає за собою право не виконувати повністю або частково положення пунктів c та d статті 4. Інші застереження не дозволяються.

2. Будь-яка держава, яка заявила застереження згідно з попереднім пунктом, може повністю або частково відкликати його шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання набирає чинності від дати отримання Генеральним секретарем такого повідомлення.

3. Сторона, яка заявила застереження щодо положень, згаданих у пункті 1 вище, не може вимагати застосування цих положень будь-якою іншою Стороною; однак, якщо її застереження є частковим або умовним, вона може вимагати застосування цих положень у тому обсязі, в якому вона сама їх прийняла.

Стаття 26

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 27

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради Європи, будь-яку державу, яка приєдналася до цієї Конвенції, а також Європейське економічне співтовариство у разі його приєднання до неї про:

- a) будь-яке підписання;
- b) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією відповідно до статей 22, 23 та 24;
- d) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї Конвенції.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Гранаді третього дня жовтня місяця 1985 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній державі-члену Ради Європи і всім державам або Європейському економічному співтовариству, яким було запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини*

Валлетта, 16 січня 1992 року
European Treaty Series/143

Преамбула

Держави-члени Ради Європи та інші держави-учасниці Європейської культурної конвенції, які підписали цю (переглянуту) Конвенцію,

- враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами, крім іншого, для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням,

- зважаючи на Європейську культурну конвенцію, підписану в Парижі 19 грудня 1954 року, зокрема на її статті 1 та 5,

- зважаючи на Конвенцію про охорону архітектурної спадщини Європи, підписану в Гранаді 3 жовтня 1985 року,

- зважаючи на Європейську конвенцію про правопорушення, пов'язані із культурними цінностями, підписану в Дельфах 23 червня 1985 року,

- зважаючи на рекомендації Парламентської асамблеї стосовно археології і зокрема рекомендації 848 (1978), 921 (1981) і 1072 (1988),

- зважаючи на рекомендацію No. R (89)5 стосовно охорони та введення в культурний обіг археологічної спадщини в контексті планування забудови міської та сільської територій,

- нагадуючи, що археологічна спадщина є головним елементом пізнання історії людства,

- визнаючи, що європейській археологічній спадщині, яка є свідком стародавньої історії, серйозно загрожують руйнування від зростаючої кількості великих проектів освоєння територій, природних ризиків, нелегальних або непрофесійних розкопок і недостатньої поінформованості громадськості,

- підтверджуючи важливість запровадження, якщо вони ще не існують, відповідних адміністративних і наукових наглядових процедур і необхідність врахування потреб охорони археологічної спадщини в політиці планування забудови міської та сільської територій та культурного розвитку,

- підкреслюючи, що відповідальність за охорону археологічної спадщини має покладатися не тільки на безпосередньо заінтересовану державу, але й на всі європейські країни з метою зменшення ризику руйнування і сприяння збереженню такої спадщини шляхом заохочення обмінів експертами і досвідом,

- відзначаючи необхідність доповнення принципів, викладених в Європейській конвенції про охорону археологічної спадщини, підписаній в Лондоні 6 травня 1969 року, з огляду на розвиток політики планування в європейських країнах,

- погодились про таке:

* переглянута

Визначення археологічної спадщини

Стаття 1

1. Метою цієї (переглянутої) Конвенції є охорона археологічної спадщини як джерела європейської колективної пам'яті і засобу історичних і наукових досліджень.

2. З цією метою складовими частинами археологічної спадщини вважаються всі матеріальні залишки та об'єкти, а також будь-які інші сліди існування людства у минулих епохах:

- i) збереження і вивчення яких допомагає з'ясувати розвиток історії людства та його зв'язок з природним середовищем;
- ii) головними джерелами отримання інформації відносно яких є розкопки або знахідки й інші методи дослідження історії людства та середовища, що його оточує; і
- iii) які знаходяться у будь-якому місці, що належить до юрисдикції Сторін.

3. Археологічна спадщина включає споруди, архітектурні ансамблі, розбудовані та облаштовані ділянки території, рухомі об'єкти, інші пам'ятки, а також їхній контекст, незалежно від місця розташування на суходолі або під водою.

Визначення об'єктів археологічної спадщини і заходи для забезпечення їхньої охорони

Стаття 2

Кожна Сторона зобов'язується запровадити за допомогою діючих у відповідній державі процедур правову систему охорони археологічної спадщини, яка передбачає:

- i) ведення обліку її археологічної спадщини і визначення категорій пам'яток і територій, що підлягають охороні;
- ii) створення археологічних заповідників навіть там, де на суходолі або під водою відсутні наявні сліди, з метою збереження матеріальних свідчень, які будуть вивчатися прийдешніми поколіннями;
- iii) зобов'язання для осіб, що випадково знаходять об'єкти археологічної спадщини, доповідати про це відповідним компетентним органам і надавати їх для вивчення.

Стаття 3

Для збереження археологічної спадщини і забезпечення наукового значення археологічних робіт кожна Сторона зобов'язується:

- i) застосовувати процедури видання дозволів на розкопки та інші види археологічної діяльності і здійснення нагляду за ними таким чином, щоб:
 - a) запобігати будь-яким несанкціонованим розкопкам або вилученню об'єктів археологічної спадщини;
 - b) забезпечити, щоб археологічні розкопки і дослідження здійснювалися на наукових засадах та за умови:
 - використання у міру можливості неруйнівних методів дослідження;
 - запобігання тому, щоб об'єкти археологічної спадщини розкривалися або залишалися у розкритому вигляді під час або після завершення розкопок без забезпечення їхнього належного збереження, консервації та раціонального використання;
 - ii) забезпечити, щоб розкопки та інші потенційно руйнівні роботи здійснювалися лише кваліфікованими, спеціально уповноваженими на те особами;
 - iii) запровадити процедуру видання попереднього спеціального дозволу, якщо це передбачено внутрішнім законодавством держави, на використання в археологічних дослідженнях детекторів металу та будь-якого іншого обладнання чи методів виявлення археологічних об'єктів.

Стаття 4

Для фізичного збереження археологічної спадщини кожна Сторона зобов'язується вживати заходів, які передбачають залежно від обставин:

- i) придбання або охорону державними органами за допомогою інших відповідних засобів територій, які мають стати археологічними заповідниками;
- ii) збереження та підтримання в належному стані археологічної спадщини переважно in situ;

iii) облаштування належних сховищ археологічних залишків, які були вилучені з місця їхнього розташування.

Комплексне збереження археологічної спадщини

Стаття 5

Кожна Сторона зобов'язується:

i) докладати зусиль для узгодження і поєднання відповідних потреб археології з планами облаштування територій шляхом забезпечення участі археологів:

- a) у плануванні, спрямованому на забезпечення збалансованих стратегій охорони, збереження та введення в культурний обіг ділянок територій, що мають археологічну цінність;
- b) в різних етапах проектів розвитку територій;

ii) забезпечити систематичні консультації між археологами та фахівцями з питань міського і регіонального планування з метою створення можливостей для:

- a) внесення змін в ті проекти розвитку територій, які можуть мати негативний вплив на археологічну спадщину;
- b) забезпечення достатніх часу та ресурсів для проведення належного наукового дослідження відповідної ділянки території та опублікування його результатів;

iii) забезпечити повне врахування місцевостей, що мають археологічну цінність, та їхнього контексту в оцінках екологічних наслідків та рішеннях, що приймаються на їхній основі;

iv) передбачити зберігання *in situ*, коли це практично можливо, тих об'єктів археологічної спадщини, які були знайдені під час забудови територій;

v) забезпечити, щоб відкриття місць археологічних розкопок для відвідувачів, особливо будь-яка перебудова, пов'язана з необхідністю прийому великої кількості відвідувачів, негативно не впливали на археологічний і науковий характер таких місць та прилеглої до них території.

Фінансування археологічних досліджень і збереження археологічної спадщини

Стаття 6

Кожна Сторона зобов'язується:

i) передбачити державну фінансову підтримку археологічних досліджень національними, регіональними і місцевими органами згідно з їхньою відповідною компетенцією;

ii) збільшити обсяг матеріальних ресурсів для превентивної археології:

- a) шляхом вжиття належних заходів для того, щоб у великих державних або приватних проектах розвитку територій передбачалося покриття із ресурсів державного або приватного сектора у разі необхідності всіх витрат на проведення будь-яких необхідних археологічних робіт, пов'язаних із такими проектами;
- b) шляхом включення в кошторис таких проектів на додаток до витрат на проведення оцінки екологічних наслідків, яка необхідна для розробки запобіжних заходів при екологічному і регіональному плануванні, статті витрат на здійснення попередніх археологічних досліджень та розвідки, на підготовку підсумкового наукового звіту, а також на опублікування і облік результатів у повному обсязі.

Збір і поширення наукової інформації

Стаття 7

З метою сприяння вивченню археологічних знахідок та поширенню інформації про них кожна Сторона зобов'язується:

i) здійснювати або оновлювати обстеження, вести реєстри пам'яток та карти-схеми розташування археологічних об'єктів в районах, що знаходяться під їхньою юрисдикцією;

ii) вживати всіх практичних заходів для забезпечення складання після завершення археологічних робіт попереднього узагальненого звіту, придатного для опублікування, до необхідного опублікування спеціальних досліджень у повному обсязі.

Стаття 8

Кожна Сторона зобов'язується:

- i) сприяти обміну на національному і міжнародному рівнях об'єктами археологічної спадщини для професійних наукових цілей, вживаючи всіх належних заходів для забезпечення того, щоб такий обмін не завдавав ніякої шкоди культурній і науковій цінності цих об'єктів;
- ii) сприяти збору інформації про здійснювані археологічні дослідження і поточні розкопки, а також організації міжнародних дослідницьких програм.

Поглиблення обізнаності громадської думки

Стаття 9

Кожна Сторона зобов'язується:

- i) здійснювати освітницькі заходи з метою поінформовання і поглиблення поінформованості громадської думки про цінність археологічної спадщини для розуміння минулого та ризиків, що загрожують цій спадщині;
- ii) сприяти доступу громадськості до визначних об'єктів її археологічної спадщини, особливо місць археологічних розкопок, і заохочувати показ громадськості колекцій археологічних знахідок.

Запобігання нелегальному обороту об'єктів археологічної спадщини

Стаття 10

Кожна Сторона зобов'язується:

- i) організувати збір відповідними державними органами і науковими установами інформації про будь-які випадки нелегальних розкопок;
- ii) інформувати компетентні органи держави походження, яка є учасницею цієї Конвенції, про будь-які пропозиції стосовно об'єктів археологічної спадщини, що могли бути отримані в результаті нелегальних розкопок або незаконного вилучення під час санкціонованих розкопок, а також надавати необхідну докладну інформацію про них;
- iii) вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб музеї та аналогічні установи, чия політика придбання цінностей контролюється державою, не купували об'єктів археологічної спадщини, які могли бути отримані в результаті приховування або здійснення нелегальних розкопок, або незаконного вилучення під час санкціонованих розкопок;
- iv) стосовно музеїв і аналогічних установ, які знаходяться на її території, але політика придбання цінностей яких не контролюється державою:
 - a) надати їм текст цієї (переглянутої) Конвенції;
 - b) докладати всіх зусиль для забезпечення дотримання такими музеями і установами принципів, викладених в пункті 3 вище;
 - v) обмежити у міру можливості за допомогою освітніх заходів, інформації, пильності та співробітництва обіг об'єктів археологічної спадщини, отриманих в результаті приховування або здійснення нелегальних розкопок, або незаконного вилучення під час санкціонованих розкопок.

Стаття 11

Ніщо у цій (переглянутій) Конвенції не зашкоджує існуючим або майбутнім двостороннім або багатостороннім договорам між Сторонами стосовно нелегального обороту об'єктів археологічної спадщини або їхнього повернення законним власникам.

Взаємна технічна і наукова допомога

Стаття 12

Сторони зобов'язуються:

- i) надавати одна одній технічну і наукову допомогу шляхом обміну досвідом і експертами у галузі археологічної спадщини;
- ii) сприяти з урахуванням їхнього відповідного національного законодавства і обов'язкових для них міжнародних угод обмінам фахівцями з питань збереження археологічної спадщини, включаючи спеціалістів з питань безперервної підготовки.

Контроль за застосуванням (переглянутої) Конвенції

Стаття 13

Для цілей цієї (переглянутої) Конвенції Комітет експертів, створений Комітетом міністрів Ради Європи згідно зі статтею 17 Статуту Ради Європи, здійснює нагляд за застосуванням (переглянутої) Конвенції і, зокрема:

- i) періодично доповідає Комітетові міністрів Ради Європи про хід здійснення державами-учасницями (переглянутої) Конвенції політики охорони археологічної спадщини і про здійснення принципів, проголошених (переглянутою) Конвенцією;
- ii) пропонує Комітетові міністрів Ради Європи заходи, які спрямовані на здійснення положень (переглянутої) Конвенції і передбачають також багатосторонню діяльність, перегляд Конвенції або внесення поправок до неї та інформування громадськості про мету цієї (переглянутої) Конвенції;
- iii) надає Комітетові міністрів Ради Європи рекомендації стосовно запрошення держав, що не є членами Ради Європи, приєднатися до цієї (переглянутої) Конвенції.

Заклучні положення

Стаття 14

1. Цю (переглянуту) Конвенцію відкрито для підписання державами-членами Ради Європи та іншими державами-учасницями Європейської культурної конвенції.

Вона підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Жодна держава-учасниця Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини, підписаної у Лондоні 6 травня 1969 року, не може здати на зберігання свою ратифікаційну грамоту або свій документ про прийняття чи затвердження, якщо вона не денонсувала цю Конвенцію або одночасно не денонсує її.

3. Ця (переглянута) Конвенція набирає чинності через шість місяців від дати, на яку чотири держави, включаючи якнайменш три держави-члени Ради Європи, висловили свою згоду на обов'язковість для них (переглянутої) Конвенції відповідно до положень попередніх пунктів.

4. Якщо на виконання попередніх двох пунктів денонсація Конвенції від 6 травня 1969 року не набирає чинності одночасно з набранням чинності цією (переглянутою) Конвенцією, Договірна Держава під час здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи затвердження може заявити, що вона буде продовжувати застосовувати Конвенцію від 6 травня 1969 року до набрання чинності цією (переглянутою) Конвенцією.

5. Стосовно будь-якої держави-учасниці, яка висловлюватиме свою згоду на обов'язковість для неї цієї (переглянутої) Конвенції після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності через шість місяців від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 15

1. Після набрання цією (переглянутою) Конвенцією чинності Комітет міністрів Ради Європи може запропонувати будь-якій державі, яка не є членом Ради, та Європейському економічному співтовариству приєднатися до цієї (переглянутої) Конвенції у рішенні, що приймається більшістю голосів, передбаченою у статті 20d Статуту Ради Європи, і одноставним голосуванням представників Договірних Держав, які мають право засідати в Комітеті.

2. Стосовно будь-якої держави, що приєдналася до цієї (переглянутої) Конвенції, або Європейського економічного співтовариства, якщо воно приєднається до неї, Конвенція набирає чинності через шість місяців від дати здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 16

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця (переглянута) Конвенція.

2. Будь-яка Держава може в будь-який інший час після цього заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї (переглянутої) Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території (переглянута) Конвенція набирає чинності через шість місяців від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності через шість місяців від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 17

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цю (переглянуту) Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності через шість місяців від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 18

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради Європи, інші держави-учасниці Європейської культурної конвенції та будь-яку державу і Європейське економічне співтовариство, якщо вони приєдналися або їм було запропоновано приєднатися до цієї (переглянутої) Конвенції, про:

- i) будь-яке підписання;
- ii) заду на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- iii) будь-яку дату набрання чинності цією (переглянутою) Конвенцією відповідно до статей 14, 15 та 16;
- iv) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї (переглянутої) Конвенції.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені представники підписали цю (переглянуту) Конвенцію.

Вчинено у Валлетті шістнадцятого дня січня місяця 1992 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї (переглянутої) Конвенції кожній державі-члену Ради Європи, іншим державам-учасникам Європейської культурної конвенції та всім державам, що не є членами Ради, або Європейському економічному співтовариству, яким було запропоновано приєднатися до цієї (переглянутої) Конвенції.

Про сприяння транскордонному співробітництву в галузі культури між територіальними громадами або владами

Рада Європи
Комітет міністрів
Рекомендація (2000) 1

*(Прийнята Комітетом міністрів 12 січня 2000 року
на 693-му засіданні заступників міністрів)*

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи,

- зважаючи на Декларацію Комітету міністрів щодо транскордонного співробітництва в Європі, прийняту 6 жовтня 1989 року з нагоди 40-ї річниці Ради Європи;

- зважаючи на Декларацію голів держав і урядів держав — членів Ради Європи, підписану у Відні 9 жовтня 1993 року, зокрема її положення про те, що: «Створення терпимої та процвітаючої Європи залежить не лише від співробітництва між державами, а потребує також транскордонного співробітництва між місцевими та регіональними владами, яке здійснюється з повагою до Основного Закону та територіальної єдності кожної держави»;

- зважаючи на Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами, підписану 21 травня 1980 року, Додатковий протокол до неї, підписаний 9 листопада 1995 року, а також Протокол № 2, підписаний 5 травня 1998 року;

- зважаючи на Резолюцію 165 (1985) Конференції місцевих і регіональних влад Європи «Про співробітництво між європейськими прикордонними регіонами», яка, крім іншого, закликає до підготовки типової угоди з транскордонного співробітництва в галузі культури;

- зважаючи на Резолюцію 259 (1994) Конгресу місцевих і регіональних влад Європи «Про місцеві й регіональні влади і транскордонне або транснаціональне співробітництво між школами», що обумовила прийняття типових угод, які увійшли до Рамкової конвенції;

- беручи до уваги, що добросусідські взаємини становлять основу для створення вільнішої та терпимішої Європи, а це є правильним засобом для зміцнення демократичної стабільності;

- беручи до уваги, що місцеві та регіональні органи влади зобов'язані включатись у транскордонну діяльність згідно з національним законодавством і з належною увагою до міжнародних зобов'язань своїх держав;

- беручи до уваги, що транскордонне співробітництво в галузі культури зміцнює взаєморозуміння і довіру між народами, які проживають у прикордонних регіонах, незалежно від того, чи говорять вони однією мовою, сповідують одну релігію, мають спільну культурну спадщину або різні культурні корені;

- свідомий того, що справжнє транскордонне співробітництво в галузі культури сприяє розвитку та поглибленню співробітництва в інших сферах діяльності, таких як освіта, державна служба, економічний розвиток, захист довкілля, регіональне планування та взаємодопомога у надзвичайних ситуаціях, — тобто є цементуючою основою транскордонних відносин;

- беручи до уваги, що в деяких державах Ради Європи успішно здійснювалось транскордонне співробітництво в галузі культури в різних формах;

■ сповнений рішучості забезпечити розвиток та розширення транскордонного співробітництва в галузі культури шляхом запровадження відповідних керівних принципів, моделей і заходів;

■ рекомендує урядам держав-членів виробити всебічну політику сприяння транскордонному співробітництву в галузі культури та підтримувати ініціативи територіальних громад або влад щодо розвитку такого співробітництва відповідно до керівних принципів, що додаються до цієї Рекомендації.

Додаток до Рекомендації № R (2000) 1

Керівні принципи щодо розвитку транскордонного співробітництва в галузі культури між територіальними громадами або владами

Транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами

Визначення терміна «транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами» взято зі статті 2 Європейської рамкової конвенції Про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами, де йдеться про те, що:

«[...] транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських взаємин між територіальними громадами або владами, які перебувають під юрисдикцією двох чи кількох Договірних Сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей».

Термін «територіальні громади або влади» позначає громади, влади або органи, які здійснюють місцеві чи регіональні функції та визнаються такими відповідно до внутрішнього законодавства кожної держави.

Посилання на «межі» або «кордони»

Терміни, що містять слова «межі» або «кордони», стосуються наземних і морських кордонів або прикордонних регіонів. Керівні принципи, що наводяться далі, можна також застосовувати, з відповідними необхідними змінами, до транскордонного співробітництва, яке можуть здійснювати територіальні громади або влади острівних і/або прибережних регіонів різних держав-членів.

Галузь культури

Транскордонне співробітництво в галузі культури включає освіту (в т. ч. вивчення мов), культурну діяльність, творчу діяльність, роботу з молоддю, спорт, культурну спадщину та засоби масової інформації.

1. Метою транскордонного співробітництва в галузі культури є об'єднання людей і забезпечення того, щоб населення з обох боків кордону одержувало однакову користь від цього.

2. Прикордонні територіальні громади або влади в процесі випрацювання своєї культурної політики мають враховувати її транскордонний вимір, а також сприяти та заохочувати культурні установи до встановлення контактів з колегами за кордоном.

3. Між територіальними громадами або владами, які здійснюють таку діяльність, та відповідними міністерствами має існувати регулярний обмін інформацією, з тим щоб забезпечити проведення національних політик і дотримання міжнародних зобов'язань.

4. Транскордонна культурна діяльність має охоплювати якнайбільше культурних установ (музеї, театри, бібліотеки, архіви, школи, засоби масової інформації та ін.).

5. Транскордонне співробітництво в галузі культури має бути стабільним. Необхідно сприяти створенню, де це можливо, спільних центрів і типових установ.

6. Центральні уряди мають встановити або шляхом прийняття закону, або шляхом закріплення в конституції необхідні правові рамки, якщо це досі не було зроблено, відповідно до яких територіальні громади або влади можуть брати участь у транскордонному співробітництві в галузі культури за принципом субсидіарності.

Всебічна політика щодо транскордонного співробітництва в галузі культури має охоплювати кілька сфер діяльності. Нижче наводиться кілька прикладів:

i. Освіта

Транскордонний вимір в освіті допомагає виховати в підростаючих поколіннях у ранньому віці повагу, розуміння і терпимість до населення країни, яке проживає поряд.

Як освітні аспекти транскордонного співробітництва в галузі культури пропонуються такі види діяльності:

■ в рамках діяльності, пов'язаної з побратимством і партнерством між прикордонними школами, — сприяння обміну студентами і викладачами;

I. Дефініції

II. Принципи транскордонного співробітництва в галузі культури

III. Конкретні сфери діяльності

- організація екскурсій через кордон;
- надання більшого обсягу інформації щодо мов, історії і культури сусідніх країн в учбових програмах прикордонних шкіл;
- запровадження двомовних учбових програм;
- полегшення доступу до шкіл, що знаходяться за кордоном, зокрема шляхом запровадження пільгових тарифів на користування транспортом;
- впровадження транскордонних шкільних програм або, якщо це можливо, звичайної шкільної програми, за якою учні з двох прикордонних районів разом відвідують школу і одержують однакову освіту по обидва боки кордону за допомогою вчителів з обох задіяних шкіл;
- сприяння транскордонній академічній мобільності та співробітництву між університетами в прикордонних регіонах;
- спільно використовувати споруди і обладнання, в тому числі Інтернет, організовувати спільні наукові дослідження і викладання у вищих навчальних закладах у прикордонних регіонах;

ii. Культурна діяльність

Спрощення доступу до культурної діяльності по другий бік кордону сприятиме діалогу та подоланню психологічних бар'єрів між населенням прикордонних районів, а також підвищенню обізнаності щодо спільної культурної спадщини.

У цій галузі можна використовувати такі напрями діяльності:

- поширення по обидва боки кордону спільних брошур, що містять театральні та концертні програми, інформацію про виставки та музеї, історичні центри, пам'ятники, масові та сільські фестивалі;
- спільно організовувати фестивалі, музичні та театральні вистави і художні виставки, присвячені регіональній культурі;
- дні дружби між прикордонними регіонами;
- співробітництво між широким колом культурних установ.

iii. Молодь і спорт

Участь молодих людей у транскордонній діяльності допоможе їм виробити транскордонні погляди та одночасно усвідомити розмаїття і багатство культурних та історичних традицій. Молодь варто залучати до участі в різних формах транскордонного співробітництва, про які йдеться у цій Рекомендації.

Деякі додаткові заходи, що сприятимуть цьому аспектові транскордонного співробітництва в культурній сфері, можуть включати:

- організацію спортивних заходів і змагань між школами-партнерами та іншими установами;
- організацію молодіжних таборів, де зустрічатимуться молоді люди з обох боків кордону.

iv. Спільна культурна спадщина

У деяких прикордонних регіонах пам'ятки культури, які раніше розміщувались по обидва боки кордонів, відмежовувались політичними кордонами. Архітектурна й археологічна спадщина в прикордонних регіонах належить до історичних і культурних цінностей, які часто є спільними для населення таких регіонів. Кілька транскордонних заходів могли б лягти в основу стратегій спільного збереження і сприяння культурній спадщині. Це можуть бути, наприклад, такі заходи:

- створення і розвиток культурних маршрутів, які мають загальні культурні особливості в прикордонних районах;
- транскордонне співробітництво в галузі професійної освіти, обмін інформацією і технічними навичками, необхідними для збереження архітектурної спадщини;
- об'єднані дії задля координації процесу управління в місцях розташування пам'яток транскордонної спадщини, в тому числі ландшафтів;
- спільна політика щодо сприяння культурному туризму в прикордонних регіонах.

v. Засоби масової інформації

Місцеві та регіональні засоби масової інформації можуть бути потужним засобом не лише покращення взаєморозуміння та утвердження довіри між населенням прикордонних регіонів, а також сприяти розвитку транскордонного співробітництва в різних галузях діяльності.

Необхідно сприяти і підтримувати такі види діяльності:

- транскордонне співробітництво місцевого, регіонального і національного телебачення з метою підготовки спільної продукції та спільного показу програм, що становлять транскордонний інтерес;
- співробітництво місцевих і регіональних радіостанцій щодо поширення новин, які відображають життя всієї транскордонної зони;

- видання двомовних транскордонних газет/журналів, що містять інформацію стосовно прикордонного регіону;
- створення транскордонних прес-клубів з метою об'єктивного інформування про сусідній регіон (регіони);
- місцеві/регіональні радіопрограми, присвячені вивченню мови сусідів;
- використання Інтернету для транскордонного співробітництва в галузі культури (зокрема в процесі створення транскордонних двомовних газет).

Транскордонне співробітництво в галузі культури не повинно бути тимчасовою або випадковою акцією. Необхідно сприяти заснуванню транскордонних структур і підтриманню постійних міжкордонних зв'язків.

Для цього можна вжити таких заходів:

- сприяння заснуванню місцевих і регіональних асоціацій, які ставлять за мету культурне співробітництво;
- створення в прикордонних регіонах культурних центрів, відповідно до національного законодавства та існуючих процедур, з метою покращення взаєморозуміння між населенням цих регіонів;
- створення спільних установ для дослідження загальної культурної спадщини;
- регулярні зустрічі представників прикордонних місцевих і регіональних адміністрацій з метою підготовки та виконання щорічних культурних програм;
- регулярні конференції, присвячені розвитку співробітництва між прикордонними регіонами в галузі культури;
- побратимство прикордонних регіонів і міст.

Очікується, що держави-члени розв'язуватимуть усі правові, адміністративні та технічні питання, які можуть перешкоджати розвитку транскордонного співробітництва в галузі культури та безпосередній співпраці з цих питань, із сусідніми державами.

У зв'язку з цим можна застосовувати деякі заходи, наприклад:

- введення статті про транскордонне співробітництво в галузі культури до угод про дружбу, добросусідські відносини і культурне співробітництво, які вже укладені або мають бути укладені між сусідніми державами;
- нові домовленості, що полегшать для місцевого населення процедуру перетину кордону з метою відвідання культурних заходів, а саме: скасування віз або оплати за них, спрощення процедури прикордонного контролю та ін.;
- сприяння процедурі звільнення товарів, призначених для культурної діяльності, від митних зборів на кордоні (наприклад, музичні інструменти);
- розробка угоди про транскордонне співробітництво шкіл (обмін вчителями і учнями), яка створює загальні засади для більш конкретних місцевих угод;
- вжиття заходів, згідно з національними процедурами, щодо взаємного визнання кваліфікаційних цензів, наприклад, дипломів і шкільних атестатів.

Очікується, що держави-члени проаналізують, чи варто надавати фінансову підтримку тим прикордонним територіальним громадам або органам влади, які здійснюють експериментальні проекти з питань культури і дуже позитивно впливають на добросусідські взаємини.

Можна порекомендувати деякі заходи у фінансових питаннях:

- з метою заохочення плюралізму в засобах масової інформації сприяти наданню допомоги місцевому або регіональному радіо і телебаченню з боку державного і/або приватного сектора;
- заохочувати різні організації та установи в прикордонних районах, наприклад, торгові та промислові палати, компанії та ін. брати участь у транскордонному співробітництві;
- усувати перешкоди на шляху використання місцевих і регіональних бюджетів на потреби транскордонного співробітництва в галузі культури;
- створювати двосторонні міжурядові фонди на базі різних міністерств у сусідніх державах з метою надання фінансової допомоги транскордонним культурним ініціативам;
- інформувати прикордонні територіальні громади або органи влади про існуючі європейські джерела фінансування таких транскордонних проектів, наприклад, програма заходів Ради Європи щодо утвердження довіри та відповідні програми Європейського Союзу щодо транскордонного співробітництва — Interreg, Phare і Tacis.

IV. Заходи, спрямовані на підтримку транскордонних структурних і адміністративних кроків

V. Заходи, спрямовані на подолання правових, адміністративних і технічних перешкод

VI. Фінансові заходи, спрямовані на покращення транскордонного співробітництва в галузі культури

Декларація про культурну різноманітність

(Прийнята Комітетом міністрів 7 грудня 2000 року
на 733-му засіданні заступників міністрів)

Рада Європи
Комітет міністрів

Преамбула

Комітет міністрів,

■ Визнаючи, що повага до культурної різноманітності є важливою засадою людського суспільства;

■ Визнаючи, що розвиток нових інформаційних технологій, глобалізація та політика, спрямована на розвиток багатосторонньої торгівлі, впливають на культурну різноманітність;

■ Підтверджуючи знов, що підтримка, захист і поширення культурного співробітництва та демократичних норм і структур в європейських суспільствах є основним завданням Ради Європи;

■ Нагадуючи про те, що культурна різноманітність завжди була домінантною європейською характеристикою та основним політичним завданням в процесі побудови Європи і набуває особливого значення в процесі побудови суспільства XXI століття, заснованого на інформації та знаннях;

■ Визнаючи, що в минулому всі демократичні суспільства, які мали за основу принцип верховенства права, вживали заходів для підтримки та захисту культурної різноманітності в рамках своєї політики в сфері культури та мас-медіа;

■ Свідомий того, що традицією Ради Європи є захист та посилення культурної різноманітності, і згадуючи в зв'язку з цим документи Ради Європи, що були підготовлені Організацією на основі Європейської конвенції з прав людини та Європейської культурної конвенції;

■ Підкреслюючи, що в контексті глобального ринкового впливу на культури та культурні обміни сучасні демократичні держави зіткнулись з новою проблемою — формуванням політики, що гарантуватиме визнання та вираження форм культурної різноманітності, які співіснують у рамках юрисдикцій цих держав;

■ Нагадуючи про зобов'язання держав — членів Ради Європи захищати та підносити свободу і плюралізм ЗМІ, як основну передумову культурного обміну, та підтверджуючи, що плюралізм в медіа є суттєвим для демократії та культурної різноманітності;

■ Згадуючи в зв'язку з цим про важливий внесок, який роблять служби державного телерадіомовлення;

■ Перекоаний у тому, що всі держави-члени та інші держави — сторони Європейської культурної конвенції повинні зустріти цей виклик з позиції культурної різноманітності, а спільний глобальний контекст розвитку потребує випрацювання набору принципів, які забезпечать послідовні кроки для підтримки та сприяння культурній різноманітності на всіх рівнях;

■ Підтверджуючи, що необхідно поважати законне бажання держав-членів укласти міжнародні угоди з культурного співробітництва, які сприяли б культурній різноманітності;

■ Заявляє про таке:

1. Культурна різноманітність

1.1. Культурна різноманітність виражається у співіснуванні та обміні різними культурними практиками, а також в організації й користуванні різними службами та продуктами культури.

1.2. Культурна різноманітність не може існувати за відсутності умов, необхідних для вільного творчого вираження та свободи інформації, яка присутня в усіх формах культурних обмінів, зокрема тих, що здійснюються через аудіовізуальні служби.

1.3. Сталий розвиток, визначений з точки зору культурної різноманітності, передбачає, що технічні та інші досягнення, спрямовані на задоволення сучасних потреб, у жодному разі не позбавляють майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби щодо створення, забезпечення та обміну різними культурними послугами, продукцією та діяльністю.

2. Політика в галузі культури та аудіовізуальна політика, спрямовані на сталу культурну різноманітність у глобальному суспільстві

2.1. Політика в галузі культури та аудіовізуальна політика, що сприяють та поважають культурну різноманітність, є необхідним додатком до політики в галузі торгівлі.

2.2. Культурна різноманітність має відігравати неабияку економічну роль у розвитку економіки як науки. Там, де великі заклади культури сприяють мовній різноманітності та творчому вираженню, вони відображають справжню різноманітність і здійснюють позитивний вплив на плюралізм, творчість, змагальність і зайнятість.

2.3. Різноманітність форм продуктів культури та культурної діяльності не повинна обмежуватись, а навпаки, заохочуватись шляхом технічного розвитку.

2.4. Широке розповсюдження різноманітних продуктів культури та культурної діяльності, обмін культурною практикою, в цілому, можуть стимулювати творчість, поліпшувати доступ до цих продуктів і служб, а також збільшувати кількість послуг.

2.5. Громадські служби мовлення грають важливу роль у забезпеченні культурної різноманітності.

2.6. Освіта, підготовка фахівців і користувачів нових служб, а також збільшення кількості культурної та аудіовізуальної продукції є суттєвими факторами щодо заохочення культурної різноманітності.

3. Підтримка та сприяння культурній різноманітності

3.1. Слід закликати держави-члени проаналізувати шляхи збереження та сприяння культурній і мовній різноманітності на всіх рівнях у новому контексті глобалізації.

3.2. Необхідно настійно вимагати, щоб держави-члени приділяли особливу увагу необхідності зберігати та сприяти культурній різноманітності відповідно до документів Ради Європи, оскільки на інших міжнародних форумах їх можуть закликати взяти на себе такі зобов'язання, які підривають дієвість документів Ради Європи.

3.3. Слід запросити уповноважені органи Ради Європи визначити ті аспекти культурної політики, які потребують особливої уваги в рамках нової глобальної економіки, та розробити перелік заходів, що могли б стати корисними для держав-членів у їхніх намаганнях зберегти та сприяти культурній різноманітності.

3.4. Комітет міністрів дає згоду робити регулярні огляди стану справ з цього питання.

Україна¹

1. Історичний ракурс: культурна політика та інструменти

Після падіння Російської імперії 1917 року була проголошена Українська Народна Республіка (1918 р.), на чолі якої стали відомі діячі культури. Втім, перша українська державність у новітній історії проіснувала до 1921 р., після чого на понад 70 років Україна опинилася під владою радянського тоталітарного режиму. Тобто, протягом ХХ століття українська культура формувалася, розвивалася і залишалася одним із головних чинників консолідації української нації в умовах відсутності національної держави, часто — за прямих переслідувань і тиску.

Декларування розквіту національних культур в СРСР супроводжувалось насильницькою депортацією народів (кримські татари, німецькі колоністи в Україні), посиленням політичних репресій. Порівняно з іншими територіями колишньої Радянської імперії переслідування носіїв національної ідеї в Україні було особливо масовим і брутальним. Українці складали понад 50% «в'язнів сумління» у радянських ГУЛАГах при тому, що населення України становило тільки 17% загального населення СРСР.

Після Другої світової війни, на початку 1950-х років створення структури культурного сектора в Україні відповідало завданням, що покладалися на культуру тоталітарної держави — струнке підпорядкування центру, розгалужена мережа інституцій, що виступали посередниками між державною ідеологією і суспільством. Держава на рівні відділів ідеології центральних та місцевих комітетів партії визначала, яка культура потрібна суспільству, стежила за дотриманням «правильного» курсу розвитку культурно-мистецьких явищ. Усі асоціації та спілки творчих працівників (письменників, художників, архітекторів) керувалися державою через відповідні партійні комітети в структурі цих організацій. Існування незалежних митців чи організацій поза такою схемою практично було неможливим. Держава контролювала також аматорське та народне мистецтво, непрофесійні та добровільні організації в галузі культури.

Офіційна культурна політика радянської доби в Україні, хоч і була вкрай заїделогізованою, мала й позитивні моменти: було багато зроблено для популяризації кращих надбань світової культури серед найширших верств населення, значна увага приділялася розвитку творчих здібностей молоді, народної творчості, аматорському мистецтву, книговидавництву; була створена потужна інфраструктура культурних закладів на місцях, причому заохочувалось (за рахунок додаткових бюджетних асигнувань) її розширення (доцільність і ефективність не бралися до уваги, так само як і реальні потреби населення).

Проголошення незалежності України (Акт Верховної Ради від 24 серпня 1991 р.) і результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. (понад 92 відсотка громадян висловилися за незалежність) поклали край ідеологічному диктатові й створили передумови для всебічного розвитку національної культури.

¹ Рада Європи, ERICarts «Культурна політика в Європі: головні факти та тенденції: Компендіум», 2002 (www.culturalpolicies.net). Профіль складено 2003 р. Олександром Буценком, Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності/ІАЦ «Демократія через культуру», Київ.

Разом з тим політична нестабільність, економічна криза, спроби маркетизації культурного процесу призвели до значного скорочення обсягів державної підтримки культури, поступового занепаду успадкованої від радянської доби інфраструктури культурних закладів, маргіналізації самої культурної галузі серед пріоритетів державної політики.

У нинішній ситуації можна вирізнити дві пари взаємопов'язаних і водночас різнополюсних процесів.

З одного боку:

державна дотримується консервативних форм управління і патерналізму, проголошуючи своє «опікунство» над практично всіма галузями культури (включаючи й культурні індустрії), але в дійсності обмежується тим, щоб продовжити виживання культпрацівників (мізерна зарплата) та культурних інституцій (утримання). Створення та збереження культурних цінностей опиняються поза компетенцією державної культурної політики, відтак і суспільство не уявляє, які орієнтири має національна культурна політика сьогодні. Водночас ринок культурних індустрій, що стрімко розвивається, не має поки що належних ресурсів і можливостей, так само як і «третій сектор», щоб справити істотний вплив на загальну ситуацію в культурі. Як наслідок, існуюча культурна реальність різко суперечить офіційно проголошеним намірам.

З другого боку:

відбувається формування нової національної парадигми культури, пов'язаної з утвердженням національної держави та державної мови; нова культурна модель передбачає широке поняття культурного громадянства, що означає культурне розмаїття, толерантність, спільні цінності тощо.

Незадоволення існуючим станом речей вилилося у низку ініціатив із боку громадськості, покликаних змінити становище в галузі культури. Громадська рада, створена при парламентському Комітеті з питань культури і духовності (2003 р.), покликана збільшити участь культурної громадськості у процесі прийняття політичних рішень, зробити цей процес більш прозорим, активізувати участь третього сектора у розв'язанні загальнодержавних завдань у галузі культури. Суспільно узгоджене рішення уряду про необхідність вироблення концепції культурної політики передбачає реформаторські кроки в законодавстві, адмініструванні та фінансуванні.

2. Повноваження, ухвалення рішень і управління

У липні 2003 року були скасовані посади державних секретарів в усіх міністерствах. Це, вочевидь, може призвести в найближчому майбутньому до глибших структурних змін, що позначатимуться на органіграмі, наведеній нижче.

2.1 Організаційна структура (органіграма)

Розподіл владних функцій і повноважень у сфері культури регулюється Конституцією України та законами України.

Згідно з Конституцією (ст.85), Верховна Рада уповноважена:

- приймати закони (у тому числі з питань культури);
- затверджувати Державний бюджет України та зміни до нього;
- визначати основні засади внутрішньої і зовнішньої політики;
- затверджувати загальнодержавні програми соціального і національно-культурного розвитку;

- затверджувати переліки об'єктів, що не підлягають приватизації.

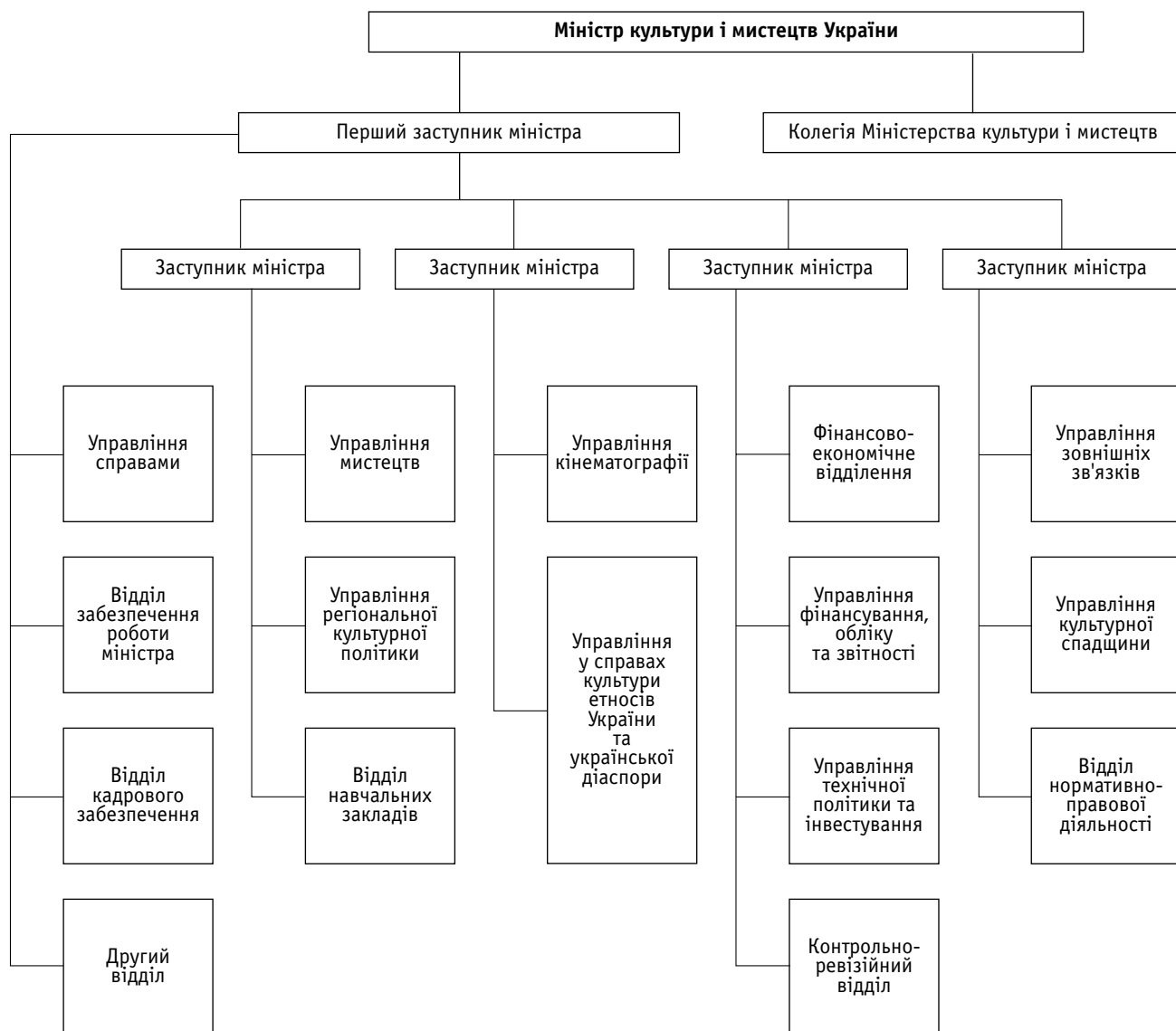
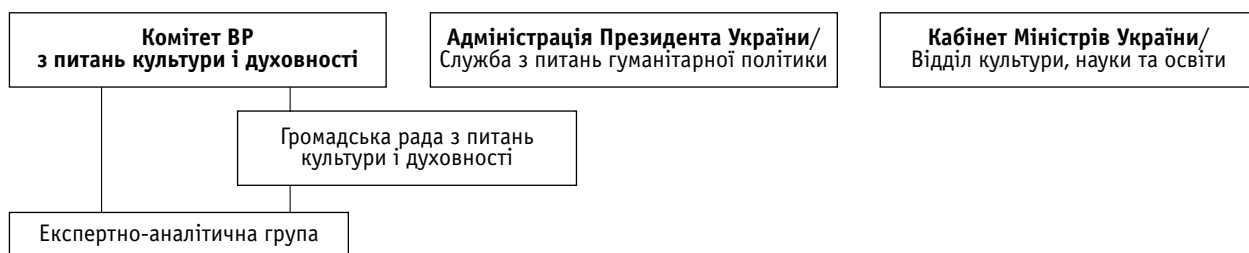
Верховна Рада України має профільний Комітет з питань культури і духовності, одним із головних завдань якого є формування законодавчого поля в галузі культури.

Виконавча гілка влади в галузі культури представлена трьома органами. Це:

- Служба з питань гуманітарної політики Адміністрації Президента України,
- Відділ культури, науки та освіти Кабінету Міністрів України та
- Міністерство культури і мистецтв України.

Міністерство культури і мистецтв є головним розпорядником бюджетних коштів у частині видатків на культуру. Центральний апарат міністерства за штатним розписом нараховує 143 особи. На сьогодні Міністерство культури і мистецтв замість формувати та здійснювати культурну політику діє переважно як орган управління близько 120 підпорядкованими закладами культури (театри, музеї, бібліотеки, кіностудії, вузи тощо). При Міністерстві працює дорадчий і контрольний громадський орган — Колегія міністерства, що складається з начальників управлінь Міністерства культури і мистецтв та представників культурних організацій (переважно державних) і творчих спілок.

2.2 Загальний опис системи

Культурні установи національного значення (театри, музеї, бібліотеки тощо)

Міністерство культури АР Криму

Культурні управління обласних державних адміністрацій

Культурні відділи районних і міських рад

Культурні організації місцевого значення (бібліотеки, клуби, театри, школи естетичного виховання тощо)

Система державних органів у сфері культури включає також 24 обласних і 2 міських (Київ та Севастополь) управлінь культури, які мають подвійне підпорядкування — Міністерству культури і мистецтв України та відповідним обласним чи міським державним адміністраціям. У свою чергу обласним і міським управлінням культури підпорядковані районні відділи культури, що є структурними підрозділами районних державних адміністрацій. В Автономній Республіці Крим діє Міністерство культури АРК, підпорядковане Раді Міністрів АРК.

Наявна система управління культурою в основному сформувалася ще за радянських часів. У її діяльності досі домінують принципи ситуативного реагування. На жаль, протягом 12 років незалежності не вдалося побудувати нову, більш гнучку та дієву структуру та досконалішу модель управління галуззю.

Формально культурними питаннями у системі державної виконавчої влади «відають» (включно з фінансуванням) різні відомства. Згідно із законом про бюджет (Закон України «Про Державний бюджет України на 2003 р.»), 19 міністерств та держкомітетів відповідають за бюджетні видатки на культурну сферу, зокрема такі головні розпорядники бюджетних коштів, як Міністерство культури і мистецтв, Міністерство освіти і науки, Держкомітет інформаційної політики та телерадіомовлення, Держкомбудархітектури.

Хоч Міністерство культури і мистецтв України тісно співпрацює з іншими міністерствами та комітетами в окремих спільних проектах, досі не існує середньо- чи довгострокових програм міжвідомчої співпраці.

Головними партнерами Міністерства культури виступають:

- Міністерство фінансів України (видатки на культурну сферу);
- Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України (програми розвитку);
- Міністерство закордонних справ України (міжнародні зв'язки);
- Міністерство освіти і науки України (естетичне виховання, наукові дослідження);
- Міністерство юстиції України (законодавство про культуру);
- Міністерство праці і соціального забезпечення України (соціальний захист);
- Державний комітет інформаційної політики та телерадіомовлення України (ЗМІ та книговидавництво);
- Державний комітет України у справах національностей та міграції (культура національних меншин);
- Державний комітет України з будівництва та архітектури (культурно-історичні пам'ятки та заповідники);
- Державний комітет України у справах сім'ї та молоді (культурні програми);
- Державна туристична адміністрація України (культурний туризм).

Чимало культурних програм та заходів національного значення проводяться спільно з обласними, районними та міськими адміністраціями. Після того, як набув чинності Бюджетний кодекс України 2002 р., 686 місцевих бюджетів самостійно будують відносини з державним бюджетом, отримуючи фінансування на програми національного значення.

Одним із головних пріоритетів державної культурної політики України є інтеграція в європейський та світовий контекст. Відповідно, Україна брала участь у Міжурядовій конференції з питань культурної політики і розвитку, організованій ЮНЕСКО у Стокгольмі, Швеція, 1998 р., у Міжнародному форумі з питань культурної політики в Оттаві, Канада, 1998 р., Конференції «Діалог цивілізацій» у Вільнюсі 2001 р.

Тільки 2001 р. було підписано сім угод про двостороннє співробітництво, зокрема в галузі культури, з Росією, Литвою, Естонією, Молдовою, Азербайджаном, Білоруссю та Великою Британією.

Багато роблять у галузі міжнародного культурного співробітництва окремі особи та недержавні організації за підтримки вітчизняних та міжнародних фондів і організацій, таких як Міжнародний фонд «Відродження», Британська Рада в Україні, Швейцарська культурна програма в Україні, Гете-Інститут у Києві, Шведський Інститут.

У 2002/2003 рр. Міністерство культури і мистецтв України, Міністерство закордонних справ України, Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності та незалежний Інформаційно-аналітичний центр «Демократія через культуру» долучилися до культурних програм Ради Європи.

2.3 Міжвідомча та міжурядова співпраця

2.4 Міжнародна співпраця в галузі культури

3. Загальні цілі та принципи культурної політики

3.1 Головні елементи існуючої моделі національної культурної політики

Існуючу культурну політику визначають такі основні документи: Конституція України (1996 р.), «Основи законодавства про культуру України» (1992 р. з наступними змінами), постанова Кабінету Міністрів України «Про концептуальні напрями діяльності органів виконавчої влади щодо розвитку культури» (1997 р.), Закон України «Про місцеве самоврядування» (1997), Бюджетний кодекс України (децентралізоване фінансування).

Конституція встановлює, що:

- Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин в Україні.

- Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

- Культурна спадщина охороняється законом.

Закон «Про місцеве самоврядування» визначає відповідальність органів місцевого самоврядування в галузі культури, зокрема:

- управління закладами культури, які належать територіальним громадам або передані їм,
- створення умов для розвитку культури;
- сприяння відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел;

- сприяння роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, асоціацій, інших громадських та неприбуткових організацій, які діють у сфері культури.

Відповідно до Бюджетного кодексу, базові культурні послуги надаються та фінансуються місцевими бюджетами, зокрема: бібліотеки, будинки та палаци культури, клуби, музеї, театри, виставки тощо. Це означає, що органам місцевого самоврядування надається право формувати свою власну культурну політику. Проте ця нова модель децентралізації в галузі культури залишається неефективною, а задекларовані урядом цілі не виконуються внаслідок цілої низки негативних факторів (див. також розділ 3.3). До них належать, зокрема:

- відсутність єдиної загальної культурної політики, що узгоджувала б цілі та прагнення окремих регіонів та міст;

- невідповідність фінансових ресурсів і брак альтернативних джерел фінансування культури;

- відсутність недержавних («на відстані витягнутої руки») інституцій чи громадських органів, відповідальних за розподіл на коштів на культуру;

- слабкість недержавних та комерційних організацій у галузі культури, щоб справляти вплив на процес ухвалення політичних рішень.

3.2 Національне визначення культури

Національного визначення культури, офіційно затвердженого законом, не існує.

Разом з тим в «Основах законодавства України про культуру» пропонується таке визначення культурних цінностей: «До культурних цінностей належать об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення».

Таке саме визначення наводиться і в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999).

3.3 Цілі культурної політики

В «Основах законодавства України про культуру» визначені такі цілі культурної політики:

- реалізація прав громадян на доступ до культурних цінностей;
- свобода творчості, забезпечення умов для творчого розвитку особистості, естетичного виховання дітей та юнацтва;

- відродження і розвиток культури української нації та культур національних меншин, які проживають на території України;

- створення умов для здійснення професійної творчої діяльності;

- збереження, відтворення та охорона культурно-історичного середовища;

- забезпечення умов розвитку культурного розмаїття;

- створення сприятливих умов для розвитку недержавних і неприбуткових організацій у галузі культури;

- підтримка вітчизняного виробника культурних продуктів;

- популяризація української культури в світі.

Хоч названі цілі й суголосні пріоритетам культурної політики Ради Європи, належному досягненню їх перешкоджають економічні та політичні чинники (див. розділ 3.1).

4. Поточні проблеми формування та обговорення культурної політики

Культурну політику останніх п'яти років визначали значною мірою фінансові та адміністративні реформи, що відбувалися в країні. Головною метою цієї політики була децентралізація державної влади в галузі культури.

Політичні зусилля в галузі культури були зосереджені на розв'язанні таких практичних завдань:

- розробка і запровадження нової моделі фінансування культури з бюджетів різних рівнів;
- передача основних повноважень у галузі культури органам місцевого самоврядування як частина політики демонополізації державної системи управління в галузі культури;
- приватизація державних культурних установ;
- створення сприятливих умов для розвитку культурних індустрій (книговидання, кінематографа).

До пріоритетів культурної політики цього періоду слід віднести:

- Збереження культурно-історичної спадщини. 2000 року був ухвалений Закон України «Про охорону культурної спадщини» (див. розділ 4.2.9).
- Збереження існуючої мережі культурних установ шляхом державної підтримки.
- Підтримка народного та аматорського мистецтва, особливо в регіонах шляхом проведення фестивалів та всеукраїнських оглядів мистецтва.
- Підтримка культурного розмаїття і культур національних меншин. У 2001 році створено Відділ культури етносів та Відділ української діаспори в Міністерстві культури і мистецтв України, а також Державний комітет України у справах національностей і міграції.

Парламентські слухання «Українська культура: стан та перспективи розвитку», що відбулися в грудні 2002 року, вказали на необхідність розробки концепції культурної політики на період до 2010 р. Були визначені такі пріоритетні напрямки дії:

- приділення уваги культурі як невід'ємної частини соціально-економічного розвитку;
- багатоканальне фінансування культурної діяльності і розробка фінансових та податкових механізмів стимулювання розвитку культурних індустрій;
- запровадження програмно-цільового методу фінансування культури;
- розробка середньо- і довгострокових програм у галузі культури;
- узгодження визначення поняття культури як основи культурної політики;
- розробка і ухвалення нового базового закону про культуру;
- збалансування культурного розвитку з економічним ростом;
- запровадження нових принципів фінансування і контролю (принцип «на відстані витягнутої руки», громадський моніторинг);
- зміцнення позицій регіонів, «третього сектора» і комерційних організацій у процесі прийняття політичних рішень у галузі культури;
- розвиток міжнародного співробітництва.

У лютому 2003 року при Комітеті Верховної Ради України з питань культури і духовності була створена Громадська рада з питань культури і духовності, до складу якої ввійшли представники державних, недержавних і приватних організацій у галузі культури, асоціацій, творчих спілок, культурних центрів і фондів, а також незалежні митці та експерти. У квітні 2003 року на Колегії Міністерства культури і мистецтв України, проведеній спільно з представниками недержавних організацій і приватного сектора, були обговорені шляхи ефективного співпраці.

4.2.1 Положення про культурні меншини

Україна — поліетнічна країна, що має довгі традиції мирного міжетнічного співіснування. До найчисельніших груп національних меншин в Україні належать: росіяни (8334,1 тис. осіб), білоруси (275,8), молдавани (258,6), кримські татари (248,2), болгары (204,6), угорці (156,6), румуни (151), поляки (144,1), євреї (103,6), вірмени (99,9), греки (91,5), татари (73,3), цигани (47,6), азербайджанці (45,2), грузини (34,2) та інші.

Відразу по проголошенні Незалежності в серпні 1991 р. Верховна Рада України засудила злочини радянського режиму проти народів і проголосила визнання міжнародних норм закону у цій галузі у «Зверненні до громадян України всіх національностей».

У листопаді 1991 року Верховна Рада України ухвалила «Декларацію прав національностей України», гарантувавши право національним меншинам, що проживають в Україні,

4.1 Пріоритети культурної політики останніх п'яти років

4.2 Актуальні політичні проблеми і питання

на розвиток відповідної мови і культури. Того самого року національні меншини України проголосували за незалежність Української держави у всеукраїнському референдумі.

Стаття 11 Конституції України встановлює: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України».

Права національних меншин представлені також у:

- «Основах законодавства України про культуру» (1992);
- Законі України «Про видавничу справу» (1997);
- Законі України «Про телебачення і радіомовлення» (1993);
- Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (1997);
- Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997).

Серед інших офіційних документів, що забезпечують політичні інструменти в цій галузі, слід назвати:

- Указ Президента України від 21 вересня 2001 р. «Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств»
- та дві постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Програми адаптації та інтеграції в українське суспільство депортованих кримських татар, а також осіб інших національностей, відродження і розвитку їх культури та освіти» (від 10 січня 2002 р.) і «Про затвердження Програми сприяння соціальному становленню та адаптації кримськотатарської молоді на 2002–2005 рр.» (від 25 січня 2002 р.).

На 2002 р. в Україні створено й активно діють 785 національно-культурних товариств (проти 431 у 2001 р.). Більшість із них входять до складу таких парасолькових організацій, як Рада Асоціацій національно-культурних об'єднань України та Форум національних меншин України.

Згідно з даними Державного комітету інформаційної політики та телерадіомовлення України, на лютий 2002 р. в Україні було зареєстровано 169 періодичних видань національних меншин. Їхніми засновниками і видавцями є переважно органи місцевої влади, національно-культурні товариства і/або приватні особи. Серед одномовних видань, що виходять для культурних і просвітницьких потреб етнічних груп населення, що компактно проживають у певному регіоні, можна назвати «Polasy Donbasu» (газета Товариства Польської культури Донбасу), «Яньы Дюнья» (газета кримськотатарською мовою, що видається в Автономній Республіці Крим), «Слов'янське сонечко» (газета для болгаромовного населення на Запоріжжі), «Зориле Буковиней» (газета в Чернівецькій області для задоволення потреб румунського населення) і «Карпаті Ігаз Со» (газета для угорської етнічної групи на Закарпатті).

В усіх регіонах України щороку проводяться відзначення національно-культурних свят та фестивалі національних культур. Не тільки в Україні, а й за її межами добре відомі такі фестивалі, як «Сім культур» у місті Кам'янці-Подільському, «Дружба» у Миколаївській області, «Кореяда» в місті Сімферополі, «Мелодії солоних озер» і Міжнародне свято циганського мистецтва в Закарпатській області. Ці та багато інших фестивалів і культурних свят, що проводяться, як правило, за підтримки державного і місцевих бюджетів, стали своєрідними брендами певних територій, роблячи важливий внесок у дискурс про національну ідентичність.

4.2.2 Гендерна рівність і культурна політика

Рівні права жінкам і чоловікам гарантовані Конституцією України (ст. 24) та низкою інших законів, зокрема Законом України «Про зайнятість населення» (де особливу увагу приділено захисту самотніх матерів та матерів з дітьми до шести років), Законом України «Про відпустки» та «Основами законодавства України про охорону здоров'я».

Не існує спеціальних програм професійної підтримки жінок на ринку праці в галузі культури. Разом з тим жінки традиційно складають більшість працівників культури, особливо в структурах управління, бібліотеках, музеях і архівах. Через недостатнє фінансування культури праця в культурному секторі не вважається престижною та привабливою. Поряд із тим новий ринок культурних індустрій не орієнтується на якісь встановлені квоти, і в окремих секторах, скажімо, в секторі новітніх технологій, домінує чоловіча стать. Квоти щодо зайнятості відсутні не тільки в галузі культури, а й в інших сферах соціально, політичної та економічної діяльності. Скажімо, хоч жінки й складають 54% населення України, частка їхнього представництва у Верховній Раді становить лише 9%.

4.2.3 Мовні проблеми і мовна політика

Згідно з Конституцією України (ст. 10), державною мовою в Україні є українська мова. Ця конституційна стаття гарантує вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Головним законодавчим документом, що регулює мовну політику в Україні, залишається «Закон про мови в Українській РСР», ухвалений 1989 р. «Основи законодавства України про культуру» та інші закони в культурній та освітній сфері (скажімо, закони про освіту, інформацію, телебачення і радіомовлення, рекламу тощо) спираються на положення існуючого закону про мови.

Згідно з даними всеукраїнського перепису населення 2001 р., 67,5% українців вважають українську мову рідною, 29,6% називають рідною російську мову. Результати окремих опитувань щодо мови повсякденного користування показують дещо іншу картину: понад 55% населення України розмовляють російською і тільки трохи понад 40% — українською. Ратифікація Верховною Радою України 15 травня 2003 року «Європейської Хартії про регіональні мови та мови національних меншин» відновила суперечки про мовну політику та висвітила необхідність у новому базовому законі про мову.

Закон України «Про освіту» гарантує батькам та їхнім дітям право вибору мови навчання. У 2001/2002 навчальному році в Україні функціонувало 21216 загальноосвітніх навчальних закладів. Серед них з українською мовою навчання — 16757 шкіл, російською — 1935, румунською — 98, угорською — 68, кримськотатарською — 11, молдовською — 9, польською — 3. Мережа освітніх закладів формується, виходячи зі складу населення певної місцевості.

З 169 періодичних видань національних меншин, зареєстрованих в Україні на лютий 2002 р., 46 друкуються мовою окремої національної меншини: російською, польською, кримськотатарською, болгарською, румунською, білоруською, німецькою чи тюркською (див. розділ 4.2.1). 123 видання — двомовні чи тримовні, скажімо, російська і кримськотатарська мови, українська і угорська, українська і російська тощо.

Державні телевізійні та радіоканали готують спеціальні програми мовами національних меншин (російською, кримськотатарською, німецькою, грецькою, болгарською, вірменською, угорською, румунською) (див. розділ 5.2.1, таблицю 1).

З другого боку, однак, державна мовна політика відносно державної мови не забезпечує створення належних програм чи заходів, що сприяли б поширенню української мови — існуючі програми, як правило, застарілі й консервативні.

4.2.4 Зв'язок між ЗМІ та культурою

Згідно з даними Державного комітету інформаційної політики та телерадіомовлення України, на січень 2003 року в Україні було зареєстровано 17014 періодичних видань, зокрема 7194 друкованих видань національного, регіонального і/або міжнародного поширення і 9820 видань місцевого поширення. Більшість національних і місцевих видань приватні (їхніми засновниками/власниками є юридичні або фізичні особи). Із загального числа друкованих видань (переважно газет і журналів) 252 видання загальнонаціонального рівня є літературно-мистецькими і 47 видань місцевого рівня — культурно-освітніми. Міністерство культури і мистецтв України має свій газетно-журнальний видавничий комплекс і випускає два журнали («Пам'ятки України» та «Український світ»). Незважаючи на високу кількість друкованих видань, їхні накладі недостатні (понад 4 мільйони примірників) для населення України (близько 48 млн осіб). Кількість примірників друкованих видань у розрахунку на душу населення в Україні на 40% менша за кількість, рекомендовану ЮНЕСКО для країн, що розвиваються.

До 791 теле- і радіостанцій, зареєстрованих в Україні, входять 28 державних компаній, 250 підприємств комунальної власності і 513 комерційних організацій. Загальний ефірний час телебачення і радіомовлення складає 8366 годин на день.

В Україні не існує спеціальних механізмів чи державних програм для поширення питань культури через ЗМІ чи заохочення до створення культурних програм. Щодо ідеї створення окремого телеканалу «Культура» вже кілька років сперечаються два міністерства — Міністерство культури і мистецтв і Державний комітет інформаційної політики та телерадіомовлення України. Громадські ініціативи в цьому плані часом виявляються більш успішними — завдяки ним було створено низку електронних ЗМІ, присвячених питанням і новинам культури: кілька Інтернет-порталів з питань мистецтва і культури, сайт «Культура» на порталі незалежного інформаційного агентства УНІАН тощо.

4.2.5 Культурні індустрії: програми розвитку і партнерство

Сектор культурних індустрій почав розвиватися в Україні недавно, глибокі дослідження та визначення поки відсутні. Комерційні компанії, що пропонують культурні продукти

і послуги (видавництва, ЗМІ, виробники аудіо-відеокaset і дисків, кіновиробники) працюють, як правило, незалежно від державної політики в галузі культури і не мають державної підтримки. Партнерські зв'язки з Міністерством культури і мистецтв України, іншими державними відомствами та місцевою владою виглядають радше спорадичними й обмежуються фестивалями, культурними подіями чи одноразовими акціями. Державна програма підтримки книговидавання (на основі конкурсної участі будь-якого видавництва, незалежно від форми власності), яку здійснює Державний комітет інформаційної політики та телерадіомовлення України, неефективна через хронічне недофінансування і непрозорість прийняття рішень. 2003 року Міжнародний фонд «Відродження» і Міністерство культури і мистецтв України заснували премію «Старт» для відзначення митців і продюсерів віком до 35 років за досягнення в галузі культури. Уряд розробив програму розвитку культурного туризму.

4.2.6 Політика зайнятості в культурному секторі

На 1 січня 2002 року в державному секторі культури працювало 150000 осіб, з них 139000 — в установах культури, 27000 — в установах мистецтва, 5700 — в галузі кінематографа, 8000 — в системі державних архівів, 4400 — в інших інституціях. Дані про показники зайнятості в приватному секторі культурних індустрій наразі відсутні.

Серед головних проблем, пов'язаних із зайнятістю в секторі культури, можна назвати: збільшення зарплати працівників культури (найнижчої серед інших галузей державного сектора); створення навчальних програм з розвитку навичок сучасного менеджменту культури; підвищення престижу праці у сфері культури.

4.2.7 Нові технології і культурна політика

Протягом 2002 року Міністерство культури і мистецтв України приділило велику увагу запровадженню сучасних технологій у традиційні культурні установи, щоб вони могли задовольняти вимоги, які висуває нове інформаційне суспільство. Помітних зрушень було досягнуто в бібліотечній сфері. Скажімо, спільно з міжнародними фондами та посольствами іноземних країн Міністерство культури і мистецтв України реалізувало програму створення електронної мережі місцевих бібліотек. Сьогодні понад 90% головних регіональних бібліотек приєднані до мережі Інтернет, понад половину всіх університетських бібліотек у містах мають власні веб-сайти. Електронні бібліотечні каталоги містять понад 2 млн найменувань. Схожу програму розроблено для модернізації музейної галузі.

Унаслідок обмежених фінансових ресурсів не існує спеціальних державних програм підтримки митців, що працюють з новими технологіями. Інновації в галузі нових технологій зазвичай пов'язані з недержавними ресурсами.

4.2.8 Мистецька освіта: програми і моделі

Початкову мистецьку освіту можна здобути в 1485 спеціалізованих початкових мистецьких навчальних закладах, які фінансуються за рахунок місцевих бюджетів і надходжень від плати за навчання. Середню і спеціальну мистецьку освіту надають 6 державних спеціалізованих художніх шкіл, 2 державні професійні училища і 59 коледжів, училищ мистецтв і культури, заснованих на комунальній власності. 10 вищих навчальних закладів, зокрема Київська національна музична академія ім. П. І. Чайковського, дві Державні консерваторії, Київський державний інститут театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого, Харківський державний інститут мистецтв ім. І.П. Котляревського, Київський національний університет культури та ін., мають аспірантури, а три з них — докторантури.

Головні проблеми мистецької освіти:

- Брак технічного обладнання в школах.
- Недостатність фінансових і матеріальних ресурсів.
- Застарілі програми.

Складалася традиція активної співпраці українських митців, зокрема письменників із середніми та вищими мистецькими навчальними закладами. Скажімо, саме письменники ведуть спеціальний курс історії та теорії літератури в Національному університеті ім. Т. Г. Шевченка в Києві.

Нові технологічні можливості бібліотек почали активно використовуватися, особливо в регіонах, під час спеціальних уроків у бібліотеках, з одного боку, для розвитку в учнів навичок володіння комп'ютером, а, з другого — для постійного оновлення інформації.

Культурна та мистецька освіта, вочевидь, має стати однією з головних цілей майбутньої державної культурної політики.

Навчальний курс підвищення кваліфікації в Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв не відрізняється новаторством й не відповідає новітнім вимогам сучасного суспільства.

Від 2002 року діє Незалежна літня школа арт-менеджменту, організована Інформаційно-аналітичним центром «Демократія через культуру» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», Британської Ради в Україні, інших міжнародних організацій, за сприяння Міністерства культури і мистецтв України та Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності. Програма Літньої школи спрямована на те, щоб полегшити доступ керівникам культурної галузі, представникам недержавних організацій у галузі культури та арт-менеджерам до міжнародної практики, ознайомити зі світовими тенденціями та сучасними підходами у царині менеджменту культурної галузі, а також розвинути навички економічного менеджменту.

4.2.9 Проблеми культурної спадщини і політика

Охорона і збереження культурної спадщини є одним із головних пріоритетів державної політики України в галузі культури. Міністерство культури і мистецтв України спільно з іншими міністерствами і відомствами розробило програму складання списку пам'яток, історичних місць і об'єктів, що не підлягають приватизації, а також вироблення загальної схеми створення культурної мапи території України. Розподіл завдань і обов'язків між трьома виконавчими органами — Міністерством культури і мистецтв України, Державним комітетом України з будівництва та архітектури і Державним комітетом України з питань земельних ресурсів — викликав суперечки й спричинився в окремих випадках до неузгоджених рішень.

Значна увага приділяється питанням повернення культурних цінностей, вивезених свого часу з України. Міністерство культури і мистецтв України та Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності докладають значних зусиль, щоб запобігти руйнуванню культурних та історичних пам'яток, і подоланню такого явища, як так звана «чорна археологія», інакше пограбування історичних цінностей.

В областях та містах створюються громадські комітети для організації громадських обговорень питань територіального планування, але поки що їхній вплив дуже слабкий. Хоч саме втручання громадськості зупинило будівельні роботи, що загрожували завдати шкоди всесвітньо відомому Собору Св. Софії в Києві.

Головними цілями культурної політики в частині збереження культурної спадщини є залучення більших коштів на проблеми охорони та розвитку культурного туризму як новий підхід до ефективного використання історичних пам'яток.

4.2.10 Інші важливі питання і дебати

Наразі інформація відсутня.

5. Основні законодавчі положення у сфері культури

Законодавче поле в галузі культури в Україні складається з:

- численних законів та нормативно-правових актів, ухвалених Верховною Радою України;
- постанов Кабінету Міністрів України;
- Указів Президента України, постанов, рішень та інструкцій відповідних міністерств і відомств;
- рішень органів місцевого самоврядування.

Верховною Радою України ухвалено понад 300 законів, що прямо чи непрямо стосуються сфери культури. Головними документами, на яких будується законодавчий інструментарій культурної політики в Україні, є Конституція України та «Основи законодавства України про культуру». Оскільки культурний сектор в Україні перебуває в процесі постійних змін, перегляду і реформування, це вимагає значної кількості нових законів та постанов. Відтак, законодавство в галузі культури вимагає постійного вдосконалення та змін.

За значного корпусу законів вплив правового поля в галузі культури на культурний розвиток досить обмежений. Це пояснюється тим, що багато законів носять суто декларативний характер і не виконуються. А отже, вони неефективні і постійно порушуються. Недоліком існуючого законодавства є неузгодженість його з основними законодавчими засадами, що регулюють інші сфери суспільно-економічного життя. Невиконання встановлених

5.1 Огляд законодавства в галузі культурної політики

норм і положень законодавства про культуру стало вже хронічним. Брак відповідальності за дотримання встановлених законом зобов'язань держави дедалі поглиблює загальний кризовий стан культурного сектора. В деяких галузях культурно сектора, зокрема в галузі культурних індустрій, законодавча база взагалі відсутня.

Законодавче поле в галузі культури складають такі закони:

■ **«Основи законодавства України про культуру»** (1992 р., зі змінами та доповненнями) — визначають правові, економічні, соціальні, організаційні засади розвитку культури в Україні.

■ **Закон України «Про національні меншини в Україні»** (1992 р.) — гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення.

■ **Закон України «Про інформацію»** (1992 р., зі змінами та доповненнями) — закріплює право громадян України на інформацію, закладає правові основи інформаційної діяльності.

■ **Закон України «Про телебачення і радіомовлення»** (1993 р., зі змінами та доповненнями) — регулює діяльність телерадіоорганізацій на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування.

■ **Закон України «Про авторське право і суміжні права»** (1994 р., зі змінами та доповненнями) — охороняє особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників.

■ **Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»** (1995 р., зі змінами та доповненнями) — визначає статус бібліотек, правові та організаційні засади діяльності бібліотек і бібліотечної справи в Україні.

■ **Закон України «Про музеї та музейну справу»** (1995 р., зі змінами та доповненнями) — регулює суспільні відносини в галузі музейної справи.

■ **Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»** (1994 р., зі змінами та доповненнями) — регулює відносини, пов'язані із формуванням, обліком, зберіганням і використанням Національного архівного фонду, та інші основні питання архівної справи.

■ **Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»** (1997 р., зі змінами та доповненнями) — визначає правові, економічні, організаційні засади державної підтримки засобів масової інформації та соціального захисту журналістів.

■ **Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»** (1997 р., зі змінами та доповненнями) — визначає правовий статус професійних творчих працівників, встановлює правові, соціальні, економічні та організаційні засади діяльності творчих спілок у галузі культури та мистецтва.

■ **Закон України «Про кінематографію»** (1998 р., зі змінами та доповненнями) — визначає правові основи діяльності в галузі кінематографії та регулює суспільні відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням і демонструванням фільмів.

■ **Закон України «Про охорону культурної спадщини»** (2000 р., зі змінами та доповненнями) — регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини.

■ **Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»** (1999 р.) — спрямований на охорону національної культурної спадщини та розвиток міжнародного співробітництва України у сфері культури.

■ **Закон України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм»** (2000 р.) — спрямовано на розвиток законодавства України про авторське право та суміжні права, виконання міжнародних зобов'язань України.

5.2 Законодавчі схеми підтримки митців

Стаття 19 «Основ законодавства України про культуру» визначає професійного творчого працівника в галузі культури як «особу, творча діяльність якої становить її основне заняття і є головним джерелом її доходів».

Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (1997) регулює відносини між творчими спілками та державою, передбачає субсидії на підтримку цих організацій і гарантує їхню участь у розробці культурних програм і прийнятті політичних рішень.

Бюджетний кодекс України (стаття 87) визначає бюджетну підтримку творчим спілкам чи асоціаціям національного значення. В Україні зареєстровано 11 таких творчих спілок.

5.2.1 Соціальний захист/трудові стосунки

Члени творчих спілок (письменники, художники, архітектори, композитори, театральні діячі) мають право на підвищену пенсію. Вони можуть також, згідно із законодавством,

одержувати додаткову площу під художні студії на пільгових умовах. Творчі спілки також оплачують надання медичних послуг своїм членам. Водночас не існує державної програми підтримки (в плані охорони здоров'я чи оподаткування) незалежних митців.

5.2.2 Податкові заходи

Згідно останніх за часом постанов Кабінету Міністрів України (2003), видавництва не сплачують податки з гонорарів, що їх вони виплачують авторам і перекладачам.

Не існує спеціальних податкових канікул чи якихось інших пільгових механізмів для митців.

Перший крок на підтримку і розвиток культурних індустрій був зроблений 2003 року, коли парламент ухвалив Закон України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні». Згідно з цим законом, що мав набути чинності 1 січня 2004 року, українські книговидавці отримували розширені податкові пільги до 2008 року. Закон наводить перелік цільових видів діяльності і встановлює, як використовувати одержані кошти для відновлення і розвитку книговидавничої справи. Законом про бюджет на 2004 рік запровадження вищевказаного закону відкладено, однак, до січня 2005 року.

5.3 Культурні індустрії

5.3.1 Телевізійні квоти

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» регулює діяльність телевізійних компаній в Україні. Національна рада з питань телебачення і радіомовлення є позавідомчим органом для всіх телекомпаній, незалежно від форми власності. Рада діє як регулятивний орган, надаючи ліцензії телекомпаніям.

Окремий закон «Про Національну раду з питань телебачення і радіомовлення», ухвалений 1977 року, встановлює загальну квоту на зміст радіомовлення: частка української продукції має складати не менше 50% усіх програм. Існують також мовна квота та квота на тривалість реклами (не більше 20 хвилин для блоку реклами).

Урядова постанова «Положення про національний екранний час та його використання суб'єктами кінематографії та телебачення», на основі статті 22 Закону України «Про кінематографію», встановлює «квоту демонстрування національних фільмів, яка становить не менш як 30 відсотків національного екранного часу». Теоретично ця квота є обов'язковою для всіх демонстраторів фільмів у кіно-, відеомережі та на каналах мовлення телебачення України. Але в дійсності поки що не вистачає національної продукції, щоб заповнити належний екранний час.

5.3.2 Мовне законодавство

Регіональні державні телекомпанії мають квоти програм на мовах національних меншин, які проживають на тих територіях. Це визначено положенням у законодавстві про національні меншини.

Наведена нижче таблиця показує обсяг теле- і радіопередач мовами національних меншин (у годинах) за період 2000–2001 рр.

Таблиця 1: Обсяг теле- і радіопередач мовами національних меншин

	Телебачення (у годинах)		Радіомовлення (у годинах)	
	2000	2001	2000	2001
Державна телерадіокомпанія «Крим»				
Кримськотатарська мова	223.4	261	263	209
Російська мова	365	365	364	365
Болгарська мова	104	104	52	52
Грецька мова	104	104	52	52
Німецька мова	104	104	52	52
Вірменська мова	104	104	52	52
Одеська державна телерадіокомпанія				
Молдовська мова	39	36	69.7	36
Болгарська мова	36	36	39	64
Гагаузька мова	6	6	39	39

(продовження таблиці 1)

	Телебачення (у годинах)		Радіомовлення (у годинах)	
	2000	2001	2000	2001
Чернівецька обласна телерадіокомпанія				
Румунська мова	92	90	212.2	136
Єврейська мова	—	4	—	4
Закарпатська обласна державна телерадіокомпанія				
Румунська мова	48	64	104	105
Угорська мова	48	73	253.4	263
Словацька мова	24	23	20	20
Німецька мова	18	8	—	—
Циганська мова	—	12	—	10

Джерело: Державний комітет інформаційної політики та телерадіомовлення України

5.3.3 Законодавство про розвиток кіно

Закон України «Про кінематографію» регулює все кіновиробництво, незалежно від юридичного статусу та форми власності окремої кіностудії.

В Україні діють 5 державних кіностудій. На основі закону «Про приватизацію державного майна» (1992 р.) більшість кінотеатрів на сьогодні приватизовані чи перебувають у комунальній власності. В Україні налічується 532 кінотеатри та 5108 кіноустановок у сільській місцевості.

Указ Президента України «Основні напрями розвитку кінематографії в Україні на період до 2005 року» спрямований на підтримку розвитку регіональних програм удосконалення послуг кінотеатрів.

2002 року Кабінет Міністрів України ухвалив «Державну програму розвитку кінематографії в Україні на період до 2005 року».

5.4 Поправки до авторського права

Закон України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» (2000 р.) та низка урядових постанов у 2001-2002 рр. мали на меті запобігти піратству і заохотити розвиток вітчизняного виробництва фонограм. Водночас якісь ефективні механізми стимулювання та підтримки національного виробника на аудіо та відео ринку досі не розроблені.

5.4.1. Система авторського права

Закон України «Про авторське право і суміжні права» був ухвалений 1994 року. 1995 року Україна приєдналася до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. 2001 року у закон про авторське право були внесені всі необхідні зміни. 2002 року Верховна Рада України ратифікувала угоду про приєднання до Міжнародної (Римської) конвенції «Про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення». Приєднання до Угоди СОТ ТРІПС вимагає подальшої гармонізації положень національного законодавства у сфері охорони авторського права з європейськими та міжнародними нормами.

5.4.2 Збір за порожні касети

Наразі інформація відсутня.

5.4.3 Право публічного користування

Наразі інформація відсутня.

5.5 Культурна спадщина і майно

1999 року було внесено зміни та доповнення до Закону України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.), що визначає політику відносно державних колекцій предметів, які мають культурну цінність. У 2000 році ухвалено Положення про Музейний фонд України та Перелік музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ, організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України. Ці та інші нормативні документи лягли в основу Програми розвитку музейної справи на період до 2005 року, ухваленої Кабінетом Міністрів України в 2002 році.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2002 р.) ввібрав у себе принципові положення щодо культурної спадщини таких законів, як «Про приватизацію державного

майна» (1992 р.), «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.), «Про передачу об'єктів права державної власності та комунальної власності» (1998 р.) та ін. 2002 року Кабінет Міністрів України затвердив Методику грошової оцінки пам'яток. На виконання постанови Кабінету Міністрів України (2002 р.) створено Державну службу охорони культурної спадщини та її підрозділи в містах. В обласних бюджетах на 2003 рік було передбачено збільшення фінансування на охорону культурної спадщини.

1999 року у відповідності з міжнародними конвенціями був прийнятий Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». На основі цього закону при Міністерстві культури і мистецтв України було створено Державну службу контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України.

Згідно із Законом України «Про благодійництво і благодійні організації», що набув чинності 1997 року, звільняються від оподаткування кошти, передані до державного бюджету, місцевих бюджетів чи неприбуткових організацій або фондів на благодійні цілі, але не більше 4% від суми доходу, що підлягає оподаткуванню. В умовах тіньової економіки (частка якої, за оцінками незалежних експертів, сягає 50%) такий захід, не підкріплений іншими політичними чи соціальними інструментами, виявляється неефективним. Ведеться робота з випрацювання нового проекту закону про благодійництво та спонсорство.

5.6 Законодавчі стимули фінансування культури приватним сектором

6. Фінансування культури

Відповідно до «Основ законодавства України про культуру» від 1992 року, держава гарантує фінансування розвитку культури в країні у розмірі не менше 8 відсотків від національного доходу. Цей показник враховує як ресурси державних публічних фінансів, так і ресурси приватного сектора економіки. Однак реальне економічне становище не дозволило жодного разу виконати цю норму.

У 2002 році державні видатки на фінансування розвитку культури, мистецтва і ЗМІ становили 0,48 % ВВП, а за період з моменту прийняття законодавчої норми ця частка не тільки не зросла, а й значно скоротилася. Протягом 1995-2003 років в Україні зберігається тенденція постійного скорочення обсягів бюджетного фінансування культури в структурі видатків зведеного і державного бюджетів. Сучасний підхід до розподілу державних ресурсів веде до погіршення умов функціонування бюджетних установ культури і мистецтва і продовжує практику формування бюджетних коштів на культуру і мистецтво за залишковим принципом, а бюджетна політика в цій галузі формується без урахування пріоритетів часу, оцінки результатів та визначення довготермінових цілей.

Окрім того, характерною особливістю української практики фінансування видатків на культуру і мистецтво є те, що поліпшення загального економічного становища в державі не призводить до збільшення участі держави у фінансуванні культури і мистецтва. Статистичні дані свідчать про те, що культура не є пріоритетом бюджетної політики.

6.1 Стислий огляд

Таблиця 2. Динаміка видатків на культуру і мистецтво

Рік	Частка державних видатків на культуру, мистецтво і ЗМІ (%)		
	ВВП	Зведений бюджет	Державний бюджет
1995	0.77	1.73	0.95
1996	0.63	1.50	0.74
1997	0.64	1.74	1.13
1998	0.52	1.70	1.10
1999	0.44	1.65	0.90
2000	0.50	1.76	0.93
2001	0.53	1.96	0.89
2002	0.48	1.77	0.95

Джерело: Державне казначейство України, ІАЦ «Демократія через культуру»

У порівнянні з іншими країнами Європи бюджетні видатки на культуру і мистецтво в розрахунку на одного мешканця є неспівставно меншими. У таблиці 3 наведено видатки на душу населення в розрізі видів бюджетів за фактичними показниками виконання бюджетів у 2002 році. Так, у цілому з бюджетів усіх рівнів профінансовано видатки на культуру в обсязі лише 21,60 грн. у розрахунку на одного мешканця, що в еквіваленті складає 3,90 євро.

6.2 Видатки на культуру в розрахунку на душу населення

Таблиця 3. Видатки на культуру, мистецтво і ЗМІ у розрахунку на одного мешканця у 2002 році

За видами бюджетів	На душу населення	
	у гривнях	у євро*
Державний бюджет	6.8	1.2
Обласні бюджети	5.3	0.9
Міські та районні бюджети	9.5	1.7
Всього зведений бюджет	21.6	3.9

* за курсом на 01.06.2003

Джерело: Державне казначейство України, ІАЦ «Демократія через культуру»

З прийняттям Бюджетного кодексу в Україні (2002 рік) розпочався процес запровадження нової системи фінансування видатків на культуру. Зокрема, згідно з новою методикою, визначення обсягу видатків на культуру в місцевих бюджетах засновується на принципах чіткого закріплення видаткових повноважень між видами бюджетів і рівнями адміністративної системи. Загальний обсяг делегованих видаткових повноважень у галузі культури визначається з розрахунку єдиного фінансового нормативу видатків на одного мешканця. Для обрахунку величини безумовних трансфертів між державним бюджетом і місцевими бюджетами Міністерство фінансів України встановлює оцінку прогнозного обсягу видатків на соціально-культурні послуги, що надаються з місцевих бюджетів, виходячи з наявного бюджетного ресурсу. Однак фінансові нормативи вартості бюджетної послуги на культуру і мистецтво фіксують існуючий низький рівень бюджетної забезпеченості і вкрай низький рівень заробітної плати працівників установ культури і мистецтва. На практиці цих коштів явно недостатньо, і місцеві бюджети вимушені за рахунок перерозподілу власних коштів фінансувати видатки на культуру і мистецтво.

6.3 Державні видатки на культуру за рівнями бюджетів

Мережа закладів культури в Україні, в основному, була створена за радянських часів і майже збережена за період, що відтоді минув, незважаючи на кризу бюджетного фінансування.

Діюча мережа закладів культури і мистецтва, що утримуються за рахунок бюджетних коштів, станом на 1 січня 2002 року налічує 46,5 тисяч одиниць, з яких лише 655 належать до державної власності, а решта 45,8 тисяч перебувають у комунальній власності. Тобто, 98,5 відсотка загальної кількості закладів культури утримується за рахунок місцевих бюджетів. Таким чином, надання основних культурних послуг забезпечується на місцевому рівні.

У структурі видатків зведеного бюджету частка видатків на фінансування культури і мистецтво, що здійснюється з місцевих бюджетів України, становила 2002 р. 60,6%. З державного бюджету фінансується 25,6% видатків на культуру, 13,6% складають видатки, що здійснюються за рахунок компенсаційних надходжень за надання бюджетними установами культури платних послуг.

Таблиця 4. Співвідношення видатків на культуру, мистецтво і ЗМІ у 2002 році між рівнями бюджетів

За видами бюджетів	Фактичні видатки (млн грн)	Частка у всьому видатках (%)
Державний бюджет	273	25.6
Обласні бюджети	238	22.3
Міські та районні бюджети	408	38.3
Платні послуги і спецкошти	148	13.8
Всього зведений бюджет	1066	100

Джерело: Державне казначейство України, ІАЦ «Демократія через культуру»

6.4 Видатки по галузях

Питома вага окремих видів видатків у структурі зведеного бюджету характеризує рівень їх загальнодержавного значення і пріоритетності серед інших видаткових функцій. В Україні скорочення обсягів бюджетного фінансування культури супроводжувалося падінням видатків на культуру і мистецтво у структурі зведеного бюджету до мінімально можливого рівня.

До пріоритетних напрямків фінансування в бюджеті 2001 року належали видатки на державну підтримку засобів масової інформації і державне замовлення теле- і радіопрограм. Частка цих видатків складала 22,2% загального обсягу видатків на культуру і мистецтво. В той час, як видатки на збереження історичної спадщини, утримання музеїв і архівних установ складали лише 6,9% загального обсягу видатків на культуру.

Таблиця 5. Структура видатків на культуру, мистецтво і ЗМІ у 2001 році (зведений бюджет)

Напрямки	Фактичні видатки (млн грн.)	Частка у всього видатках (%)
Музеї і виставки	71.0	6.5
Заповідники	28.0	2.6
Книговидання	10.2	0.9
Бібліотеки	135.1	12.4
Преса	64.9	6.0
Філармонії, музичні колективи і ансамблі та інші заходи та заклади по мистецтву	112.3	10.3
Театри	83.0	7.6
Кінематографія	24.2	2.2
Телебачення і радіомовлення	176.5	16.2
Палаці і будинки культури, клуби та інші заклади клубного типу	173.2	15.9
Школи естетичного виховання дітей	153.7	14.1
Державні архівні установи	4.7	0.4
Інші заходи та заклади в галузі мистецтва і культури	41.6	4.7
Всього	1,088.3	100.0

Джерело: Державне казначейство України, ІАЦ «Демократія через культуру»

7. Культурні інститути та нові партнерські зв'язки

«Основи законодавства України про культуру» (1992 р.) визначають таких головних суб'єктів діяльності у сфері культури: «професійні творчі працівники, професійні творчі колективи, працівники культури, окремі громадяни; державні і приватні заклади, підприємства, організації і установи, що діють у сфері культури; творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, їх підприємства; держава в особі її органів влади та управління».

Серед низки законів, законодавчих змін, урядових постанов та президентських указів останніх років, що вплинули на перерозподіл державної відповідальності у сфері культури, слід особливо виділити: Закон України «Про приватизацію державного майна» (1992 р.), Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.), Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (1997 р.), Закон України «Про благодійництво і благодійні організації» (1997 р.), Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (1997 р.), Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (1999 р.), Бюджетний кодекс України (2002 р.), а також укази Президента України «Про Фонд сприяння розвитку мистецтв України» (1994 р.), «Про національні заклади культури» (1994 р.) і розпорядження «Про сприяння благодійницькій діяльності в Україні» (2000 р.). Головною метою законодавчих зусиль була децентралізація державної відповідальності у сфері культури і делегування базових повноважень і обов'язків місцевим органам влади.

На таблиці 6 показано розподіл повноважень і відповідальності між різними рівнями влади.

Таблиця 6: Розподіл видаткових функцій

За видами бюджетів	Основні видаткові функції
Державний бюджет	Національні та державні заклади і заходи, заповідники, культурно-освітні і театрално-видовищні програми національного значення, міжнародні зв'язки, державні програми розвитку кінематографії, державні програми підтримки телебачення, радіомовлення, преси, книговидання, інформаційних агентств, державна архівна справа.
Обласні бюджети	Державні заклади та державні культурно-освітні і театрално-видовищні програми республіканського (в АРК) і обласного значення.
Районні бюджети та бюджети міст обласного/республіканського (в АРК) значення	Бібліотеки, музеї, виставки, театри, палаці і будинки культури, школи естетичного виховання дітей
Бюджети сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань	Сільські, селищні та міські палаці культури, клуби та бібліотеки

7.1 Перерозподіл державної відповідальності

Новий приватний і недержавний сектори в галузі культури (зокрема, художні галереї, студії дизайну, шоу-бізнес, видавництва, ЗМІ) не мають помітного впливу на державну політику в галузі культури і діють незалежно від неї. Створення Громадської ради з питань культури і духовності при профільному комітеті Верховної Ради України, об'єднання недержавних і комерційних організацій та асоціацій на місцевому і державному рівнях, а також дедалі більше визнання державою важливої ролі, що її можуть відіграти в реформуванні системи культури ці організації, вселяє надію про більш ефективний перерозподіл відповідальності у сфері культури в найближчому майбутньому.

7.2 Статус/роль і розвиток головних культурних інституцій

Культурна установа, що здобула статус «національної», фінансується безпосередньо з державного бюджету і має окремі норми матеріального забезпечення. Протягом 1992–1994 рр. рішення про надання такого статусу було прерогативою Адміністрації Президента України за ухвалення Кабінету Міністрів України. Президентський указ від 1994 року зробив надання такого статусу винятковим правом Президента України.

До найважливіших національних закладів культури належать:

- Національний академічний театр опери та балету імені Т. Г. Шевченка
- Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка
- Національний академічний театр російської драми імені Лесі Українки
- Національна філармонія
- Національний заслужений академічний український народний хор імені Г. Г. Верьовки
- Національний заслужений ансамбль танцю імені Павла Вірського
- Національна заслужена капела бандуристів імені Г.І. Майбороди
- Національна заслужена академічна капела «Думка»
- Національний заслужений академічний симфонічний оркестр
- Національний оркестр народних інструментів
- Національний будинок органної та камерної музики
- Національний ансамбль солістів «Київська камерата»
- Національний цирк
- Львівський державний академічний український драматичний театр імені Марії

Заньковецької

- Державний естрадно-симфонічний оркестр
- Державний духовий оркестр
- Одеський державний філармонічний оркестр
- Державний центр театрального мистецтва імені Леся Курбаса
- Державне підприємство «Цирковий творчий колектив «Зірки України»
- Дирекція пересувних циркових колективів України
- Донецький державний цирк
- Луганський державний цирк
- Дирекція будинку державних художніх колективів (Київ) та ін.

Окрім національних закладів культури, безпосередньо підпорядковані Міністерству культури і мистецтв України такі основні культурні організації:

- Підприємство «Міжнародна агенція «Україна-Арт»
- Всеукраїнський державний центр фестивалів та концертних програм
- Українська кіностудія анімаційних фільмів
- Національна кінематика України
- Українська студія хронікально-документальних фільмів
- Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка
- Одеська кіностудія художніх фільмів
- Національний музей історії України
- Національний художній музей України
- Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.»

1941–1945 рр.»

- Національний музей літератури України
- Державний музей під відкритим небо народної архітектури та побуту «Пирогово»
- Дирекція художніх виставок України
- Національна парламентська бібліотека України
- Державна історична бібліотека України
- Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка
- Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького
- Державна бібліотека України для дітей

- Київське державне хореографічне училище
- Львівський кінотехнікум
- Національна музична академія України ім. П. Чайковського
- Одеська державна консерваторія
- Національна академія мистецтв України
- Київський державний інститут театрального мистецтва ім. І. Карпенка-Карого
- Київський національний університет культури і мистецтв
- Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Останніми роками з'явилося багато спільних ініціатив чи проектів центральних органів влади та органів місцевого самоврядування з різноманітними форумами чи міжнародними фондами, такими як Міжнародний фонд «Відродження», Швейцарська культурна програма в Україні, Британська Рада в Україні тощо. Ці проекти заохочують недержавні організації — часом і приватний сектор — та культурно-національні товариства брати участь в їх реалізації на центральному чи місцевому рівнях. Найвідомішим взірцем подібних ініціатив є щорічний Міжнародний кінофестиваль «Молодість», який підтримують численні партнерські організації. Наприкінці 2002 р. за підтримки різних державних і недержавних організацій та фондів було засновано Всеукраїнський Форум творчої молоді.

7.3 Нові партнерські зв'язки та співпраця

8. Підтримка творчості та участі

Підтримка професійних творчих працівників складається з прямого фінансування і непрямої підтримки шляхом, скажімо, низької орендної плати за приміщення, студії, майстерні тощо. У багатьох обласних та міських бюджетах є спеціальні фонди на підтримку творчої діяльності. Левова частка бюджетних видатків на культуру спрямовується на утримання існуючої мережі культурних закладів, включаючи оплату праці.

Поки що не існує ефективних інструментів вагомої і довготривалої підтримки з боку приватних спонсорів чи організацій «третього сектора».

8.1 Пряма і непряма підтримка митців

8.1.1 Спеціальні програми підтримки митців

Указами Президента України «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні» (1996-го і 1998 рр.) було встановлено 100 довічних державних стипендій видатним діячам культури, які досягли сімдесятирічного віку. Цю кількість стипендій 2001 року збільшено до 200. Втім, це можна назвати радше символічним визнанням досягнень у галузі культури, оскільки розмір стипендії складає лише 340 грн., або близько 57 євро.

До інших важливих програм належать:

- три щорічні гранти Президента України молодим діячам мистецтва, що їх виплачує Міністерство культури і мистецтв України;
- пенсії за вислугу років, що їх отримують члени професійних творчих спілок;
- щорічні державні закупівлі в галузі культури і мистецтва. 2002 року Міністерство культури і мистецтв України на умовах державного замовлення здійснило закупку творів образотворчого, драматичного та музичного мистецтва професійних творчих працівників на загальну суму 560 тис. грн., або 63 тис. євро.

8.1.2 Підтримка творчих асоціацій чи спілок

Згідно із Законом України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», держава підтримує 11 національних творчих спілок у «виконанні ними їхніх статутних завдань». 2002 року на ці цілі було спрямовано 4,341 млн грн., або 720 тис. євро. Бюджетні субсидії творчі спілки використовують на стипендії своїм членам, виплату допомоги у випадку хвороби чи смерті, безкоштовні (чи частково оплачені) путівки у будинки творчості (скажімо, в Ялті, Коктебелі, Одесі чи Ірпені для письменників і перекладачів), організацію творчих зустрічей, виставок, вечірок, культурних програм, а також на утримання будинків творчих спілок та адміністративні витрати.

8.1.3 Гранти чи інші схеми підтримки митців

Національною премією України імені Тараса Шевченка у галузі культури, літератури і мистецтва нагороджують за видатні досягнення у відповідній галузі письменників, митців та творчі колективи. Кандидатів на здобуття Шевченківської премії висувують організації або громадські ініціативи, результати рішень Комітету з Національної премії імені Тараса Шев-

чення оголошують на початку кожного року. Існують також премії в окремих галузях культури, що їх надає Міністерство культури і мистецтв України та творчі спілки. Є також премії, встановлені банками, фондами та приватними особами. Національна спілка письменників України має спеціальну програму підтримки публікації творів молодих талановитих авторів. У 2003–2004 рр. почне діяти преміальна програма «Старт» для відзначення молодих митців (див. розділ 4.2.4). Міністерство культури і мистецтв України присуджує також видатним творчим працівникам та діячам культури звання заслуженого чи народного діяча культури.

8.2 Тенденції та показники участі

Протягом останнього десятиліття кількість публічних бібліотек в Україні скоротилася на 20,4%, з 25,6 тис. у 1990 р. до 20,4 тис. у 2001 р. Таке скорочення особливо відчутне на місцевому рівні, зокрема в сільській місцевості. Серйозні фінансові проблеми не дозволяють підтримувати бібліотечні фонди, поповнюючи їх новими виданнями. Звичайний наклад книжок, що видаються сьогодні в Україні, становить від 1500 до 3000 примірників. Відтак, більшість книжок, що друкуються, не потрапляють до бібліотек.

Якщо загальна кількість бібліотек і клубних закладів зменшилась за останнє десятиліття, то мережа театрів, концертних організацій і музеїв протягом останніх років, навпаки, зросла (див. таблицю 7). Однак зростання валових показників кількості цих установ відбувається на фоні скорочення якісних показників — їх відвідуваності, що пояснюється, з одного боку, різким скороченням доходів домогосподарств — у середньому видатки домогосподарств на культуру складають тільки 0,01% їхніх доходів, — а, з другого боку, консервативними та застарілими підходами залучення глядачів, наслідком чого стає втрата публічного інтересу.

Таблиця 7. Показники участі у різних галузях культурної діяльності за період 1990–2001 рр.

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001
Кількість професійних театрів	125	127	132	130	132	131	129
Кількість глядачів (млн)	17.6	15.1	10.2	6.9	5.6	5.7	5.9
Кількість концертних організацій	44	44	52	53	57	61	61
Кількість глядачів (млн)	15.0	9.6	6.6	4.8	3.5	3.8	4.6
Кількість музеїв	214	275	305	324	367	378	386
Кількість відвідувачів (млн)	31.8	16.3	18.2	16.5	14.8	16.0	17.1
Кількість кінотеатрів (тис.)	27.2	22.3	17.9	13.3	9.0	6.9	5.9
Кількість проданих квитків (млн)	552	211	56	14	5	6	7
Кількість публічних бібліотек (тис.)	25.6	25.3	24.2	23.3	21.1	20.7	20.4
Книжковий фонд (млн примірників)	419	401	379	364	350	343	339
Книжки (назви)	7046	6389	4752	6084	7065	7749	10614
Книжки (наклад, тис.)	170	130	52	52	44	44	50

Джерело: Державний комітет статистики України

Таблиця 8: Поведінка населення України у сфер читання: інтенсивність відвідування книгарень (%)

Рік	Щоденно	Не менше одного разу на тиждень	Не менше одного разу на місяць	Один чи кілька разів на рік	Практично не відвідують
1994	1	10	16	9	64
1997	1	6	14	11	68
2000	1	5	10	12	72

Джерело: Інститут соціології НАН України, 2002 р.

8.3 Програми або політичні ініціативи з підтримки участі в культурному житті

На сьогодні не існує спеціальних урядових програм, спрямованих на розширення участі в культурній діяльності. Хоч 2003 рік і проголошений Роком культури в Україні, це рішення не було підкріплено проектами чи програмами з підтримки чи поширення культурної діяльності.

8.4 Роль аматорського мистецтва/культурних об'єднань і центрів

Збереження мережі клубів та центрів культури, успадкованої від радянської доби, було пріоритетом політики Міністерства культури і мистецтв України протягом останніх років. У сільських громадах ці клуби та центри/будинки культури залишаються головними осередками культурного життя і платформами для розвитку аматорського мистецтва. Так, приміром, у Полтавській області з населенням 1,7 млн осіб сьогодні діють 976 клубних закладів. У цих

клубах працюють 5250 гуртків, колективів та аматорських об'єднань, які відвідують 63434 особи. Скорочення фінансування та передача об'єктів права державної власності до комунальної власності призвели до значного зменшення клубів і палаців культури (див. таблицю 9).

Таблиця 9: Кількість клубів і будинків культури за період 1990–2001 рр., тис.

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001
Клуби	25.1	23.9	23.3	22.4	20.9	20.4	20.2

Джерело: Державний комітет статистики України

У 2001 році Міністерством культури і мистецтв України запроваджено галузеву Програму підтримки регіональних культурних ініціатив з метою запобігти подальшому скороченню мережі клубних закладів. Головними проблемами тут залишаються утримання об'єктів і кадрова забезпеченість: тільки близько 5% усіх клубів і будинків культури в сільській місцевості більш-менш відповідають сучасним вимогам, тільки на 60% вони забезпечені фахівцями, з яких тільки 6% мають вищу освіту.

Серед останніх важливих заходів, запроваджених у цій галузі, слід назвати: творчу акцію «Мистецтва одного села» (2002 р.), Всеукраїнський огляд народної творчості (2002 р.); участь України в таких міжнародних організаціях, як Міжнародна рада по організації фольклорних фестивалів (CIOFF) та Міжнародна асоціація любителів театрів (АІТА/ІАТА).

Останніми роками в Україні з'явилася низка нових недержавних центрів та асоціацій. 2002 року багато з них об'єдналися у Всеукраїнську асоціацію недержавних неприбуткових культурно-мистецьких організацій «Український Мистецький форум». Серед членів Асоціації: Центр сучасного мистецтва (Київ), Благодійний фонд «Відкритий світ» (Львів), Асоціація творчих жінок Закарпаття «Нова форма» (Ужгород), Херсонський міський Центр молодіжних ініціатив «Тотем», Міжнародна громадська організація «Асоціація Нова музика» (Одеса) тощо. Український Мистецький форум є колективним членом Громадської ради з питань культури і духовності при профільному комітеті Верховної Ради України.

9. Джерела та лінії зв'язку

- Міністерство культури і мистецтв України: Про підсумки діяльності Міністерства культури мистецтв України у 2001 році. Київ: Національна парламентська бібліотека України, 2002 р.

- Меморандум: Міжнародний Форум з культури і національної ідентичності «Місцеві культури Криму і їхня роль у майбутньому України». Крим, Україна. Британська Рада в Україні, 2002 р. Також доступно в електронному вигляді: <http://www.britishcouncil.org.ua>

- Міністерство культури і мистецтв України:

- <http://www.mincult.gov.ua>

- Верховна Рада України:

- <http://www.rada.gov.ua>

- Портал «Громадський простір»:

- <http://www.civicua.org>

- Спільний українсько-польський Інтернет ресурс з питань культурного менеджменту:

- <http://www.kultura.org.ua>

- Сучасний український театр:

- <http://www.virter.org>

- Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка:

- <http://www.franko-theatre.kiev.ua>

- Національний академічний театр російської драми імені Лесі Українки:

- <http://www.rusdram.kiev.ua>

- Міжнародний кінофестиваль «Молодість»:

- <http://www.molodist.com>

- Центр сучасного мистецтва:

- <http://www.cca.kiev.ua>

- Культура і комунікації (Культурно-комунікаційний фонд електронних ресурсів Куфер):

- <http://www.cufer.net>

9.1 Основні документи з питань культурної політики

9.2 Лінії зв'язку в Інтернеті

Наталя Беліцер, Інститут демократії імені Пилипа Орлика

До питання про національно-культурну автономію

*«Територіальна автономія... встановлює кордони на землі;
культурні кордони існують переважно в людській свідомості...»*

(Асбйорн Ейде: Культурна автономія і територіальна демократія:
рецепти гармонійного групового облаштування, 2001)

Вступ

Згідно з чинним законодавством України (Закон про національні меншини 1992-го року, ст. 6), будь-які групи громадян, які не є етнічними українцями, мають право на національно-культурну автономію. Які саме механізми мають бути застосованими для здійснення цього права, не визначено ні цим законом, ані підзаконними актами. Про це сказано, зокрема, й у Висновку Консультативного комітету з питань Рамкової конвенції Ради Європи від 1 березня 2002-го року стосовно урядового звіту України про імплементацію положень Рамкової конвенції про захист національних меншин (пар. 32: «...комітет вважає, що зміст і сфера застосування цієї концепції мають бути визначені й розвинені більш детально...») Оскільки цілком зрозуміло, що після ухвалення закону минуло багато часу й відбулися суттєві зміни внутрішньої етнополітичної ситуації, а також зобов'язань України стосовно забезпечення прав меншин внаслідок ратифікації Верховною Радою низки міжнародних та регіональних угод і договорів, чинний закон про національні меншини потребував певної корекції. Дійсно, на сьогодні зареєстровані два нових законопроекти, один із яких підготовлений Кабінетом Міністрів, другий — двома депутатами ВР, О.Б. Фельдманом та І.Ф. Гайдошем. В обох версіях збережено положення про національно-культурну автономію, тому метою цієї праці є розгляд відповідних статей вищезгаданих законопроектів у контексті: 1) виникнення та розвитку теоретичної концепції національно-культурної автономії; 2) нечисленних, досить обмежених і короткотривалих спроб використати її на практиці; 3) сучасного досвіду законодавчого врегулювання проблеми національно-культурної автономії, набутого Російською Федерацією протягом останніх 7-ми років.

Національно-культурна автономія в законопроектах про національні меншини

У «депутатському» проекті сказано дуже коротко: «Особи з числа національних меншин в місцях компактного проживання мають право створювати національно-культурні автономії, що регулюється окремим законом України» (Ст. 6). Урядова версія значно детальніша: положення про національно-культурну автономію наявні в трьох статтях: 13, 14 і 15, і сформульовані таким чином:

Стаття 13. Національно-культурна автономія — це право, що надається державою національним меншинам, самостійно вирішувати відповідно до Конституції України, цього та інших законів України питання збереження національної самобутності, розвитку мови, організації освіти та різних форм культурного життя.

Право на національно-культурну автономію не є правом на національно-територіальне самовизначення.

Стаття 14. Національно-культурна автономія ґрунтується на засадах:

- вільного волевиявлення громадян при віднесенні себе до визначеної етнічної спільноти;
- самоорганізації і самоврядування.

Стаття 15. Держава гарантує всім громадянам України, які належать до національних меншин, право на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національно-культурні товариства, розвиток національно-культурних традицій, використання національної символіки (прапорів, гербів, знаків, кольорів тощо), відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у наукових, художніх, мистецьких та інших творах, засобах масової інформації, на створення національних культурних і навчальних закладів та провадження будь-якої іншої діяльності, що не суперечить законодавству.

Намагаючись оцінити рівень доцільності й важливості національно-культурної автономії (згідно з наведеними вище статтями законопроектів) та її місце в загальній системі захисту прав меншин в Україні, варто спочатку розглянути історію виникнення самої концепції та конкретний історичний контекст її розвитку.

Теоретичні засади національно-культурної автономії

Концепцію культурної автономії для етнічних меншин зазвичай вважають доробком інтелектуальної та політичної школи австрійських марксистів часів занепаду Австро-Угорської імперії наприкінці дев'ятнадцятого та на початку двадцятого століття. Насправді спроби виробити ті чи інші підходи до розв'язання проблем окремих спільнот — релігійних та лінгвістичних, пізніше — етнічних, відбувалися протягом практично всієї історії європейської цивілізації, що переконливо довів французький правник Івз Плассеро, керівник Паризької Групи прав меншин (див. *«How To Solve Cultural Identity Problems: Choose your own nation» by Yves Plasseraud; Le Mond Diplomatique, May 2000*). Зокрема, варто згадати систему «мілетів» в Оттоманській імперії, створену для забезпечення релігійних прав тих, хто не належав до мусульманської більшості. (До речі, християни, особливо починаючи з 18-го століття, мали в цій системі спеціальні привілеї). Цікаво також відзначити, що під час європейських революцій 19-го століття угорський аристократ Джозеф Еотвос, який став міністром демократичного уряду в 1848-му році, вперше запропонував персональну культурну автономію як засіб запобігання розвалу великих імперій.

Що ж до австрійської моделі національно-культурної автономії, то вперше її сформулював (у 1886-му році) ліберал Адольф Фішерхоф; пізніше вона була розвинена й деталізована лідерами австрійської соціал-демократичної партії, зокрема Отто Бауером і Карлом Реннером. Ця концепція, що постала одночасно з піднесенням ідеї «держави-нації», намагалася відокремити поняття «держави» і «нація» одне від одного. На відміну від панівного на той час атомістично-централістського підходу, згідно з яким нація складається лише з окремих осіб («атомів»), така концепція закликала до законодавчого й конституційного визнання певних груп — «національних» або «етнічних» меншин, які мали б користуватися широкою автономією в справах власної освіти, юридичною допомогою в стосунках з центральними органами влади, судами тощо. Принцип культурної автономії був запропонований як альтернатива автономії територіальній, оскільки він міг бути застосований до будь-якого члена групи незалежно від місця його/її проживання, а також від переважного типу розселення групи на території певної держави — дисперсного чи компактного. Таким чином представники етнічних меншин могли вільно об'єднуватися в автономні організації, конституційно визнані суб'єктами правовідносин. Передбачалося, що цим асоціаціям будуть надані ексклюзивні права в галузях освіти, культури й виховання; в «ідеальній моделі» культурні автономії могли також створювати власні законодавчі, адміністративні й виконавчі інституції. Хоча подібні інституції співіснували б з центральними та місцевими державними адміністраціями, вважалося, що вони повинні мати певні конституційні прерогативи та обов'язки щодо виконання ними специфічних функцій нагляду та захисту прав членів своєї групи.

Такий підхід часто характеризують словом «органічний» і певною мірою так воно і є, бо створення територіальних автономій не виключає ні досить довільного встановлення автономних кордонів, ані домінування на їхніх територіях етнічної більшості над іншими жителями, що не належать до «титових етносів» таких автономій. Навпаки, застосування «персонального принципу» у національно-культурних автономіях дозволяло, принаймні теоретично, досягти більш справедливого забезпечення групових прав і водночас уникнути загрози виникнення (як у випадку територіальних автономій) додаткових, менш захищених або навіть дискримінованих, меншин. Проте це не означало повної відмови від принципу територіальної автономії для етнічних груп, що проживають компактно; навпаки, теоретики австрійської соціал-демократичної школи пропонували розділити Австро-Угорську імперію — подвійну монархію, в якій суб'єктами відносин з державою були лише окремі особи і не знаходилося місця «націям» — на низку провінцій, кордони яких мали максимально збігатися з кордонами етнічними, перетворивши її таким чином на федерацію «автономних народів».

Згідно з цими ідеями, розвиненими, зокрема, Карлом Реннером, — лідером австрійської соціал-демократичної партії, канцлером (1928 – 20, 1945), а потім (1945 – 1950) і президентом Австрії, — всі культурні та лінгвістичні групи, а також усі нації, включно з найдрібнішими, мають бути пропорційно (до своєї чисельності) представлені в органах законодавчої та виконавчої влади всіх рівнів. Мало того, в державах, де співіснують різні нації, етнічні та культурні групи, кожна з них має право обирати власний «культурний парламент», а також застосовувати вето на рішення в сфері культури. В заснованих на таких принципах державах єдиної (загальнонаціональної) офіційної мови не передбачено, що мало сприяти деполітизації національних відмінностей. Оскільки такі уявлення про права меншин виходили далеко за межі суто культурної сфери, вони отримали назву «радикальної» культурної автономії, що сягає майже «культурного суверенітету».

Проте, звертаючись до цієї теоретично досить привабливої моделі, не можна не враховувати конкретного історичного контексту, в якому перебували її автори та апологети. Збіг у часі з початком занепаду імперії Габсбургів був зовсім не випадковим. Обґрунтування намірів «модернізувати» та демократизувати багатонаціональну державу таким чином, щоб усі її громадяни мали змогу вільно й без перешкод об'єднуватися в екстериторіальні національно-культурні автономії за власним вибором було, без сумніву, не тільки демократичною й ліберальною розвідкою, а й «рецептом» збереження політичної цілісності Австро-Угорської імперії. Для цього й передбачалося пропонування її етнічним спільнотам таких форм національного самовизначення, котрі б уможливили збереження й подальший розвиток власної ідентичності, але, водночас, створювали надійні перешкоди більш радикальним сепаратистським національним рухам, які мали значно кращі шанси на відокремлення й створення власної держави в разі наявності територіальної автономії. «Федералізація» існуючої на той час багатонаціональної імперії мала за мету те саме — забезпечення культурних потреб та інтересів компактно розселених етнічних спільнот заради утримання їх у складі єдиної держави.

Національно-культурна автономія: спроби реалізації

Незважаючи на провідну роль національно-культурної автономії в програмних засадах і політиці австрійської соціал-демократичної партії, спроби реального її втілення в Австро-Угорській імперії були досить обмеженими. Дослідники (зокрема, Нікі Тороде з Великої Британії) вказують на три таких ініціативи (наприклад, створення чеського та німецького виборчих реєстрів у 1905 році, а також запровадження окремих департаментів освіти). Проте ці ідеї мали певний вплив на розвиток правових взаємин між більшістю та меншинами в розвинених європейських державах у XX-му столітті; в деяких сучасних західноєвропейських країнах (Бельгія, Швейцарія) схожі підходи до забезпечення прав різних етнічних спільнот втілені в моделях так званої «консоціативної» або «консенсусної» демократії.

Також не випадково ідеї австро-марксистів стосовно надання етнічним меншинам національно-культурної автономії привернули до себе велику увагу й жваво обговорювалися в соціал-демократичних колах дореволюційної Росії. Під час січневої конференції Російської соціал-демократичної робочої партії в 1912-му році її автономна частина, Бунд, що представляла інтереси єврейського населення, запропонувала змінити партійну структуру РСДРП, створивши багатонаціональну партію за етнічним принципом. Бачення майбутнього Російської імперії, у повній відповідності до позиції австрійських соціал-демократів стосовно долі Австро-Угорської імперії, полягало в створенні «федерації автономних народів». Привабливість екстериторіальної моделі автономії саме для єврейського населення цілком зрозуміла, оскільки воно не мало власної «історичної» або «консолідованої» території в межах Російської імперії. Ці пропозиції були підтримані низкою інших організацій, зокрема вірменськими соціал-демократами; в серпні 1912-го року конференція РСДРП ухвалила резолюцію «Про національно-культурну автономію» і включила її в програму партії.

Серйозні намагання використати сучасні європейські моделі культурної автономії й реалізувати теоретичні конструкції австрійських і російських соціал-демократів спостерігалися протягом ліберального періоду Тимчасового уряду після лютневої (буржуазної) революції 1917-го року, але з цілком зрозумілих причин вони не були доведені до кінцевої мети. Не можна забувати й власного досвіду в спробах законодавчого забезпечення прав етнічних меншин за часів УНР. Так, III Універсал Центральної Ради передбачав можливість використання «місцевих мов у зносинах з усіма установами» й проголошував надання «національно-персональної автономії» росіянам, євреям, полякам «та іншим народам в Україні» для забезпечення права і свободи самоврядування в справах їхнього національного буття. Це положення було підтверджено й IV-м Універсалом, згідно з яким «... в самостійній Українській Народній Республіці нації користуватимуться правом національно-персональної автономії, признаним за ними законом

9-го січня» (йдеться про закон 1918-го року стосовно права на екстериторіальну автономію для цих трьох меншин, а також інших національних груп чисельністю не менш ніж 10 000 осіб). Це був перший у світі закон конституційного характеру щодо культурної автономії меншин; проте коли Україна втратила свою незалежність і стала республікою в складі Радянського Союзу, всі ці здобутки були також втрачені й більше не згадувалися (принаймні в офіційних джерелах). (Детальніше див.: *Мирослава Антонович, «Законодавство України щодо прав національних меншин у світлі міжнародно-правових стандартів», Україна: проблеми ідентичності, конференція українських випускників програм наукового стажування у США, Львів, 18–21 вересня 2003 р.*)

Ще однією законодавчою ініціативою щодо втілення ідей австрійських соціал-демократів у період між двома світовими війнами було ухвалення закону про культурну автономію Естонією (1925 рік); меншинам чисельністю не менш ніж 3000 осіб цей закон надавав право створювати культурні ради. Повертаючись до свого історичного досвіду, пост-радянська Естонія ухвалила в 1993-му році закон про національно-культурну автономію.

Після успішно проведеного більшовицького перевороту деякі елементи національно-культурної автономії намагалася запровадити і радянська влада. Зокрема, на Уралі протягом певного часу була встановлена адміністративна система, в якій співіснували територіальна та культурна автономії. На додаток до численних національних органів влади (Советів), там створювали екстериторіальні ради, засновані на засадах традиційного (племінного) самоврядування. В таких «змішаних» системах Ради старійшин часто відігравали значно важливішу роль, ніж офіційно призначені радянські функціонери. На тому етапі ще недостатньо міцна більшовицька верхівка змушена була вжити такі тимчасові (й короткотривалі) заходи, оскільки загальна система органів радянської влади залишалася для більшості місцевих жителів незрозумілою, вкрай чужою і тому неприйнятною. За сучасними оцінками, такі кроки були націлені на порозуміння з автохтонними народами колишньої Російської імперії з метою консолідувати радянську владу на всій її території. Проте треба зауважити, що радянські експерименти з екстериторіальною культурною автономією навряд чи можна вважати заснованими на ідеях австромарксистів, оскільки вони стосувалися лише народів віддалених від центру областей і до того ж, базувалися не на демократичних принципах, а на патріархальних звичаєвих традиціях.

Усі загравання радянської влади з національно-культурними автономіями повністю припинилися ще в двадцятих роках. Треба також зауважити, що ці ідеї та підходи завжди піддавав нищівній критиці Володимир Ленін, який називав їх контрреволюційними, тобто такими, що сприяли розвитку «буржуазного націоналізму» і гальмували всебічне піднесення відчуття класової солідарності пролетаріату. Відмова від екстериторіального принципу національно-культурної автономії призвела до створення ієрархічної «етно-федеральної» структури, де найбільші етноси колишньої імперії отримали власні територіальні автономії — союзні або автономні республіки, поряд з якими були створені також автономні округи й автономні райони. Проте 53 із понад 100 національностей, що проживали в Радянському Союзі, не мали в цій ієрархії жодної з форм автономії. Втім, вся ця федеральна структура була значною мірою фікцією, оскільки тоталітарна держава трималася на найжорстокішому контролі центру над усіма аспектами суспільного й приватного життя.

Закон про національно-культурну автономію та його реалізація в сучасній Росії

Після падіння комуністичної системи й розвалу Радянського Союзу Російська Федерація успадкувала від минулого режиму багато його проблем, у тому числі таких, що стосувалися різного статусу етнічних спільнот, які мали — або не мали — власні територіальні автономії. Відродження й реалізація ідеї національно-культурної автономії в Російській Федерації були пов'язані, насамперед, з намаганням приборкати владу регіональних «етнократичних еліт», а також мали за мету відвернення загрози потенціальних сепаратистських рухів. Результатом розвитку подібних тенденцій були розробка й подальше ухвалення (в 1996-му році) Федерального закону про національно-культурну автономію. Оскільки попередні спроби втілити ідеї національно-культурної автономії в деяких центрально- та східноєвропейських державах, зокрема, в країнах Балтії в період між двома світовими війнами, залишилися майже непоміченими, а інтерес до цього питання в країнах Західної Європи практично повністю зник, тенденції розвитку національної політики в Російській Федерації і, зокрема, намір цієї держави воскресити ідеї австрійських соціалістів привернули увагу низки дослідників. Найбільш ґрунтовні дослідження проблем національно-культурної автономії в сучасній Росії були здійснені Білом Боврінгом та Нікі Тороде з Великої Британії (див. *Bowering, Bill «Austro-Marxism's Last Laugh?: The Struggle for Recognition of National Cultural Autonomy for Rossians and Russians», Europe-Asia*

Studies, Vol 54, No. 2, 2002, pp.229–250, та «Karl Renner's influence on the «national question» in Russia: national cultural autonomy for Jews, Muslims and Tatars in the Russian Empire, in the revolutionary Russia, and in the present day», Working Paper, courtesy of the author, а також Torode, Nicky «National Cultural Autonomy: Imagined Autonomy or Russia's Solution to the National Question?», стаття, представлена на Другій міжнародній конференції «Регіональні автономії для етнічних меншин», 12–17 червня 2003 року, Упсала, Швеція).

І сам закон про національно-культурну автономію, і практика його реалізації, і успішність (або неуспішність) подібного підходу до вирішення міжетнічних проблем Російської Федерації оцінюються досить неоднозначно як всередині країни, так і за її межами. Детальний постатейний аналіз закону й конкретні результати його запровадження в різних суб'єктах РФ і різними етнічними спільнотами неможливо розглянути в рамках цієї статті, тому наведемо лише кілька прикладів оцінок цього закону. Так, Олександр Осіпов, відомий російський дослідник, правозахисник, член «Меморіалу», вважає, що «в Москві, так само як і в решті території Російської Федерації, етнічні культурні асоціації та автономії дорівнюють «клубам за інтересами» деяких інтелектуалів з етнічних груп, які складають лише незначну частку тих, кого вони начебто представляють; усі балачки про зорганізовані та структуровані етнічні спільноти, чий стосунки з державою начебто таким чином «врегульовані», є всього лише вигадкою». Навпаки, досить позитивно оцінює цю модель Ефраїм Німні, який стверджує, що вона надала національним спільнотам Росії досить значущу нетериторіальну автономію (див. *Ephraim Nimni, Nationalist Multiculturalism in Late Imperial Austria as a Critique of Contemporary Liberalism: the Case of Bauer and Renner, Journal of Political Ideologies*, (1999), 4 (3) p.29).

Головними вадами моделі національно-культурної автономії Росії часто називають її загально-декларативний характер; жорстку, ієрархічну й надзвичайно бюрократизовану процедуру створення і реєстрації тих організацій, які бажають набути статусу НКА (національно-культурні автономії можуть бути місцевого, обласного та федерального рівнів, з певними вимогами та обмеженнями щодо можливості отримати відповідний статус); відсутність фінансової підтримки з боку держави і навіть згадки про фінансування безпосередньо НКА при формуванні бюджету (всупереч статті 20 закону); брак участі меншин (незалежно від наявності чи відсутності в них НКА) в розробці та реалізації державних програм національного культурного розвитку тощо.

На сьогодні в РФ зареєстровано 11 НКА федерального рівня, понад 100 регіональних НКА й більше 200 місцевих. Якщо ж узяти до уваги кількість різних національно-культурних автономій, що репрезентують одну й ту саму етнічну спільноту — наприклад, татари створили 30 НКА, євреї — 20, німці — 19, — то виникає цілком логічне питання, чим же так звані НКА відрізняються від звичайних громадських організацій та інших видів об'єднань, створених етнічними меншинами? Але, на мій погляд, у цьому й полягала «стратегічна» мета розробки та ухвалення в Російській Федерації саме такого закону й водночас — відмови від будь-якого нормативно-правового врегулювання проблем «національних меншин» (всупереч досить поширеній практиці більшості європейських країн). Згадаймо найважливіший постулат класичної моделі національно-культурної автономії Бауера-Реннера: це є забезпечення представництва (на трьох адміністративних рівнях) всієї етнічної спільноти шляхом виборів нею власних рад, які набувають таким чином повноваження вести від імені даної національної групи переговори з урядовими структурами й захищати права та інтереси членів своєї групи. Без цього стрижневого положення про демократично обрані репрезентативні органи як форми самоорганізації етнічних меншин сама ідея НКА не тільки втрачає сенс, а й починає слугувати прямо протилежним цілям: замість розвитку певної групової солідарності й етнокультурної ідентичності членів групи вона сприяє внутрішнім розколам, розбрату та суперництву за обмежені ресурси й підтримку, яку держава надає громадським об'єднанням етнічних спільнот. Фактично, тут наявний новий варіант старого імперського гасла «розподіляй і пануй». Більше того, детальний аналіз практики й результатів імплементації моделі національно-культурної автономії в Російській Федерації показав, що в значній частині випадків її наслідком було не тільки посилення внутрішньогрупових суперечок, а й зростання напруження в міжетнічних відносинах (див. *Torode, Nicky «National Cultural Autonomy: Imagined Autonomy or Russia's Solution to the National Question?», last version*).

Висновки для України (в контексті розвитку законодавчого процесу)

Цей короткий і безумовно неповний огляд досвіду РФ у намаганні вирішити проблеми етнічних меншин шляхом власного варіанту моделі національно-культурної автономії (замість розвитку законодавства стосовно національних меншин як то відбувається у більшості центрально- та східноєвропейських країн) переконливо свідчить, що в Україні такий досвід не може бути використаний ні концептуально, ані шляхом запозичення окремих його елементів чи копіювання

практичних заходів. Такий висновок виглядає ще переконливішим, якщо взяти до уваги, хто саме був «батьком» російської моделі національно-культурної автономії. Від самого початку виникнення такої ідеї її головним апологетом був академік Валерій Тішков, директор Інституту етнології Російської Академії наук, який у 1992-му році очолив Державний комітет у справах національностей і одразу ж започаткував створення Державної концепції національної політики, а потім і законопроект про національно-культурну автономію. Згідно з концепцією державної політики РФ, поряд із вимушеним збереженням «національної територіальності», акценти якої, проте, були зсунуті в бік абсолютного пріоритету індивідуальних прав, важливим елементом етнонаціональної політики Росії мало бути створення національно-культурної автономії як засобу зниження питомої ваги автономій територіальних і додаткового заперечення групового (колективного) виміру прав людини, зокрема, прав етнічних спільнот. Найяскравіше характеризує погляди й позиції Тішкова — вірного прихильника «конструктивістської» теорії націй Роджерса Брубекера — його широковідомий твір «Забудь про націю», в якому автор наполягає на шкідливості уявлень про націю як органічний елемент еволюції людства, і пропонує взагалі відмовитися від таких термінів, як «нація», «національність» і «націоналізм» (див. *Валерій Тішков: «Забудь про націю» (Пост-націоналистическое понимание национализма)», Вопросы философии, 1998, с. 3*).

Повертаючись до оновлених версій українського закону про національні меншини, можна дійти висновку, що в «депутатському» законопроекті змінена на протилежну сама суть концепції національно-культурної автономії: її наголос на «екстериторіальності», тобто забезпеченні правами культурної автономії осіб, що належать до певних меншин, незалежно від місця й способу їх розселення. Саме це уможливує набуття автономії навіть найбільш дисперсними групами і запобігає створенню «подвійних меншин» або «меншин в меншині». (В статті 6 законопроекту Фельдмана і Гайдоша право створювати національно-культурні автономії пропонується надавати особам «з числа національних меншин в місцях компактного проживання»).

Версія Кабміну цього питання взагалі не зачіпає, натомість підкреслює, що національно-культурна автономія «не є правом на національно-територіальне самовизначення» (тобто на автономію територіальну, хоча вже з самої назви цілком очевидно, що йдеться про зовсім інший тип автономії). Подальші положення навряд чи додають якихось нових прав національним меншинам порівняно з тими, наприклад, що зазначені в Рамковій конвенції про захист національних меншин, ратифікованій Верховною Радою ще в грудні 1997-го року. Варто також звернути увагу на відсутність (в обох законопроектах) застосування кількісного критерію щодо груп, які можуть користуватися правом на створення національно-культурної автономії, так само як і при визначенні поняття «національна меншина». (Згадаймо, що всі попередні спроби втілення ідей національно-культурної автономії, включно з вищезгаданим законом УНР, визначали специфічну для даної країни межу кількості осіб, що могли набувати статусу «національної меншини» або реалізовувати право на національно-культурну автономію). У зв'язку з цим доцільно звернутися до тексту Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, ратифікованого Законом № 474/97-вр від 17 липня 1997-го року. Стаття 13, п. 1 цього документу фактично вводить в українське законодавство Рекомендацію Парламентської Асамблеї Ради Європи 1201 (1993 р.), оскільки в ній зазначено, що «з метою захисту етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні, Договірні Сторони будуть застосовувати міжнародні норми і стандарти, що визначають права осіб, які належать до національних меншин, а саме ті норми і стандарти, які містяться у... Рекомендації 1201 (1993 року) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо додаткового Протоколу до Європейської Конвенції з прав людини (95_004) стосовно прав національних меншин...» Оскільки в цьому документі єдине застереження заперечує можливість створення територіальної автономії для етнічної меншини, з цього випливає, що інші статті Рекомендації 1201 є прийнятними для української сторони. Оскільки ж Конституцією гарантована рівність прав, зокрема, особам, що належать до національних меншин, навряд чи можна вважати положення цієї Рекомендації такими, що поширюються тільки на румунську меншину і не стосуються інших. Тому цілком логічним було б використання такого визначення й набору критеріїв належності до «національних меншин», які містяться саме в цьому документі і враховують, зокрема, наявність «давніх, міцних і сталих зв'язків з цією державою», а також кількість членів групи, що має бути «достатньо численною, хоча й меншою за кількістю, ніж решта населення даної країни або її регіону».

На закінчення зауважимо, що перший урядовий звіт України про виконання зобов'язань відповідно до Рамкової конвенції був поданий 2-го листопада 1999-го року, тобто настав час розпочинати процес підготовки другого звіту з урахуванням зауважень і рекомендацій Висновку Консультативного комітету, зокрема, п. 32, що стосується національно-культурної автономії.

Проект

Концепція державної політики в галузі культури на 2004–2006 роки

*Підготовлено
Робочою групою при Комітеті Верховної Ради з питань культури і духовності
з урахуванням результатів обговорень та рекомендацій круглих столів,
засідань Громадської ради з питань культури і духовності при профільному
комітеті Верховної Ради та Міжнародного семінару в Партеніті (Крим)
з питань культурного брендингу та ідентифікації*

*Київ
Жовтень 2003 р.*

Преамбула

Концепція державної політики в галузі культури України до 2006 року (далі — Концепція) спрямована на те, щоб протягом наступних трьох років шляхом її реалізації закласти основи переходу на якісно новий рівень розуміння, формування та здійснення культурної політики, подолавши негативні тенденції, притаманні сучасній ситуації.

Розробка та ухвалення Концепції орієнтовані на змінені умови існування українського суспільства — як внутрішні (економічне зростання, ухвалення низки галузевих та базових законів та програм розвитку), так і зовнішні (зміни в європейській та світовій політиці, розширення ЄС, процеси глобалізації, перехід у добу постіндустріального інформаційного суспільства), а також нові завдання, що постають перед Україною в цьому зв'язку.

Метою запровадження Концепції є досягнення суспільної згоди між українською громадянською та органами державної влади про доктрину культурного розвитку України на найближчі десятиліття та концепцію довгострокової державної політики в галузі культури.

Пропонована Концепція враховує попередній досвід, що знайшов відображення в «Основах законодавства України про культуру» та численних галузевих законах, указах Президента України та урядових документах (зокрема, в постанові Кабінету Міністрів України (№ 675 від 28.06.97 «Про концептуальні напрями діяльності органів виконавчої влади щодо розвитку культури»).

Концепція є наслідком послідовних зусиль у цьому напрямку органів влади та громадськості, що знайшли відображення у таких документах, як Рекомендації парламентських слухань 11 грудня 2002 р., Постанова Міністерства культури і мистецтв України «Про виконання Рекомендацій парламентських слухань «Українська культура: стан та перспективи розвитку» (від 29.01.2003 № 41), Рішення Комітету ВР з питань культури і духовності, Рішення Громадської ради з питань культури і духовності, Підсумкові матеріали круглих столів та громадських обговорень Концепції.

Загальні положення

Ця Концепція формулює політичні цілі, стратегічні напрямки докладання зусиль, пріоритети та завдання в галузі культури на наступні три роки поряд із визначенням принципів, механізмів реалізації та очікуваних наслідків. Сукупність цих компонентів та принципів їх регулювання складає державну політику в галузі культури.

Реалізація культурної політики впродовж наступних трьох років спрямована на формування умов для ухвалення суспільно узгодженої довгострокової програми розвитку культури в Україні.

Головним наслідком реалізації Концепції має стати визнання культури як ключового чинника соціально-економічного розвитку на національному і місцевому рівнях, а культурної політики як *стратегічно-пріоритетного напрямку загальної політики* держави.

Для досягнення цього наслідку Концепція передбачає низку відповідних програмних дій — загальнонаціональні дебати, публічні обговорення, семінари, наукові дослідження, освітні програми тощо, — що сприятимуть узгодженому визначенню ролі культури в українському суспільстві та системи культурних цінностей, прав і норм, які повинна обстоювати держава як загально суспільне багатство (*дооформлення української нації та національна ідентифікація*).

Формування передумов ухвалення довгострокової концепції культурної політики тісно пов'язується з контекстом світового розуміння ролі і призначення культури в ХХІ столітті, зокрема, що сталий розвиток і розквіт культури є взаємозалежними процесами, що головною метою розвитку людства є суспільна і культурна самореалізація особистості, що доступ до культури і участь у культурному житті є фундаментальним правом людини.

Проблемний аналіз сучасного стану культури в Україні

Ухвалення Концепції обумовлене визнанням сучасного стану розвитку української культури і духовності як кризового з ознаками незворотної ентропійності, саморуйнації (розмивання і поступова маргіналізація духовних цінностей у суспільному житті; руйнування цілісної мережі культурних установ і цілісного культурного простору).

Протягом останнього десятиліття культура втратила не лише відповідне місце серед пріоритетів державної політики, а й опинилася на периферії державних інтересів. Про це свідчить неадекватність фінансового забезпечення, неефективність відповідних законів, число яких не переходить у якість, інформаційна дискримінація культурної галузі.

Оскільки для подолання системних негативних явищ необхідно закласти концептуальний підмуток розвитку та реалізації стратегічних культурно-національних ідей, пропонується Концепція спрямована на розв'язання протягом наступного трирічного періоду таких проблем:

- Подолання «залишкового принципу» ставлення до культури у суспільстві та українській політиці (середовище, політичні пріоритети, фінансування)
- Подолання негативного впливу тоталітарної спадщини на культурну ситуацію щодо опанування світових культурних надбань
- Невідповідність діяльності культурних установ сучасним вимогам, відсутність визначеного стандарту гарантованих державою безоплатних культурних послуг
- Відсутність середньо- і довготривалої політики культурного розвитку
- Непідготовленість кадрів до нових економічних умов
- Соціальна незахищеність діячів культури
- Відсутність чіткої програми підтримки культурних індустрій
- Відсутність єдиного інформаційного культурного простору і мережі партнерських зв'язків на вертикальному і горизонтальному рівнях
- Практична відсутність України в європейському і світовому культурному просторі, в системі європейських культурних проєктів

Існуюча соціокультурна ситуація вимагає нових політичних підходів, програм і механізмів їхньої реалізації. Ухвалення Концепції передбачає протягом наступних трьох років дослідження, обговорення і досягнення суспільної згоди щодо таких важливих понять, як культура, мова, національна ідентичність, релігія, національна ідея, культурні права, культурне розмаїття, з подальшою легалізацією цих понять у відповідних законах, постановах, указах та створення системно орієнтованої законодавчої бази.

Запровадження Концепції є кроком до досягнення протягом наступних трьох років реальних результатів та їхньої публічної оцінки.

Цілі державної культурної політики на період 2004-2006

Враховуючи європейські та світові принципи культурної політики в постіндустріальному суспільстві (зокрема, 4 принципи Ради Європи: сприяння розвитку національної ідентичності, підтримка творчості, повага до розмаїття культури та форм вираження, участь

у культурному житті; та 5 рекомендацій Міжурядової конференції з питань культури у Стокгольмі 1998 р.: перетворити політику в галузі культури в один із ключових елементів стратегії розвитку, заохочувати творчість громадян і участь їх у культурному житті, нарощувати зусилля зі збереження і підвищення ролі культурної спадщини та сприяти розвитку індустрії культури, сприяти культурному і мовному розмаїттю, виділяти більш значні людські та фінансові ресурси на розвиток культури) та наявну культурну ситуацію в Україні, без перелому негативних тенденцій якої неможливий подальший культурний і суспільно-економічний поступ, Концепція визначає такі цілі державної політики в галузі культури на наступний трирічний період:

- розробка доктрини культурного розвитку та концепції довгострокової державної політики в галузі культури;
- визнання культурного розвитку пріоритетним напрямком діяльності державних органів влади та органів місцевого самоврядування;
- подолання існуючої тенденції, коли покращання соціально-економічного стану не призводило до покращання якості надання державних послуг у галузі культури;
- створення ефективної моделі фінансового та ресурсного забезпечення культурного розвитку, зокрема шляхом використання культурно-історичної спадщини як інвестиційного ресурсу;
- створення сприятливого економічного і правового середовища для розвитку культурних індустрій;
- виявлення культурних ресурсів країни та створення єдиного інформаційного простору (інвентаризація культурних активів, складання мапи культурних ресурсів, аналітичні дослідження);
- забезпечення комплексу умов, необхідних для збереження, примноження та продуктивного використання культурної спадщини;
- перехід від системи командного керування до системи творчого управління культурою: розподіл повноважень і залучення громадськості до процесу прийняття політичних рішень, переорієнтація роботи органів влади з виконання функцій на досягнення цілей;
- активна культурна представленість України у світі, цілеспрямований розвиток міжнародних культурних зв'язків, інтеграція у світовий культурний процес та дієва участь у ньому.

Стратегічні напрямки та пріоритети реалізації державної культурної політики на період 2004-2006 рр.

Для досягнення поставлених Концепцією цілей зусилля державної політики в галузі культури на цей період доцільно зосередити на трьох стратегічних напрямках.

■ здійснення комплексу зусиль що сприятимуть суспільно узгодженому визначенню ролі культури в українському суспільстві та системи культурних, духовних, моральних та етичних цінностей, прав і норм, які повинна обстоювати держава;

■ орієнтування на культурні ресурси як ключовий чинник регіонального та місцевого розвитку;

■ демократизація культури через широке залучення громадськості до участі в прийнятті політичних рішень, реалізації ухвалених програм, оцінці досягнутих результатів.

Протягом наступного трирічного періоду реалізація культурної політики має бути сконцентрована на таких пріоритетах:

- освітні та культурні програми для дітей та молоді;
- визначення, обговорення та ухвалення стандарту гарантованих державою культурних послуг та нормативу їхнього фінансового забезпечення;
- обговорення та досягнення суспільної згоди щодо основних понять культурно-національної політики з їхньою подальшою легітимізацією;
- підтримка та розвиток культури на селі;
- створення сприятливих умов для розвитку культурних індустрій, культурного туризму, ринку культурних послуг;
- створення мапи культурних ресурсів України;

■ створення чіткої системи горизонтальних та вертикальних партнерських зв'язків у межах загальнонаціональних програм розвитку у галузі культури;

- формування цілісного інформаційного простору в галузі культури та всебічної бази аналітичних ресурсів;
- розвиток міжнародного партнерства.

Принципи

Принципи відображають загальну форму культурної політики, базові правила й вимоги щодо її здійснення.

Реалізація культурної політики в Україні на найближчі три роки має сформувати систему принципів, що відповідають світовим і європейським засадам сучасної культурної політики, враховуючи особливості української ситуації.

Головними принципами реалізації культурної політики на сучасному та майбутньому етапах є:

Прозорість і публічність — це стосується різноманітних програм і проектів, органів державної влади і державних установ, а також недержавних і комерційних організацій, що беруть участь у державних програмах:

- культурна політика складається публічно, її зміст та здійснення на всіх стадіях відкриті для громадськості;
- державні програми та дії у сфері культури обов'язково оприлюднюються, широко висвітлюються мас-медіа та представляються для суспільної й фахової оцінки;
- громадські організації, творчі об'єднання, всі учасники культурного процесу мають право вимагати від держави (державних установ і посадовців) повної та нефальсифікованої інформації щодо стану справ та державних дій у сфері культури.

Демократичність:

- культурна політика є спільною справою держави і суспільства, неприпустимо редукувати її до суто чиновницької та апаратної діяльності;
- держава в особі своїх установ та відповідальних представників передусім підтримує, розвиває, надає необхідного масштабу ініціативам безпосередніх учасників культурного життя, уникаючи директивного керування;
- культурна політика здійснюється в інтересах народу, найширших верств населення, у відповідності до культурних потреб і прагнень суспільства, громади;
- неприпустимим є відчуження культурних благ та цінностей від народу, держава зобов'язана створити найсприятливіший режим їх суспільного використання;
- прийняття рішень у царині культури та конкретні дії у цій сфері передбачають залучення громадськості — фахові оцінки та громадська думка мають зобов'язуючу силу щодо програм і діяльності державних установ;
- здійснення культурної політики не може порушувати права людини, соціальні, політичні й культурні права громадян — натомість, ці права є базовими визначеннями щодо всіх складових культурної політики.

Деїделогізованість і толерантність:

- культурна політика не може підпорядковуватись жодній ідеології чи окремому соціальному інтересу, а відображає загальносуспільні прагнення, закріплені Конституцією України;
- світоглядною основою культурної політики є права людини та загальнолюдські цінності;
- у культурній політиці неприпустимі вияви расової, національної, гендерної, соціальної чи політичної дискримінації;
- поважаються культурні традиції та цінності всіх етнічних громад України, культурних меншин, забезпечуються умови їх вільного розвитку;
- політична і громадська єдність української нації складає основу збереження культурної самобутності та плідного культурного співіснування етнічних громад.

Комплексність, системність і цілеспрямованість:

- культурна політика невід'ємна від загальної політики держави, є її неодмінною складовою й тісно пов'язана з іншими напрямками державної політики;
- культурна політика здійснюється в загальному контексті забезпечення сталого соціально-економічного, політичного, духовного розвитку країни, сприяє вирішенню макросоціальних, загальносуспільних завдань;
- культурна політика враховує весь комплекс проблем, факторів і взаємовпливів, які мають місце у царині культури, що відображається в її структурі, послідовності й характері передбачуваних нею дій;

- пріоритети, цілі, механізми, програми, заходи культурної політики повинні узгоджуватись між собою, бути змістовно взаємопов'язаними, орієнтуватися на ефект комплексної дії;

- культурна політика не лише реагує на культурну ситуацію, а й активно формує її в бажаному напрямку, цілеспрямовано створює нову культурну реальність.

Цивілізованість, компетентність та ефективність:

- культурна політика України виробляється і здійснюється у відповідності до європейських та світових стандартів, бере за основу відповідні міжнародні акти та угоди;

- культурна політика формує імідж України у світі і є однією з ключових форм присутності країни у світовій спільноті;

- цілеспрямований вплив на культурний розвиток неодмінно враховує досягнення світової культури та орієнтується на них — лише засвоєння та активне використання здобутків, механізмів, ресурсів світової культури є запорукою плідної національної самобутності, в тому числі — відтворення національних культурних традицій;

- культурна політика покликана забезпечити конкурентоспроможність національної культури у світі, її здатність продуктивно відповідати на виклики сучасності;

- культурна політика будується на основі наукового (об'єктивного, неупередженого та компетентного) аналізу культурної ситуації в країні та за її межами, чітко співвідносить цілі та засоби, завдання культурного розвитку і наявні ресурси, уникає декларативності і безвідповідальності планів та рішень, спирається на об'єктивні розрахунки та прогнози;

- культурна політика прагне до створення такої моделі культурного розвитку, яка забезпечує його самовідтворення — культурний розвиток сам продукує ресурси для свого подальшого розгортання (самозабезпечення культурного розвитку).

Інноваційність:

- культурна політика орієнтується на інноваційні, творчі підходи в управлінні та формах вираження;

- новаторство є одним із головних критеріїв оцінки успішності виконання політичних завдань у галузі культури.

Механізми реалізації культурної політики

Досягнення визначених у цій Концепції цілей культурної політики спирається на чітку систему механізмів реалізації:

- **управління:** демократизація управлінських процесів і підвищення рівня державного культурно-мистецького менеджменту;

- **законодавство:** структурно-правова реорганізація засад і умов функціонування культурної та мистецької сфер, створення сприятливих умов для розвитку культурних індустрій;

- **фінансування:** реформування механізму бюджетного фінансування, підвищення державного фінансово-майнового забезпечення культурних і мистецьких програм;

- **інформація:** формування та наповнення інформаційного простору, популяризація культурних і духовних надбань, позиціонування української культури у світі.

Концепція передбачає, що протягом трьох наступних років вказані механізми реалізації культурної політики будуть відпрацьовані та набудуть таких якостей:

Управління: Реформування існуючої системи управління передбачає її оптимізацію, переорієнтування на кінцевий результат чи програмний продукт, міжвідомчу координацію програм і дій, активне залучення громадськості до процесу формування та здійснення культурної політики, трансформацію структури управління — запровадження нових принципів (зокрема, «на відстані витягнутої руки», опікунських рад) розподілу ресурсів та контролю за їх використанням.

Верховна Рада України забезпечує публічне обговорення проектів законів у сфері культури і мистецтв шляхом їх публікування, розміщення в засобах масової інформації, в тому числі й електронних; в рамках конференцій, семінарів, круглих столів (з обов'язковим попереднім оголошенням про їх проведення).

Інші органи державної та місцевої влади, органи місцевого самоврядування забезпечують публічне обговорення проектів важливих управлінських рішень, нормативно-правових актів у сфері культури і мистецтв; залучають до їх розробки культурно-мистецькі організації України. Щорічні звіти про виконання державних програм у культурно-мистецькій сфері мають стати обов'язковими на центральному та місцевому рівнях.

Держава ініціює та координує дослідження ринку культурних індустрій, залучаючи до цього незалежні дослідницькі організації.

Одним із напрямків реформування системи управління є створення місцевих/регіональних центрів культурних ініціатив, що тісно співпрацюватимуть з агентствами місцевого розвитку.

Законодавство: шляхом прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів держава має забезпечити особливості засад і умов діяльності неприбуткових культурно-мистецьких організацій та створити сприятливі умови для розвитку ринку культурних індустрій.

Передбачений законом статус неприбутковості повинен набуватися тією чи іншою культурно-мистецькою організацією добровільно (за заявочним принципом).

Неприбутковість культурно-мистецької організації, в тому числі й державної або комунальної форми власності, передбачає поряд з основною статутною діяльністю пов'язану з основною допоміжну фінансово-господарську діяльність в межах, визначених ознаками неприбутковості. Це дає підстави для розвитку економічно-господарської ініціативи таких культурно-мистецьких організацій. Кошти, залучені від додаткової фінансово-господарської діяльності, не вилучаються до бюджету, а спрямовуються на досягнення цілей, визначених статутом організації, та не можуть бути підставою для зменшення бюджетного фінансування за тією чи іншою бюджетною програмою, якщо таке передбачене.

Неприбуткові організації користуються податковими пільгами в межах, наданих законодавством України. В зв'язку з чим вимагає гармонізації фіскальне законодавство з урахуванням потреб культурної галузі.

Неприбуткові організації мають право залучати спонсорські та меценатські кошти. З цією метою Кабінет Міністрів України має розробити, а Верховна Рада України ухвалити необхідні законодавчі акти про меценатство і спонсорство; розробити механізм податкового стимулювання спонсорсько-меценатської діяльності. Крім того, Уряд повинен запровадити механізм державного відзначення спонсорів і меценатів, пропагування їхньої діяльності.

Держава має проводити по можливості максимальне роздержавлення у сфері культури і мистецтв (в тому числі часткове), але з урахуванням забезпеченості збереження культурної спадщини України на підставі охоронних договорів.

Держава сприяє розвитку сектора культурних індустрій шляхом:

- постійного аналізу культурних ресурсів і потреб їх законодавчого забезпечення;
- створення сприятливого ринкового середовища за допомогою законодавчих інструментів і стимулів;
- розробки відповідних законодавчих положень щодо залучення інвестицій та запровадження механізмів кредитування культурної діяльності;
- наданню законодавчим нормам у галузі культури пріоритетності та обов'язковості в системі загального законодавства України;
- узгодження національних законодавчих норм у галузі культури з європейськими та світовими стандартами.

Фінансування: фінансування за рахунок державного та місцевих бюджетів має відбуватися на основі чітко визначених стандартів гарантованих безоплатних державних послуг у галузі культури. У зв'язку з чим Концепція передбачає впродовж трьох років удосконалення формульного розподілу бюджетних коштів та встановлення стандартів надання обов'язкових безоплатних послуг у галузі культури.

З метою оптимізації використання бюджетних видатків на розвиток культурної галузі Концепція передбачає:

а) виведення із системи формульного розподілу коштів фінансування видатків, пов'язаних зі збереженням, утриманням та використанням культурно-історичної спадщини, відповідно до європейських підходів;

б) практичний перехід на програмно-цільовий метод формування та виконання бюджету.

Розробниками та менеджерами бюджетних програм є державні та місцеві органи влади, органи місцевого самоврядування. Виконавці бюджетних програм визначаються на підставі конкурсу (тендеру), який оголошується відповідним розробником бюджетної програми. Розробник визначає форму та зміст заявки на участь у конкурсі (тендері), встановлює основні вимоги до учасників. Форма власності культурно-мистецької організації не може бути підставою для надання переваг участі в конкурсі (тендері).

Обсяг бюджетного фінансово-майнового забезпечення культурно-мистецьких програм має відбуватися на підставі мінімальних стандартів забезпечення громадянина України (з урахуванням потреб національних меншин на території України), а також представника української діаспори за кордоном культурно-мистецькими послугами. При цьому повинні враховуватися особливості деяких регіонів України, в яких історично виникли потужні культурно-мистецькі осередки.

Запровадження мінімально необхідного бюджетного фінансово-майнового забезпечення культурно-мистецьких програм (на основі гарантованих стандартів) дасть змогу стабілізувати рівень/якість культурно-мистецьких послуг. Воно має складати основу річного зведеного бюджету України на галузь культури і мистецтв.

Запровадження додаткових, інноваційних бюджетних програм складатиме бюджет розвитку культурно-мистецької галузі. Планування та виконання таких програм має відбуватися в тому числі на підставі проектів, поданих культурно-мистецькими організаціями до державних та місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, що проводять культурно-мистецьку політику.

Протягом наступних трьох років передбачається розробити та ухвалити довгострокову міжвідомчу програму регіонального розвитку, орієнтованого на культуру, що відповідатиме головним орієнтирам та засадам доктрини національного розвитку. В зв'язку з цим вимагає перегляду, доповнення та оновлення Державна програма розвитку культури на період до 2007 року (Постанова Кабінету Міністрів України № 1235 від 6 серпня 2003 р.).

Інформація: активний розвиток інформаційно-освітніх процесів, орієнтованих на культуру, культурні та духовні цінності, культурно-історичну спадщину, культурні здобутки та інноваційні підходи і відкриття має стати одним із головних пріоритетів національної культурної політики на найближчі роки.

Протягом наступних трьох років Концепція передбачає:

- формування сучасних освітніх культурологічних та пізнавально-туристичних програм для дітей та молоді на національному, регіональному та місцевому рівнях;
- надання питанням культури і духовності центрального місця в інформаційному потоці;
- розробку та впровадження механізмів реалізації конституційного права кожного громадянина на доступ до культурної інформації, незалежно від місця проживання, через створення системи регіональних інформаційно-ресурсних центрів та розвитку інформаційної мережі — теле- радіоканали, Інтернет-сторінки;
- запровадження та реалізацію цільових державних програм з підготовки, виготовлення та розповсюдження друкованої, електронної, аудіовізуальної інформації про культуру, культурні пам'ятки, культурну спадщину, культурні ресурси, культурні маршрути тощо різними мовами;
- підтримку зусиль зі створення загальної мапи культурних ресурсів України на основі регіональних та місцевих досліджень;
- активізацію культурно-інформаційного обміну з країнами Європи та світу;
- розробку та запровадження системи стимулів для залучення ЗМІ до процесу висвітлення культурного процесу;
- залучення української діаспори за кордоном, офіційних представницьких органів України за кордоном до популяризації української культурно-мистецької спадщини.

Очікувані результати

- перелом існуючих негативних тенденцій соціо-культурного розвитку в Україні (економічних, фінансових, політичних, світоглядних тощо);
- перетворення культури в пріоритетний напрямок державної політики;
- вироблення стратегії регіонального і місцевого розвитку, орієнтованого на культуру;
- розвиток міжнародного співробітництва і партнерства;
- розробка концепції довгострокової державної політики в галузі культури та доктрини культурного розвитку України;
- поліпшення загальної соціальної ситуації в Україні — закладення основ суспільної злагоди, економічний ефект (залучення інвестицій, розвиток інфраструктури сектора послуг, створення нових робочих місць, запровадження сучасних технологій, створення конкурентоспроможних сучасних продуктів, підвищення добробуту місцевих громад);
- гармонізація програм практичних заходів із задекларованими в урядових постановках та законодавчих актах цілями та засадами державної політики в галузі культури;
- створення реальної картини культурних ресурсів, активізація третього і комерційного секторів;
- формування ефективного інформаційного простору.

Information and analytical centre «**Democracy through culture**» is a non-government consulting and project development office founded in 2000.

The IAC:

- accumulates and disseminates information concerning cultural policy issues;
- makes comprehensive research and analysis;
- develops mapping and assessment of cultural resources and strategies based on the use of culture;
- publishes information bulletin «Dialogue» and literature on contemporary issues in the cultural field;
- produces ideas and develops technologies allowing to improve cultural and social policy frameworks;
- involves public in creative activities and decision-making process;
- organizes round tables, discussions and conferences;
- conducts training seminars for professionals in the field.

The IAC collaborates with Ukrainian and international research agencies, centres and institutes, charity foundations, the media, local and national authorities, state and non-governmental cultural organizations.

E-mail: demcult@europe.com

Інформаційно-аналітичний центр «Демократія через культуру», створений 2000 року, є недержавною, позапартійною організацією, що спрямовує свої зусилля на:

- збирання та поширення інформації в галузі соціально-культурної політики
- здійснення всебічного аналізу соціально-культурної сфери в частині законодавчого регулювання, фінансування та управління
- організацію громадського обговорення важливих питань соціально-культурної політики
- проведення навчальних курсів з культурного менеджменту та культурного планування
- вироблення та впровадження новаторських ідей у галузі соціально-культурної політики
- вдосконалення механізмів залучення громадськості до участі в процесі прийняття політичних рішень
- сприяння багатоманіттю культурних ініціатив
- приєднання до європейської культурно-інформаційної мережі

demcult@europe.com